

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОНОНЕНКО ЮРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343:98.322

**ДИСЕРТАЦІЯ
ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань – 08 – Право

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю. С. Кононенко**

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Янковий Микола
Олександрович

Одеса– 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ..	26
1.1. Проблеми формування криміналістичної характеристики державної зради	26
1.2. Предмет злочинного посягання та обстановка державної зради	35
1.3. Способи та сліди готування, вчинення й приховування державної зради... ..	61
1.4. Особа злочинця державної зради	102
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ...	117
2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування державної зради	117
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради	136
2.3. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради.....	153
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ.....	175
3.1. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради	175
3.2. Загальні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради.	198
3.3. Особливості призначення і проведення судових експертиз під час розслідування державної зради	216
ВИСНОВКИ.....	233
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	242
ДОДАТКИ.....	285

АНОТАЦІЯ

Кононенко Ю. С. Основи методики розслідування державної зради. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024.

У дисертації здійснено комплексне дослідження методики розслідування державної зради, в якому на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо окремої криміналістичної методики розслідування даного виду злочину з урахуванням особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що на сьогодні зростає кількість вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, серед яких державна зрада, як найбільш небезпечне посягання на державну безпеку, обороноздатність, незалежність України, її конституційний лад, займає першорядне місце. Так, у 2019 році проти основ Національної безпеки України обліковано злочинів – 379, у 2020 – 414, у 2021 – 520, у 2022 – 17422, у 2023 – 5562, з них за ст. 111 КК України обліковано у 2019 – 123, у 2020 – 145, у 2021 – 208, у 2022 – 1957, у 2023 – 1169. Водночас кількість кримінальних проваджень, переданих до суду, становить близько 25% від загальної кількості розслідуваних, що засвідчує необхідність удосконалення методики розслідування зазначених злочинів.

Обґрунтовано, що методика розслідування державної зради є видовою методикою розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, структурними елементами якої є: криміналістична характеристика, складові якої характеризуються кореляційною взаємозалежністю, визначають характер й особливості досудового розслідування; організація і тактика початкового та наступного етапів розслідування (обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації й відповідні алгоритми процесуальних дій; взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами;

проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових), а також використання спеціальних знань, призначення експертиз).

Визначено, що криміналістична характеристика державної зради, – це система взаємозалежних даних про криміналістично вагомні ознаки злочину, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми виявлення, вилучення і використання відображеної інформації в процесі доказування, з метою його швидкого розкриття та розслідування шляхом побудови та перевірки слідчих версій під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

На підставі аналізу практики розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень за статтею 111 КК України визначено, що при вчиненні державної зради у формі шпигунства предметом злочинного посягання виступають відомості, що становлять державну таємницю. Доведено, що при вчиненні державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, предметом злочинного посягання є інформація з обмеженим доступом, шкода в оприлюдненні якої становить загрозу суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці.

Констатується, що обстановка вчинення державної зради характеризується як сукупністю суспільно-політичних та соціально-економічних умов об'єктивної дійсності, що склалися на території держави у певний часовий період, так і сукупністю обставин, які сформувалися на момент вчинення державної зради у певній її формі в конкретному місці й у визначений час та безпосередньо сприяли або перешкоджали винним особам у реалізації їх злочинних намірів. Встановлено, що на обстановку вчинення державної зради можуть впливати як об'єктивні (зовнішні) чинники та й чинники суб'єктивного характеру.

На підставі вивчення слідчої та судової практики здійснено класифікацію способів державної зради та обґрунтовано, що способи вчинення злочину, передбаченого статтею 111 КК України є самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики досліджуваного злочину та залежать від

конкретної обстановки та форми вчинення державної зради. Розглянуто елементи способу вчинення державної зради: способи підготовки, вчинення та приховування злочину.

Визначено, що слідова картина державної зради розглядається як система матеріальних та ідеальних слідів, що знаходяться в закономірній залежності від інших елементів досліджуваної характеристики, яка дає змогу будувати версії про способи підготовки, вчинення і приховування державної зради, а також осіб, які вчинили такий злочин. Виокремлено типові матеріальні сліди державної зради: письмові документи (текстові повідомлення, аудіозаписи, фото- та відеозображення, довідки про телефонні розмови зі співучасниками злочинної діяльності та ін.); речові докази (комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, носії інформації тощо). Поряд з матеріальними слідами звернута увага на важливість ідеальних слідів-відображень.

Обґрунтовано, що до обставин, які підлягають встановленню та доповнюють зміст предмета доказування при розслідуванні державної зради, у тому числі – криміналістично-значимою інформацією, відносяться: особливості предмета злочинного посягання, підготовчі дії, безпосереднє вчинення та дії з приховання слідів злочину; характер взаємовідносин особи, що вчинила злочин з іноземною державою, організацією або їх представниками; особливості слідової картини; ряд інших фактів і подій, які прямо не зазначені у кримінальному процесуальному законодавстві і відповідних статтях кримінального кодексу, але сприяють їх доказуванню. Акцентується увага на тому, що перелік цих обставин може містити факти та відомості, що мають у процесі доказування допоміжний, орієнтувальний характер, проте їх встановлення має криміналістичне значення для одержання додаткових неспростовних доказів щодо розслідуваної події та винуватості злочинця.

Залежно від форми вчинення державної зради та повноти вихідної інформації про характер і обставини розслідуваної події, які відомі на момент внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань, виділено типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування державної зради. Визначено, що типовими слідчими ситуаціями

початкового етапу розслідування державної зради є: по-перше, кримінальне провадження розпочато за результатами реалізації інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами; по-друге, кримінальне провадження розпочато за результатами проведення негласних слідчих розшукових дій за дорученням слідчого; по-третє, кримінальне провадження розпочато за результатами аналізу повідомлень у засобах масової інформації; по-четверте, кримінальне провадження розпочато за результатами проведення слідчих (розшукових) дій по іншому кримінальному провадженню. Виокремлено відповідні їм тактичні завдання розслідування та алгоритми дій слідчого щодо їх вирішення.

На підставі аналізу емпіричних даних під час розслідування злочинів, передбачених ст. 111 КК України, розкрито форми взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, суб'єктами розвідувального співтовариства, державними структурами, громадськими організаціями, засобами масової інформації та окремими громадянами. Визначено основні процесуальні та не процесуальні форми взаємодії при розслідуванні державної зради.

Розроблено комплексний підхід до організації, тактики і послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, допит, обшук) спрямованість та послідовність яких залежать від форми вчинення державної зради, змісту наявної інформації про подію та предмет злочину, способу вчинення злочину, статусу потенційного підозрюваного та іншої вихідної інформації, яка перебуває у розпорядженні слідчого як на момент внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань так і подальшому розслідуванні. Окрема увага приділена особливостям проведення огляду комп'ютерних даних, зокрема використанню OSINT– розвідці з відкритих джерел, визначено інструменти та технології OSINT, які можуть бути використані при розслідуванні державної зради, до яких відносяться: пошукові системи, соціальні мережі, офіційні та наукові сайти, онлайн карти, для збору інформації про підозрюваних осіб, їхню діяльність, освіту тощо. З метою забезпечення допустимості та достовірності доказів з відкритих джерел, звернута увага на застосування рекомендації щодо

архівації даних, які містяться у відкритих джерелах з урахуванням особливостей, передбачених Протоколом Берклі.

Розкрито загальні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування держаної зради (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; аудіо-, відеоконтроль особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту) та обґрунтовано доцільність додаткового врегулювання процесуальної форми провадження негласних слідчих (розшукових) дій, яка виступає достатньою гарантією як для одержання достовірної доказової інформації, так і для забезпечення захисту прав і свобод людини.

В аспекті предмета дослідження виокремлено специфіку призначення судових експертиз (комп'ютерної техніки і програмних продуктів, судові експертизи звуко-, відеозапису, експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи, судова експертиза з питань державної таємниці, судово психолого-психіатричні експертизи, портретна експертиза) як основної процесуальної форми використання спеціальних знань під час розслідування держаної зради. Наголошено на особливій ролі інституту спеціальних знань в інформаційно-технологічному забезпеченні розслідування державної зради, як для успішного вирішення тактичних завдань, що постають перед органами досудового розслідування, так і для проведення повного, всебічного та об'єктивного досудового розслідування, забезпечення об'єктивності дослідження всіх обставин розслідуваної події.

Ключові слова: методика розслідування, кримінальне провадження, досудове розслідування, державна зрада, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, взаємодія, типова слідча ситуація, судові експертизи.

SUMMARY

Kononenko Yu. S. Fundamentals of the methodology of investigation of state treason. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 - Law. Odessa State University of Internal Affairs, Odesa, 2024.

In the dissertation, a comprehensive study of the methodology of the investigation of treason was carried out, in which a number of scientific provisions, conclusions and recommendations were formulated at the monographic level regarding a separate forensic methodology for the investigation of this type of crime, taking into account the special regime of pre-trial investigation under martial law.

The relevance of scientific research is determined by the fact that today the number of criminal offenses against the foundations of national security has increased, among which treason, as the most dangerous encroachment on state security, defense capability, independence of Ukraine, and its constitutional system, occupies a primary place. Thus, in 2019, 379 crimes were registered against the foundations of the National Security of Ukraine, in 2020 – 414, in 2021 – 520, in 2022 – 17,422, in 2023 – 5,562, of which under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine recorded in 2019 – 123, in 2020 – 145, in 2021 – 208, in 2022 – 1,957, in 2023 – 1,169. At the same time, the number of criminal proceedings brought to court is about 25% of the total number of those investigated, which proves the need improvement of the methodology of investigation of the specified crimes.

It is substantiated that the method of investigating treason is a specific method of investigating criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine, the structural elements of which are: forensic characteristics, the components of which are characterized by correlational interdependence, determine the nature and features of the pre-trial investigation; organization and tactics of the initial and subsequent stages of the investigation (circumstances to be established; typical investigative situations and corresponding algorithms of procedural actions in each of them; interaction of the investigator with operational and other units; conducting investigative (detective) and

secret investigative (detective), as well as use of special knowledge, appointment of examinations.

It was determined that the forensic characteristics of treason is a system of interdependent data on forensically significant features of the crime, which allows for the development of scientifically based recommendations and techniques for the detection, extraction and use of reflected information in the process of proof, with the aim of its rapid disclosure and investigation by building and checking investigative versions during investigative (search), covert investigative (search) actions and other procedural measures.

Based on the analysis of the practice of investigation and trial of criminal proceedings under Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, it was determined that when committing treason in the form of espionage, the subject of a criminal offense is information constituting a state secret. It has been proven that the commission of treason in the form of providing a foreign state, a foreign organization or their representatives with assistance in carrying out subversive activities against Ukraine, the subject of criminal encroachment is information with limited access, the damage of which in publicizing poses a threat to sovereignty, territorial integrity and inviolability, defense capability, state , economic or information security.

It is stated that the situation of committing treason is characterized by both a set of socio-political and socio-economic conditions of objective reality that developed on the territory of the state in a certain time period, and a set of circumstances that formed at the time of committing treason in a certain form in at a specific place and at a specific time and directly assisted or hindered the guilty persons in the realization of their criminal intentions. It has been established that both objective (external) factors and subjective factors can influence the situation of committing treason.

Based on the study of investigative and judicial practice, it is substantiated that the methods of committing the crimes provided for in Article 111 of the Criminal Code of Ukraine are an independent and mandatory component of the criminalistic characteristics of the investigated crime and depend on the specific situation and form

of committing treason. The elements of the method of committing treason are considered: methods of preparation, commission and concealment of the crime.

It was determined that the trace pattern of treason is considered as a system of material and ideal traces, which are naturally dependent on other elements of the studied characteristics, which makes it possible to build versions about the methods of committing and concealing treason, as well as the persons who committed such a crime. Typical material traces of state treason are singled out: written documents (text messages, audio recordings, photo and video images, certificates of telephone conversations with co-participants, etc.); material evidence (computer equipment, means of communication, media, etc.). Along with material traces, attention is drawn to the importance of ideal reflection traces.

It is substantiated that the circumstances that must be established and supplement the content of the subject of evidence in the investigation of treason, including forensically significant information, include: features of the subject of the criminal offense, preparatory actions, direct commission and actions to hide the traces of the crime; the nature of the relationship of the person who committed the crime with a foreign state, organization or their representatives; features of the trace picture; a number of other facts and events that are not directly specified in the criminal procedural legislation and relevant articles of the Criminal Code, but contribute to their proof. Attention is drawn to the fact that the list of these circumstances may contain facts and information that are of an auxiliary, orienting nature in the process of proof, but their establishment has forensic significance for obtaining additional irrefutable evidence regarding the event under investigation and the guilt of the criminal.

Depending on the form of committing treason and the completeness of the original information about the nature and circumstances of the event under investigation, which are known at the time of entering information about the crime into the Unified Register of Pretrial Investigations, typical investigative situations that arise at the initial stage of the investigation of treason are highlighted. It was determined that the typical investigative situations of the initial stage of the investigation of state treason are: first, criminal proceedings have been initiated based on the results of the

implementation of information obtained during operational and investigative activities by operational units; secondly, criminal proceedings were initiated based on the results of secret investigative search actions on behalf of the investigator; thirdly, criminal proceedings were initiated based on the results of the analysis of messages in mass media; fourthly, criminal proceedings have been initiated based on the results of investigative (search) actions) in other criminal proceedings. The corresponding tactical tasks of the investigation and the algorithms of the investigator's actions regarding their solution are highlighted.

Based on the analysis of empirical data during the investigation of crimes provided for in Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, the forms of interaction of pre-trial investigation bodies with operative units, subjects of the intelligence community, state structures, public organizations, mass media and individual citizens are revealed. The main procedural and non-procedural forms of interaction in the investigation of high treason are defined.

A comprehensive approach to the organization, tactics and sequence of individual investigative (search) actions (survey, interrogation, search) has been developed, the direction and sequence of which depend on the form of committing treason, the content of available information about the event and the subject of the crime, the method of committing the crime, the status of the potential suspect and other source information that is at the disposal of the investigator both at the time of entering information into the Unified Register of Pretrial Investigations and during further investigation. Particular attention is paid to the peculiarities of computer data review, in particular the use of OSINT – intelligence from open sources, OSINT tools and technologies that can be used in the investigation of treason are identified, which include: search engines, social networks, official and scientific sites, online maps to collect information about suspects, their activities, education, etc. In order to ensure the admissibility and reliability of evidence from open sources, attention is drawn to the application of recommendations on archiving data contained in open sources, taking into account the features provided by the Berkeley Protocol.

The general provisions of the tactics of covert investigative (detective) actions during the investigation of treason (removal of information from electronic communication networks; removal of information from electronic information systems; audio and video monitoring of a person; establishing the location of a radio-electronic means; surveillance of a person, thing or place; examination publicly inaccessible places, housing or other property of a person; control over the commission of a crime in the form of a special investigative experiment) and justified the feasibility of additional regulation of the procedural form of conducting secret investigative (search) actions, which would serve as a sufficient guarantee both for obtaining reliable evidentiary information and for ensuring the protection of human rights and freedoms.

In the aspect of the subject of research, the specifics of the appointment of forensic examinations (of computer equipment and software products, forensic examinations of sound and video recordings, examination of telecommunication systems (equipment) and means, linguistic (semantic-textual) examinations, forensic examination of state secrets, judicial psychological and psychiatric examinations, portrait examination) as the main procedural form of using special knowledge during the investigation of high treason. The special role of the institute of special knowledge in the information and technological support of the investigation of crimes of the specified category is emphasized, both for the successful solution of tactical tasks facing the bodies of pre-trial investigation, and for conducting a full, comprehensive and objective pre-trial investigation, ensuring the objectivity of the investigation all the circumstances of the event under investigation.

Keywords: investigation method, criminal proceedings, pre-trial investigation, treason, forensic characteristics, investigative (detective) actions, covert investigative (detective) actions, interaction, typical investigative situation, forensic examinations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кононенко Ю.С. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. №4 (82). С. 234 – 240.
2. Кононенко Ю.С. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради. Право та державне управління. 2023. №4. С. 302 – 309.
3. Kononenko Yu.S. Criminal Liability for Treason in the Context of a Joint Force Operation. European Reforms Bulletin. 2020. № 3. P. 33-38. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/European-Reforms-Bulletin_3_2020-1.pdf.
4. Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order. European Reforms Bulletin. 2021. № 3. P. 120-123. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/European-Reforms-Bulletin_3_2021.pdf
5. Yeskov S., Zaiets O., Kononenko Yu. Strategic analysis of information in ensuring economic security of European Union countries. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2021. № 4. P. 81-87 URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2021/4-61/13.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>.

2. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АТО** – Антитерористична операція на сході України
- ДБЕБ України** – Державне Бюро економічної безпеки
- ВС** – Верховний суд
- ГУР МОУ** – Головне управління розвідки Міністерства оборони України
- ДБР** – Державне бюро розслідувань
- ДПС України** – Державна прикордонна служба України
- ЄРДР** – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЗМІ** – засоби масової інформації
- ЗСУ** – Збройні Сили України
- КК України** – Кримінальний кодекс України
- КПК України** – Кримінальний процесуальний кодекс України
- МЗС України** – Міністерство закордонних справ України
- МО України** – Міністерство оборони України
- НАБУ** – Національне антикорупційне бюро України
- НСРД** – негласні слідчі (розшукові) дії
- ООС** – Операція Об'єднаних сил
- ОРД** – оперативно-розшукова діяльність
- ОРЗ** – оперативно-розшукові заходи
- СБУ** – Служба безпеки України
- СЗР** – Служба зовнішньої розвідки
- СОГ** – слідчо-оперативна група
- СРД** – слідчі (розшукові) дії
- ЦУ СБУ** – Центральне управління Служби безпеки України
- OSINT** – Open source intelligence

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Згідно з Конституцією України, Україна є суверенною та незалежною державою. Проте, починаючи з 2014 року російська федерація веде пряме та опосередковане застосування збройної агресії проти територіальної цілісності та суверенітету України, а з 24 лютого 2022 р. військовослужбовці зс рф, шляхом збройної агресії із застосуванням зброї, військової техніки та артилерії, незаконно вторглись на територію України та здійснили збройний напад на державні органи влади, об'єкти військової та цивільної інфраструктури, після чого здійснили військову окупацію частини території України, чим змінили межі території та державного кордону України.

З метою встановлення свого впливу в Україні російська федерація, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні засоби. При цьому професійні служби ворожої держави, здійснюють розвідувально-підривну діяльність проти України, підживлюючи сепаратистські настрої, використовуючи організовані злочинні угруповання та корумповані зв'язки з посадовими особами, та намагаються зміцнити свою інфраструктуру впливу. Деструктивна пропаганда яка здійснюється як ззовні, так і всередині України, використовує суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність нашої держави. На сьогодні простежуються не поодинокі випадки вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, а кількість випадків державної зради, як найбільш небезпечного посягання на державну безпеку, обороноздатність, незалежність України, її конституційний лад, викликає чималі занепокоєння. Так, у 2019 році проти основ Національної безпеки України обліковано злочинів – 379, у 2020 – 414, у 2021 – 520, у 2022 – 17422, у 2023 – 5562, з них за ст. 111 КК України обліковано у 2019 – 123, у 2020 – 145, у 2021 – 208, у 2022 – 1957, у 2023 – 1169. При цьому у 2020 р. до суду було передано 17 обвинувальних актів щодо вчинення державної зради. Натомість у 2021 р. таких обвинувальних актів налічувалось – 46; у 2022 р. – 269. Врешті, у 2023 р. їхня

кількість зросла до 315. Вказане засвідчує, що до кримінальної відповідальності притягається незначна кількість осіб, порівняно із виявленими та облікованими злочинами. Вказаний стан речей зумовлений комплексом причин, зокрема поширеними є випадки, здійснення спецслужбами РФ масштабних вербувань українських громадян, як з числа військовослужбовців, так і цивільних осіб для вчинення ними державної зради. Нерідко наші громадяни свідомо йдуть на такий крок, особливо ті, які перебувають на окупованих територіях, зраджуючи інтереси України. Наведені обставини свідчать про наявність значних труднощів у діяльності органів досудового розслідування в означеному напрямку, що вимагає необхідність організаційно-тактичного забезпечення досудового розслідування державної зради та розроблення методики розслідування зазначених злочинів. Тож наразі гостро постало питання удосконалення наявних та пошуку нових шляхів кримінально-правової, криміналістичної протидії проявам державної зради, що забезпечать умови охорони основ національної безпеки України. Зважаючи на вищевикладене, наука криміналістика своїми рекомендаціями повинна надати допомогу правоохоронним органам у практичній діяльності щодо виявлення способів та механізмів вчинення державної зради, вивчення особи злочинця та розробці тактики й методики їх досудового розслідування та судового розгляду.

Загальні науково-теоретичні питання методики розслідування досліджували в своїх роботах такі українські науковці як: В. П. Бахін, В.Д. Берназ, М.В.Борисенко, В.І. Василичук, А.А. Вознюк, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В.А.Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.П. Корж, В.С.Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, О. О.Обаль, О.В. Одерій, М.І. Пашковський, М.А. Погорецький, М.В.Салтевський, Р.Л. Степанюк, М. В. Семикін, В. В. Тіщенко, М. І. Хавронюк, П. В. Цимбал, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін. Фундаментальні роботи вказаних науковців щодо загальних питань організації розслідування кримінальних правопорушень стали основою для розгляду на монографічному рівні проблем розслідування державної зради.

Окремі кримінально-правові аспекти дослідження державної зради знайшли своє відображення у багатьох роботах представників вітчизняної кримінально-правової школи. Зокрема у дисертаційних та монографічних дослідженнях: О.Ф. Бантишева та О.В. Шамари «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)» (Луганськ, 2014), О.А. Чувакова «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика» (Одеса, 2017), Н. С. Кончук, «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (Львів, 2019), М.Б. Стиранки, «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні» (Львів, 2020), С.К. Сергієвського «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (Харків, 2021), А.В. Носача, «Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України» (Харків, 2022).

Попри безсумнівну значущість напрацювань перелічених науковців, варто констатувати, що комплексних наукових розробок щодо методики розслідування державної зради, побудованої на концептуальних положеннях розслідування кримінальних правопорушень проти основ Національної безпеки України, з урахуванням особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану, здійснено не було, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок у цій сфері та обумовило обрання відповідної теми дослідження й посилило її праксеологічну значущість, а відтак свідчить про актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі

злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21. Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Одеського університету внутрішніх справ України 30 жовтня 2020 року (протокол № 3).

Метою дисертаційного дослідження є отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо методики розслідування державної зради, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо організаційно-тактичного забезпечення розслідування державної зради.

Для досягнення окресленої мети сформульовано такі основні **завдання**:

- з'ясувати проблеми формування криміналістичної характеристики державної зради;
- виділити характерні особливості предмету злочинного посягання та дослідити обстановку як елементів криміналістичної характеристики державної зради;
- охарактеризувати та систематизувати способи готування, вчинення й приховування державної зради, виокремити ознаки слідової картини;
- охарактеризувати окремі типологічні характеристики особ злочинця, який вчиняє державну зраду;
- визначити і конкретизувати обставини, що підлягають встановленню під час розслідування державної зради;

- здійснити класифікацію типових слідчих ситуації початкового етапу розслідування;
- сформулювати поняття та визначити форми й напрями взаємодії під час розслідування державної зради;
- розкрити тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради;
- висвітлити загальні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради;
- виокремити особливості призначення і проведення судових експертиз під час розслідування державної зради.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час досудового розслідування державної зради.

Предмет дослідження – основи методики розслідування державної зради.

Методи дослідження. В ході дослідження використовувались загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи пізнання: *діалектичний* – як загальний метод наукового пізнання дійсності дозволив створити цілісне уявлення про основні елементи криміналістичної характеристики державної зради, організаційно-тактичних засад розслідування, а також з'ясування сутності й особливостей проведення низки слідчих (розшукових) дій, формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення методики розслідування аналізованого злочину (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 3.1, 3.2). *Догматичний метод* застосовано для тлумачення юридичних категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1-3). Методи *порівняння, кількісного та якісного аналізу* – під час дослідження норм матеріального і процесуального права, наукових категорій та визначень (розділ 1, підрозділи 2.2, 2.3). *Формально-логічний метод і метод структурного аналізу* використовувався з метою встановлення способів учинення державної зради та особливостей слідової картини (підрозділи 1.4). *Порівняльно-правовий метод*, дозволив зіставити наявні теоретичні підходи щодо визначення криміналістичної характеристики злочинів, характерних ознак особи злочинця, форм та напрямів взаємодії під час досудового розслідування злочинів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3);

прогностичний метод використано під час дослідження теоретичних і правових аспектів проведення слідчих-розшукових, негласних слідчих-розшукових дій, призначення та проведення судових експертиз, що уможливило виявлення тенденцій розвитку вітчизняного законодавства (розділ 3); *Системно-структурний метод* надав можливість проаналізувати організаційні й тактико-психологічні засади провадження окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування державної зради (підрозділи 3.1–3.2). *соціологічний* – під час анкетування прокурорів, слідчих Служби безпеки України та оперативних працівників (розділи 1–3); *статистичний* метод використаний для збирання, аналізу та узагальнення емпіричних матеріалів дослідження, серед яких офіційні дані Офісу Генерального прокурора України, рішення національних судів України, матеріали з Єдиного державного реєстру судових рішень, анкетування слідчих Служби безпеки України та оперативних працівників (розділи 1–3); *метод узагальнення* застосовано при підведенні підсумків за результатами дослідження окремих проблем, що стосуються методики розслідування державної зради (розділи 1 – 3);

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора, відомості з Єдиного реєстру судових рішень, результати опитування 87 слідчих органів досудового розслідування служби безпеки України, 35 співробітників прокуратури, 46 працівників оперативних підрозділів. Під час підготовки дисертації використано багаторічний досвід роботи дисертанта в органах досудового розслідування Служби безпеки України.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших в українській криміналістичній науці, в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, кваліфікаційних наукових праць, в якій сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо окремої криміналістичної методики розслідування державної зради. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести наступні:

уперше:

– розроблено криміналістичну характеристику методики розслідування

державної зради та визначено її елементи, до яких належать предмет злочинного посягання, спосіб учинення злочину, обстановка та слідова картина, особа злочинця, мотив та мета вчинення злочину, досліджено особливості та кореляційні зв'язки між ними; доведено, що мотив і мета вчинення злочину належать до елементів криміналістичної характеристики, оскільки під час його вчинення виникають спонукання, пов'язані з політико-ідеологічною мотивацією під час збройного конфлікту чи воєнного стану, спрямовані на вчинення дій громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України;

– на підставі узагальнення слідчо-судової практики здійснено типізацію способів державної зради та встановлено типові наслідки досліджуваного злочину;

– визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради, залежно від джерела інформації та встановлених обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину, що надало можливість змодельовати найбільш оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вирішення завдань початкового етапу розслідування досліджуваного злочину;

– запропоновано авторську дефініцію «взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування державної зради» під якою необхідно розуміти узгоджену за метою, місцем, часом та послідовністю, врегульовану кримінальним процесуальним законодавством України та відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами, спільну діяльність органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, а також з суб'єктами розвідувального співтовариства, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, а також іншими державними структурами, громадськими організаціями, ЗМІ та окремими громадянами, спрямовану на поєднання наявних можливостей, сил, методів і засобів для успішного проведення комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій з метою пошуку і фіксації фактичних

даних про вчинення дій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Визначено особливості форм взаємодії органів досудового розслідування з розвідувальними органами СЗР України, розвідувальними органами МО України, ДПС України, оперативними підрозділами ЦУ СБУ, що здійснюють контррозвідувальну діяльність під час досудового розслідування державної зради;

удосконалено:

– класифікацію та типові ознаки особи злочинця, який вчиняє державну зраду, за критеріями: віку, освіти, соціального становища, психологічного стану тощо;

– положення щодо організації проведення огляду комп'ютерних даних, з використанням інструментів та технології OSINT. З метою забезпечення допустимості та достовірності доказів з відкритих джерел, звернута увага на застосування рекомендації щодо архівації даних, які містяться у відкритих джерелах з урахуванням особливостей, передбачених Протоколом Берклі.

– організаційні і тактичні положення та рекомендації щодо особливостей проведення допиту та обшуку при розслідуванні державної зради та запропоновано рекомендації щодо їх підготовки та проведення;

– положення про обставини вчинення державної зради, вчиненої в умовах збройного конфлікту чи воєнного стану, зокрема в частині розмежування складів злочинів ст.ст. 111 та 111-1 КК України;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо змісту обставин, які підлягають встановленню під час розслідування державної зради, як самостійного елемента окремої криміналістичної методики, які конкретизовано залежно від форми вчинення злочину;

– положення щодо сучасних можливостей судових експертиз (комп'ютерної техніки і програмних продуктів, звуко-, відеозапису, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, семантико-текстуальні, судова експертиза з питань державної таємниці) як основної процесуальної форми використання спеціальних

знань під час розслідування державної зради;

– тактичні рекомендації щодо тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування державної зради: зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж та інформаційних систем; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції можуть бути використані:

– *практичній діяльності правоохоронних органів України* – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань державної зради;

– *науково-дослідній діяльності* – під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень проблемних питань розслідування державної зради (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 18.03.2024 б/н.).

- *у навчальному процесі* – викладені у дисертації положення використовуються під час підготовки посібників, методичних рекомендацій, проведення лекцій, семінарських і практичних занять з курсантами та слухачами закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 20.03.2024 б/н);

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота підготовлена на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, обговорена на засіданні міжкафедрального семінару університету, схвалена ним і рекомендована до захисту (протокол № 12 від 21.03.2024 р.). Основні положення і висновки дисертації доповідались автором і були предметом обговорення на міжнародних конференціях.

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в

дисертації відображено у п'яти наукових публікаціях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві – у закордонному юридичному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з титульного аркушу, анотації, вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

1.1. Проблеми формування криміналістичної характеристики державної зради

Починаючи розгляд окремих аспектів розслідування державної зради, вважаємо за доцільне звернутись до визначення основних наукових категорій, які структурували наше дослідження. Якщо говорити про загальну методiku розслідування кримінальних правопорушень, то в криміналістичній літературі вона розглядається переважно як універсальна теоретична основа для формування методик розслідування окремих видів злочинів, об'єднаних в єдиний предмет вивчення з урахуванням кримінально-правових та криміналістичних передумов [15, с.235; 208, с. 369; 250, с. 8; 340, с. 33]. Система найбільш дієвих методичних рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів, створюється саме завдяки розробці на основі пізнання кримінальних закономірностей. У цьому контексті, погоджуємось з О.М. Мірковець, що загальна методика розслідування не має практичної перспективи через свою спільність рекомендацій з розслідування кримінальних правопорушень, бо якщо вони мають загальний характер, то щодо розслідування конкретних видів злочинів буде незрозуміло як застосовувати слідчому дану методiku піз час розслідування конкретного кримінального правопорушення [255, с.36], у тому числі державної зради. Важливо виходити з усталеного принципу побудови криміналістичної методики про те, що будь-який вчинений злочин за своєю природою індивідуальний акт злочинної поведінки, як і індивідуальні його методи розслідування, що визначаються слідчої ситуацією у кримінальному провадженні. Найважливішим призначенням окремої криміналістичної методики є розроблення типових систем дій та заходів слідчого, які сприяють обранню ним найоптимальнішої й ефективнішої лінії поведінки під час розслідування певного виду (групи) злочинів [204, с. 34; 254, с.37].

Досліджуючи структуру криміналістичної методики розслідування злочинів, погоджуючись з думкою В. Тищенко, слід зазначити, що єдиної усталеної структури бути не може, оскільки з інформаційної точки зору методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання - певним алгоритмом дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість [281, с. 270]. Проте, будь-яка криміналістична методика, побудована на основі поєднання кримінально-правової класифікації злочинів і криміналістичних критеріїв, що має здебільшого загальний характер, потребує для свого практичного застосування більш конкретизованих підстав диференціації. Зокрема, враховуючи кримінально-правові ознаки, у науковій літературі виокремлюють: родовий кримінально-правовий класифікаційний поділ злочинів (за їх групами відповідно до назви глави КК); видовий (поділ злочинів за їх назвою, відображеною у назві відповідної статті КК) [254, с.40].

Для науковців-криміналістів та практичних працівників структура правових норм КК України первинною, оскільки вона є законодавчо закріпленою, і наука криміналістика керується концептуальними засадами матеріального права. Крім того, методика розслідування злочинів, має прикладне спрямування, а головне завдання криміналістики – розробка методики розслідування злочинів у безпосередньому зв'язку з нормами кримінального права [157, с.45].

Що стосується криміналістичних критеріїв, то розвиток методики розслідування тісно пов'язаний з узагальненням оперативної, слідчої і судової практики, аналізом матеріалів кримінальних проваджень та передового досвіду [261, с.9]. Класифікація таких критеріїв можлива за різними елементами, зокрема за способом вчинення злочину, за ступенем його приховування та маскуванню; за місцем вчинення злочину (місце вчинення яких локалізується в просторі або місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з певною організаційною структурою тощо; за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин [254, с.40].

Узагальнюючи наукові погляди та підходи вчених щодо поняття й природи окремих криміналістичних методик можна означити, що методика розслідування

державної зради, відноситься до видових. Важливе питання, пов'язане з методикою розслідування окремих видів злочинів, має криміналістична характеристика. Говорячи про криміналістичну характеристику, варто зазначити, що це поняття є дискусійним у криміналістиці, зокрема немає єдиної думки щодо визначення складу її елементів, видів криміналістичних характеристик злочинів. У дослідженнях останніх років практично всі тлумачення криміналістичної характеристики ґрунтуються на тому, що вона являє собою систему даних про певну категорію правопорушень, знання яких сприяє розкриттю і розслідуванню цих правопорушень [410, с.52]. Як зауважує В.Д.Берназ, криміналістична характеристика окремого кримінального правопорушення є заснованою на державних статистичних даних науково обґрунтованою системою узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доведені, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду злочинів відповідної категорії [17, с. 17]. О.С. Саїнчин визначає криміналістичну характеристику як наукову абстракцію, що відображається в основному на статистичному рівні, дані про прийоми підготовки і способи вчинення окремих видів правопорушень; ситуаційно обумовлені, причинно або іншим чином пов'язані з подією правопорушення результати відповідних змін у зовнішньому середовищі, що мають доказове значення; спроби правопорушника приховати сліди правопорушення, а також інформацію про типові слідчі ситуації й інші обставини, що можуть стати корисними для повного всебічного, об'єктивного розслідування кримінальних справ [352, с. 124-129]. При цьому підтримуємо науковий погляд Р. Л. Степанюка, що включення до визначення криміналістичної характеристики як обов'язкової ознаки наявності статистично встановлених кореляційних зв'язків між елементами недоцільно, оскільки це суттєво звужує поняття, дозволяє ставити під сумнів можливість розроблення криміналістичних характеристик, а отже й існування цієї наукової категорії в понятійному апараті криміналістичної науки [371, с. 178]. Вважаємо, що має рацію В. П. Бахін, який зазначив, що досліджувана наукова категорія складається з криміналістично значущих даних (які сприяють розкриттю та розслідуванню

злочинів), утворюють систему, елементи якої мають закономірні взаємозв'язки [15, с. 178]. На думку А. С. Шаталова, криміналістична характеристика злочинів співвідноситься з предметом доказування, оскільки включення обставин, що підлягають доказуванню, до елементів криміналістичної методики дублює положення кримінального та кримінально-процесуального законодавства [209, с. 57]. Погоджуємось із позицією О. В. Кравчук про те, що криміналістична характеристика являє собою систему даних про визначені види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановку, способи вчинення злочину, які мають значення для виявлення подібних злочинних діянь криміналістичними засобами, прийомами й методами та їх розслідування [202, с. 202].

Як свідчить аналіз визначень поняття криміналістичної характеристики, дослідники виокремлюють три види криміналістичної характеристики: 1) загальна криміналістична характеристика правопорушень; 2) криміналістична характеристика виду або групи правопорушень; 3) криміналістична характеристика конкретного правопорушення [198, с. 47; 205, с. 43; 208, с.54; 351, с.16; 395, с. 96–106].

Загальна криміналістична характеристика кримінальних правопорушень стосується виявлення та дослідження спільних рис, що властиві всім злочинним діянням, які мають значення для розкриття та розслідування всіх кримінальних правопорушень. Призначення ж криміналістичної характеристики окремого виду кримінальних правопорушень – розробка конкретних методик розслідування, властивих для окремого виду кримінальних правопорушень, складання типових програм розслідування, тактичних прийомів і технічних засобів розслідування.

З погляду наукових досліджень прикладної спрямованості, найбільш значимими для слідчої практики є криміналістичні характеристики певних видів правопорушень. Кожна з таких характеристик являє собою систематизований опис і пояснення слідчо й криміналістично значущого комплексу ознак цього об'єкта декількох подібних видів, окремого виду правопорушень, його зв'язків і відносин, що має значення для наукового і практичного вирішення проблеми

виявлення і розкриття кримінальних правопорушень відповідної категорії [205, с.98; 351, с.23; 395, с. 96–106].

В літературі криміналістична характеристика розглядається як описово-статистична інформаційна модель, яка відображає криміналістично-значущі відомості про способи злочину й типові сліди, особу злочинця, мотиви й цілі його дій, обстановку (умови, місце, час), аналіз яких допомагає встановити кореляційні зв'язки (залежності) між ними та слугує підґрунтям побудови і перевірки слідчих версій [243, с. 578].

Підсумовуючи, зазначимо, що, на нашу думку, криміналістична характеристика державної зради, – це система взаємозалежних даних про криміналістично вагомні ознаки злочину, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми виявлення, вилучення і використання відображеної інформації в процесі доказування, з метою його швидкого розкриття і розслідування шляхом побудови та перевірки слідчих версій під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

В розрізі нашого дослідження важливим питанням є окреслення структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів. Як зазначає В.В. Тіщенко, визначення складу елементів криміналістичної характеристики злочинів здійснюється на основі структури людської діяльності, охоплює суб'єкт, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби й ін.), результат [383, с. 60]. При цьому у теорії криміналістичної характеристики злочинів, одним із дискусійних питань є питання щодо кількісного та якісного складу елементів, тобто криміналістично значущих ознак, які мають формувати сутність криміналістичної характеристики.

Зазначимо, що всі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є взаємообумовленими. Знаючи, наприклад, спосіб вчинення кримінального правопорушення, обставини, за яких його вчинено, й типові сліди, залишені злочинцями, слідчий може з великим ступенем імовірності визначити невідомі елементи, зокрема особу злочинця [148, с. 60].

На погляд В. Ю. Шепітько, до елементів криміналістичної характеристики відноситься: спосіб злочину; місце й обстановка; час учинення злочину; знаряддя та засоби вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особа потерпілого (жертви); особа злочинця; – типові сліди злочину [211, с. 318]. Д.В.Чурилов, з позицій вивчення й опис правопорушення пропонує встановити систему пов'язаних між собою елементів криміналістичної характеристики, які мають суттєве значення для розслідування кримінальних правопорушень та є спільними для всіх злочинних проявів.: 1) об'єкта посягання; 2) суб'єкта посягання; 3) фізичних дій (бездіяльності) суб'єкта; 4) психічної діяльності суб'єкта; 5) фактів-наслідків; 6) місця вчинення правопорушень; 7) часу вчинення правопорушень у; 8) суспільної небезпеки вчиненого[410, с. 57].

Вважаємо, що найбільш повно визначено зміст криміналістичної характеристики злочинів А.Ф. Волобуєвим, О.В. Одерієм та Р.Л. Степанюком, які вказали на важливість таких елементів механізму злочинів, як: 1) предмет злочину; 2) місце, час та обстановка, які є характерними для вчинення злочинів окремих видів; 3) спосіб підготовки, вчинення та приховування злочинів – певна система дій, прийомів та окремих операцій злочинців; 4) слідові картина злочинів (багатоманітні зміни, які вносяться в навколишню обстановку); 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого [213, с. 9]. Варто підтримати точку зору А. В. Кофанова та О.Л.Кобилянського, що криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданням доказування, тому структура криміналістичної характеристики вибудовується залежно від обставин, які належать до предмета доказування, й елементів складу злочину, передбачених відповідними статтями КК України [200, с. 241]. Тому до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів належать спосіб вчинення злочину, типова слідова картина, особа злочинця, мотиви і мета вчинення злочину, які знаходяться в кореляційній взаємозалежності та визначають характер й особливості розслідування певного виду злочинів. Науковці в структурах криміналістичної характеристики виділяють також «предмет злочинного посягання». Так, П.П.Андрушко зауважує, що предметом злочину можуть бути не тільки

матеріальні речі, але й інші явища об'єктивного світу (нематеріалізовані об'єкти – інформація, енергія), які мають зовнішній прояв чи можуть набути його і сприйматись органами відчуття людини [7, с. 34-35]. А. Ф. Волобуєв визначає «предмет злочинного посягання» як сукупність відомостей про особливості предмета, що детермінують дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування злочину, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів [138, с. 43]. Стосовно предмета злочинного посягання як елементу криміналістичної характеристики під час розслідування державної зради, то його визначення залежить від способу вчинення досліджуваної категорії злочинів [342, с. 26]. Державна зрада передбачена у статті 111 КК України, розміщеної у розділі І (Злочини проти основ національної безпеки України) Особливої частини. Злочини, норми яких розміщені в зазначеному розділі КК України, посягають на державний та суспільний лад України, на її суверенітет, політичну систему, недоторканість, територіальну цілісність, обороноздатність, інформаційну та економічну безпеку, а також на національну безпеку в сферах екології та воєнного озброєння [12, с. 35]. Так, предметом державної зради у формі шпигунства (ч. 1 ст. 111 КК України), як і шпигунства (ч. 1 ст. 114 КК України), можуть бути лише відомості, що становлять державну таємницю. Стосовно цього питання. К. Матвійчук визначає, що злочини проти основ національної безпеки посягають на відносини, які виникають в сфері охорони основ національної безпеки України від внутрішніх і зовнішніх загроз [247, с. 86]. Суспільна небезпечність злочинів проти основ національної безпеки України, полягає в тому, що вони посягають на конституційний лад та державну владу України, територіальну цілісність і недоторканність Української держави, на зміну меж території або державного кордону України, на життя державних чи громадських діячів, перешкоджають законній діяльності Збройних Сил України, а вчинені з метою державної зради, диверсії та шпигунства [23, с. 115].

З огляду на зазначене, чітко окреслити предмет злочинного посягання можна лише під час вчинення державної зради у формі шпигунства, яке полягає у переданні відомостей, що становлять державну таємницю, іноземній державі,

іноземній організації або їхнім представникам. Тому у випадках розслідування таких форм державної зради як: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, може йтися, на наше переконання, не про предмет злочинного посягання, як кримінально-правову категорію злочину, пов'язану з національною безпекою держави, а як про елемент криміналістичної характеристики.

Обстановка вчинення злочину дає можливість конкретизувати можливість проведення СРД та НСРД на початковому етапі досудового розслідування, визначити місця знаходження типових слідів злочину. У важливості виділення цього елемента, на нашу думку, немає сумнівів. Оскільки державна зрада, як й інші суспільно небезпечні діяння, є вчинками конкретних осіб, які вчинюються у визначених умовах: у певному місці, в певний час, а також за окремих обставин.

Способи вчинення злочину, передбаченого у статті 111 КК України, є різноманітними, і злочинці в кожному конкретному випадку обирають певний спосіб залежно від конкретної обстановки й обставин. З огляду на можливість типізації способів вчинення злочинів, вони є самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики, основою для її формування та виявлення взаємозв'язку між її структурними елементами. Крім цього, типовий спосіб вчинення злочину й інформація про нього є підставами для побудови та висунення версій, планування розслідування, розробки тактики проведення окремих СРД та НСРД, обрання та реалізації криміналістичної методики розслідування злочинів [6, с. 15].

Невідривним від способу і обстановки вчинення злочину є його «слідова картина». Безпосереднє дослідження слідової інформації (матеріальної чи ідеальної) дає можливість органам досудового розслідування зібрати відповідну доказову базу для доведення всіх обставин кримінального правопорушення. Таким чином, слідова картина, як окремий елемент криміналістичної характеристики державної зради, є безсумнівно необхідним. Крім того, вчинення зазначених

кримінальних правопорушень в 100% ситуацій вирізняється вагомою кількістю слідів, що можна виявити в ході проведення окремих СРД та НСРД [243, с. 576].

Визначним елементом, криміналістичної характеристики є особа злочинця. Вченими наголошується на тому, що відомості про дану категорію включають в себе інформацію про особу невідомого злочинця за залишеними ним слідами як на місці події, в пам'яті очевидців, свідків, так і за іншими джерелами з метою встановлення напрямку і прийомів його розшуку і затримання [36, с. 84]. Дослідження особи злочинця дає можливість скласти загальний портрет окремої групи осіб, серед яких виявити винного. Крім того, знання характеристики цього елемента надасть перспективу визначення проведення окремих СРД, НСРД та висунути певні версії тощо.

Отже, з урахуванням наукових досліджень вчених, а також аналізу вивчення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток Б] вважаємо, що до переліку елементів криміналістичної характеристики державної зради належать: 1) предмет злочинного посягання; 2) обстановка (час, місце та інші обставини) злочину; 3) спосіб підготовки, вчинення і спосіб приховування злочину; 3) характеристика особи злочинця. Визначені складові характеризуються обов'язковою розшуковою спрямованістю, що надає можливість працівникам слідчих і оперативних підрозділів поліції проводити слідчі (розшукові) дії та висувати правильні слідчі версії під час досудового розслідування.

Таким чином, наукові положення криміналістичної характеристики державної зради безапеляційно є визначними для покращання концептуальних основ криміналістичного забезпечення протидії злочинам проти національної безпеки. Практичне значення криміналістичної характеристики полягає у тому, що вона є інформаційним засобом окремої методики розслідування, а також науковим інструментарієм слідчої практики, який дозволяє органам досудового розслідування одержати знання щодо особливостей розслідування відповідного виду злочину, його типових ознак, проаналізувати вихідну інформацію про злочин на початковому та наступних етапах його розслідування, виявити взаємозв'язки і взаємозалежності між її окремими елементами і на цій підставі

отримати дані про раніше невідомі обставини злочину, здійснити верифікований аналіз цієї інформації та вирішити інші завдання розслідування, що постають перед органами досудового розслідування в конкретному кримінальному провадженні.

1.2. Предмет злочинного посягання та обстановка державної зради

При вивченні складу злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за державну зраду, необхідно з'ясувати зміст означеного складу, зокрема істотним є предмет злочину, який хоча і не є самостійним елементом злочину, але належить до структури суспільних відносин [232, с. 154]. Так вважають не всі вчені, а отже, на відміну від цієї позиції існує думка, що предмет злочину є самостійною факультативною ознакою злочину [153, с. 273; 137, с. 31; 376, с. 41]. Проте ми підтримуємо загальноприйнятий погляд у кримінальній юридичній літературі, що склад злочину містить чотири елементи складу злочину, і тому ми вважаємо, що предметом злочину може бути лише ознака елемента складу злочину (об'єкт). Тому предмет злочину є не обов'язковою, а факультативною ознакою загального поняття злочину [376, с. 34, 47]. Якщо предметом злочину визначено безпосередньо в законі, то ця ознака є обов'язковою [370, с. 93]

У теорії кримінального права немає єдиного підходу до того, що слід віднести до предмета злочину. Деякі вчені вважають предметом злочину будь-які речі лише матеріального світу, з певними якостями, з якими кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного злочину [137, с. 273; 153, с. 31]. Зокрема, зазначається: якщо визнавати предметом злочину не лише матеріальні, а й нематеріальні цінності, то, по-перше, буде значно складніше встановити реальний предмет у конкретному злочині, який можна ототожнити: суб'єкт і об'єкт злочину [276, с. 298]; по-друге, «для будь-якого об'єкта злочину буде знищено обов'язкове прикладене навантаження (бути речовим доказом у кримінальному провадженні, можливість його експертного дослідження,

належність до предмета доказування, в окремих випадках – бути предметом спеціальної конфіскації тощо)» [257, с. 112]. У літературі наголошується, що нематеріальні активи не можуть бути предметом злочину через відсутність фізичної ознаки предмету злочину, сутність якого виявляється в тому, що предметом злочину є лише цінності наділені природною якістю [8, с. 67].

У свою чергу інші вчені вважають, що предметом злочину є як матеріальні, так і нематеріальні блага, які пропонується включати до енергетики, інформації, послуг тощо [228, с. 10; 337, с. 79-81]. Зокрема Є.В. Лащук вказує, що інформацію можна побачити, відчувати, почути, виконати певні дії (створити, скопіювати тощо). Можна також використовувати спеціальні технічні засоби для визначення властивостей електрики - для вимірювання сили струму, напруги тощо [228, с. 65-66].:

З'ясування предмета злочину державної зради, безумовно, має базуватися насамперед на положеннях Закону України про кримінальну відповідальність, а також з огляду на основний безпосередній об'єкт відповідного посягання, яким при вчиненні державної зради є інтереси держави у сфері: суверенітету; територіальної цілісності й недоторканності; обороноздатності; державної безпеки; економічної безпеки; інформаційної безпеки. Як нами вже зазначалось в попередньому розділі чітко окреслити предмет злочинного посягання можна лише під час вчинення державної зради у формі шпигунства, яке полягає у переданні відомостей, що становлять державну таємницю, іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам. Тому у випадках розслідування таких форм державної зради як: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, може йтися, на наше переконання, не про предмет злочинного посягання, як кримінально-правову категорію злочину, пов'язаною з національною безпекою держави, а як про елемент криміналістичної характеристики. Хоча, наприклад, О.Ф. Бантишев та О.В. Шамара, зазначають, що у разі вчинення державної зради, у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану й надання іноземній державі, іноземній

організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вони можуть виступати як безпредметні злочини або мати найрізноманітніші предмети злочинного посягання. Так, якщо громадянин України, який перейшов на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, може за завданням органів ворожої держави вчиняти диверсійні акти, і тоді знищене чи пошкоджене майно є предметом злочину [12, с. 191]. Проте ми не згодні з тим, що пошкоджене майно є предметом злочину, у такому разі зруйноване майно є наслідком вчинення злочину.

З огляду на зазначене, що предмет є ознакою державної зради, у формі шпигунства, його аналіз слід здійснювати з огляду на ст. 114 КК України, який передбачає відповідальність за шпигунство. Оскільки це самостійний склад злочину є однією з форм державної зради, їх предмет ідентичний. Таким чином, предметом злочину «державна зрада» є відомості, що становлять державну таємницю. Крім того, аналіз обвинувальних вироків за ст. 111 КК України, свідчить що, предметом шпигунства можуть бути відомості про штатний розклад військових та правоохоронних підрозділів, особливою увагою іноземних розвідувальних організацій користуються відомості щодо виконаних завдань Військово-повітряними силами ЗСУ тощо. У такому разі предметом державної зради будуть не тільки відомості, що становлять державну таємницю, а й інші відомості, які не відносяться до державної таємниці, проте їх розголошення може призвести до обізнаності противника про дії сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.

Поняття державної таємниці міститься в Законі України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ, яка визначає її як вид секретної інформації, що охоплює інформацію у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розкриття яких можуть завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємні та підлягають державній охороні [303].

Ознаки, властиві правовому складу «відомостей, що становлять державну таємницю», прямо впливають з аналізу цього Закону: по-перше, відомості, що становлять державну таємницю, є відомостями, що підлягають засекречуванню, тобто існує обмеження на поширення та доступ до окремих секретних даних; по-друге, відомості, що становлять державну таємницю, є істотними та важливими для інтересів держави. Ступінь важливості інформації визначається ймовірною шкодою, яка може бути завдана її розголошенням або передачею іноземній організації; по-третє, для цієї інформації встановлюється особливий порядок обігу. Відповідно до нормативно-правових актів, доступ до неї має лише обмежене коло суб'єктів. Це має особливе значення для держави, і тому для відомостей, що становлять державну таємницю встановлено особливий правовий режим, а їх передача чи розповсюдження громадянином України з метою передачі іноземній державі становить злочин «державна зрада»; по-четверте, відомості, що становлять державну таємницю чітко визначені в галузях, у яких вони можуть існувати. Відомості, що становлять державну таємницю, зазначені у відповідних положеннях (Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом СБУ від 23.12.2020 р. № 383 [307], Закони України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 р. № 374-IV [315] та «Про розвідку» від 17.09.2020 р. № 912-IX [324]).

Крім того, у ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII перелічено дані, що належать до державної таємниці. Це, зокрема, інформація у сфері:

- оборони: про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовки та ведення бойових дій, стратегічного та мобілізаційного розгортання військ, на розвиток окремих видів озброєння, військової та спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, а також інші важливі показники, що характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову та мобілізаційну готовність, бойової та іншої військової підготовки, озброєння та матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України. України та інших військових формувань тощо [ч. 1 ст. 8];

- економіки, науки і техніки: про зміст мобілізаційних планів органів держави, мобілізаційний потенціал, мобілізаційна підготовка та мобілізаційні заходи та їх фінансування, запаси та постачання стратегічної сировини, а також плани, зміст, обсяги, фінансування та здійснення оборони держави наказ тощо [ч. 2 ст. 8];

- зовнішні зв'язки: про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення інформації про нього завдасть шкоди національній безпеці України; з експорту та імпорту озброєнь, військ та спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції [ч. 3 ст. 8];

- державної безпеки та правоохоронної діяльності: засоби, зміст, плани, організація, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності; про осіб які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що здійснюють таку діяльність; на склад і конкретні особи, які є негласними працівниками органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності [ч. 4 ст. 8].

Водночас цим Законом визначено відомості, які не можуть бути віднесені до державної таємниці, зокрема: стан навколишнього середовища, якість харчових продуктів, вплив товарів (робіт, послуг) на життя і здоров'я людини; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події які загрожують безпеці громадян; про рівень освіти та культури населення; про факти порушень прав і свободи людини і громадянина; про неправомірні дії державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадові та службові особи тощо [п. 14 ч. 4 ст. 8]

Однак, як свідчить аналіз судової практики, зрадники передають інформацію не тільки ту, яка містить державну таємницю, але й іншу інформацію, щодо якої завербована особа одержує завдання щодо її збору і передачі. Так, у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією проти України, яка вчиняється

російською федерацією, з метою попередження витoku інформації з обмеженим доступом, відповідно до Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. №2102-IX [297], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [322], «Про інформацію» [314], Наказом Головнокомандуючого ЗСУ від 03.03.2022 р. №73 [319] затверджено Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Як свідчить судова практика, збір та передача таких відомостей кваліфікується як вчинення державної зради шляхом надання представникам іноземної організації допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Так, наприклад, вироком Шевченківського районного суду міста Києва від 21 серпня 2019 р. був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 111 КК України слюсар складальник літальних апаратів ДП «Запорізький Державний Авіаційний Ремонтний Завод «Мігремонт», який з 17 вересня 2014 року до 03 липня 2019 року за попередньою змовою з представником гру гш зс рф – громадянином рф збирав з метою подальшої передачі останньому відомості, що містять службову інформацію, яка підпадає під статті 14.4, 14.7, 14.8, 14.22, 14.37 Переліку відомостей ЗСУ, затвердженого наказом Начальника Генерального штабу Головнокомандувача ЗСУ від 22.11.2017 № 48 «Про затвердження Переліку відомостей Збройних Сил України, що становить службову інформацію (ПСІ-2017)». Зокрема у вказаному рішенні суду зазначено, що «На підставі переданої громадянином України інформації представники іноземної організації отримали відомості щодо факту приналежності бойових літаків із зазначенням серійних та бортових номерів до конкретного військового формування (військової частини) та його місця дислокації; стану (за сукупністю ознак та за своїм змістом) боеготовності окремих військових формувань ЗСУ, кількості наявної в них справної бойової техніки; факту обслуговування на конкретних підприємствах оборонно-промислового комплексу конкретних бойових літаків, передача або умисний збір з подальшою

передачею їх іноземній державі, організації або їх представникам може завдати шкоду державній безпеці, зокрема обороноздатності нашої держави. Обізнаність у вищезазначеній інформації могла бути використана противником для: планування та підготовки до проведення диверсійних операцій в тилу з виведенням з ладу військової техніки; планування операцій з проведення диверсійно-підривної діяльності на підприємствах оборонно-промислового комплексу, де обслуговуються бойові літаки, для передачі до військових формувань заздалегідь пошкодженої техніки, що може призвести до втрати людських життів серед особового складу при виконанні учбових/бойових польотів; складання оперативної обстановки щодо боєздатності конкретних воєнізованих формувань ЗСУ, кількості наявної в них справної бойової техніки, а також врахування даної інформації при плануванні бойових операцій з безпосередніх бойових зіткнень з такими військовими підрозділами; врахування при проведенні модернізаційних робіт на ворожій бойовій техніці та систем протиповітряної оборони, а також встановлення обладнання і озброєння, що здатне уражати бойову техніку, що перебуває на озброєнні в підрозділах ЗСУ» [131]. Як свідчить аналіз цього судового рішення, винний одержував завдання від представника гру гш зс рф на збір і передачу не лише відомостей, що становлять державну таємницю, а й інших відомостей, які належать до категорії «Для службового користування».

До таких відомостей, згідно Наказу Головнокомандуючого ЗСУ від 03.03.2022 р. №73 [319] зокрема відноситься інформація про: 1) найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, координати місць їх розташування; 2) чисельність особового складу військових частин; 3) кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; 4) описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти; 5) операції (бойових дій), які проводяться або плануються; 6) системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені); 7) порядок залучення сил та засобів до виконання бойових

(спеціальних) завдань; 8) збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); 9) переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху); 10) військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням. 11) проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались; 12) ефективність сил і засобів радіо-електронної боротьби противника; 13) відкладені або скасовані операції; 14) зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; 15) планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); 16) проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються; 17) інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України [319]:

Також Наказом Міністерства оборони України від 17.10.2023р. № 605 «Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПСІ-2023)» [309] до відомостей, які містять службову інформацію віднесено:

1. Відомості щодо формування і реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва: про порядок (послідовність, алгоритм, методика) оцінки рівня воєнної загрози національній безпеці України; про результати оцінки рівня загроз національній безпеці України у відповідних сферах, що розкривають склад, чисельність та способи застосування сил оборони, а також склад, структуру та обсяги наявних ресурсів для виконання заходів з оборони; щодо підготовки та проведення інформаційних заходів оборони держави (крім оперативного інформування та реагування щодо виникнення ризиків та кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці); тощо

2. Відомості щодо планування заходів МО України з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва: про плани

основних заходів діяльності МО України (на визначений період); про плани основних заходів діяльності МО України на місяць; про місця проведення заходів (нарад, брифінгів тощо), які організуються та проводяться під час дії особливого періоду, із залученням представників МО України, ЗСУ, підприємств оборонно-промислового комплексу, установ та організацій, про тематику заходів, кількість учасників, що залучаються.

3. Відомості щодо бойової готовності, оперативної, бойової підготовки та застосування військ (сил): що містяться в наказах, директивах і розпорядженнях МО України та Генерального штабу ЗСУ щодо бойової готовності, оперативної підготовки та застосування військ; про склад, укомплектованість, бойові можливості, положення і дії військ; які містяться у пропозиціях, матеріалах із питань стратегії, оперативного мистецтва та розвитку ЗСУ; тощо.

4. Відомості щодо організації, чисельності та дислокації військ (сил), що розкривають: дислокацію, склад та штатну чисельність особового складу з'єднання, військової частини (установи) ЗСУ мирного часу; зміст штату, табеля до штатів за з'єднання, військову частину (установу) ЗСУ мирного часу; основне озброєння і військову техніку, яке утримується в штаті військових частин (установ); що розкривають: організаційно-штатну структуру структурних підрозділів апарату МО України, їх штатну чисельність мирного та воєнного часу, військові звання, військово-облікові спеціальності військовослужбовців.

5. Відомості щодо організаційно-мобілізаційних питань, військове будівництво, комплектування військ і кадрові питання: про кількість військовозобов'язаних, призначених на доукомплектування апарату МО України, військової організаційної структури ЗСУ безпосереднього підпорядкування МО України; про організацію, результати перевірки та оцінки стану мобілізаційної готовності; про зміст мобілізаційних завдань; про чисельний склад резервістів тощо.

6. Відомості щодо розвідки: про зміст, плани, організацію, фінансування, матеріально-технічне забезпечення, засоби, форми, методи, оцінку і результати розвідувальної діяльності тощо

7. *Відомості щодо сил спеціальних операцій ЗСУ:* про облік особового складу підрозділів Сил спеціальних операцій ЗСУ; які розкривають порядок, способи і методи професійно-психологічного відбору або відбору за станом здоров'я особового складу підрозділів Сил спеціальних операцій ЗСУ; щодо комплектування, призначення, звільнення, підготовки чи перепідготовки особового складу Сил спеціальних операцій ЗСУ тощо.

8. *Відомості щодо інформаційно-комунікаційних, електронних комунікаційних, інформаційних (автоматизованих) систем, зв'язку та кібербезпеки:* про електронні комунікаційні послуги, технічні засоби електронних комунікацій (майно зв'язку) захисту інформації та кібербезпеки, які розкривають інфраструктуру та споживачів за дійсними назвами; про високошвидкісні мережі, короткохвильовий, супутниковий зв'язок; про діючі або резервні системи та технічні засоби електронних комунікацій, які забезпечують діяльність МО та ЗСУ; що містяться в телефонних довідниках абонентів мереж спеціального зв'язку ЗСУ001 та ЗСУ002 тощо.

9. *Відомості щодо морально-психологічного забезпечення військ (сил):* які за сукупністю показників розкривають зміст морально-психологічного забезпечення навчально-бойової діяльності; відомості про морально-психологічне забезпечення мобілізаційного розгортання військ (сил); про державні замовлення технічних засобів пропаганди для військ (сил) тощо.

10. *Відомості щодо озброєння, військової техніки та майна:* про облік, наявність і рух бронетанкового озброєння, техніки та бронетанкового майна; що містять дані про технічне обслуговування озброєння та військової техніки; про наявність на ремонтних підприємствах, що належать до сфери управління МО України, спеціальної техніки та військового майна тощо.

11. *Відомості щодо служби військ та правопорядку:* про стан вартової та внутрішньої служби; про порядок організації системи охорони та оборони позицій, сили та засоби, які виділяються для цього; про наявність недоліків у системі охорони та оборони, на яких зберігаються (виготовляються, ремонтуються) секретні зразки озброєння або бойової техніки, ракет, стрілецької

зброї та боєприпасів і вибухонебезпечних речовин, розголошення яких підвищить їх уразливість тощо

12. Відомості щодо фінансового забезпечення: про видатки на особливий період; про результати внутрішніх аудитів, ревізій (перевірок) фінансового забезпечення мобілізаційного розгортання ЗСУ тощо.

13. Відомості щодо міжнародного співробітництва: про заходи міжнародного оборонного співробітництва, що плануються в МО України та ЗСУ на рік; про питання діяльності міжнародних організацій, до яких входить Україна, які стосуються третіх країн та які можуть внести загострення у відносини з ними (міжнародними організаціями) тощо.

14. Відомості щодо військової освіти, наукової та науково-технічної діяльності: про військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за військово-обліковими спеціальностями; про чисельність підготовлених офіцерів запасу; про додаткові набори і дострокові випуски із вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти тощо

15. Відомості щодо захисту інформації з обмеженим доступом, технічного, криптографічного захисту інформації та протидію технічним розвідкам: про планування заходів з охорони державної таємниці щодо конкретного суб'єкта режимно-секретної діяльності; про маршрути та порядок перевезення матеріальних носіїв секретної інформації із зазначенням відомостей про транспортні засоби; листування з питань планування, організації протидії технічним розвідкам військових об'єктів (зразків озброєння, військової техніки) тощо

16. Відомості щодо топогеодезичного та навігаційного забезпечення: що розкривають наявність поточного та незнижуваного запасу, потребу в топографічних та спеціальних картах (за вид (рід) військ (сил) ЗСУ, оперативне командування, повітряне командування); про забезпеченість, номенклатуру, кількість та строки постачання топогеодезичних та навігаційних засобів (за вид (рід) військ (сил) ЗСУ, оперативне командування, повітряне командування) [309].

Не містять інформації з обмеженим доступом відомості про дійсне найменування з'єднань, військових частин, установ (організацій) ЗСУ, військових навчальних закладів, а також їх місце розташування із зазначенням населених пунктів та географічних координат і їх підпорядкованості, відомості про загальну штатну чисельність військовослужбовців за штатом мирного часу, озброєння та військову техніку, які надаються державам-учасницям відповідно до прийнятих Україною міжнародних зобов'язань за Договором про звичайні збройні сили в Європі, Віденським документом 2011 року про заходи зміцнення довіри та безпеки та Глобальним обміном військовою інформацією [309].

До відомостей, які належать до категорії «Для службового користування» належать також інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [305]. Зокрема перелік відомостей, що становлять службову інформацію в органах Державного бюро розслідувань затверджено наказом ДБР від 29.06.2021р. № 373 [310].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [305].

Відомості, визнані державною таємницею вмотивованим рішенням державного експерта з питань державної таємниці, можуть визнати державною таємницею. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про державну таємницю» держексперт з питань таємниць створює експертні комісії з числа спеціалістів і науковців, які мають допуск до державної таємниці, до готує проекти рішень про віднесення інформації до державної таємниці, зниження її таємності та її скасування рішення. Відповідний документ, виріб або інший матеріальний носій відомостей, що становлять державну таємницю, є з грифом секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») [ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про державну таємницю»]. Тому реквізити кожного матеріального носія секретної інформації складаються з грифа секретності; номер копії; статті Кодексу відомостей, що становлять державну таємницю, на підставі яких здійснюється засекречування; найменування посади та підпис особи, яка надала гриф секретності [ч. 2 ст. 15 Закон «Про державну таємницю»].

Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 111 КК України, є відомості, що становить державну таємницю, а також службова інформація Міністерства оборони України, інша інформація, яка обмежена у доступі в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського та має такі ознаки: 1) є відомостями, які підлягають засекречуванню, тобто встановлено обмеження щодо поширення та доступу до окремої секретної інформації; 2) є значними та важливими для інтересів держави з метою забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, державної, економічної чи інформаційної безпеки; 3) встановлення особливого порядку обігу інформації; 4) чітко визначені сфери, в яких вони можуть існувати [432].

Обстановка злочину. Сутність обстановки вчинення злочину, з позицій криміналістичної характеристики, її функціональне призначення, з урахуванням специфіки криміналістичних методів пізнання, полягає в закономірному відображенні події злочину в різного виду слідах, які зумовлені механізмом їх утворення та можливістю використання таких слідів у цілісній «слідовій картині»

злочину [157, с.68]. Досліджуючи обстановку вчинення злочину, слід зазначити, що ця категорія у криміналістичній літературі розуміється як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) у момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину [362]. В. Ю. Шепітько визначає її як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників злочинної події, психологічні взаємовідносини між ними [262, с. 184]. О.О. Андрєєв зазначає, що обстановкою вчинення злочину є система взаємозалежних і взаємодіючих об'єктів, процесів і явищ, які характеризують умови місця і часу, речові, метеорологічні, фізико-хімічні та інші фактори, особливості поведінки учасників злочинної події та інші обставини об'єктивної дійсності, що впливають на спосіб і механізм вчинення злочинного діяння» [6, с. 43]. Погоджуючись з наведеною позицією, зазначимо, що обстановка вчинення злочину має певне наповнення – відповідні елементи. При цьому, обстановка вчинення злочину є формою взаємозв'язку фізичного та соціального середовищ в механізмі злочину, а також включає закономірності, що впливають (поряд з іншими чинниками) на розвиток процесу реалізації злочинного наміру (або відмови від нього) і відображають особливості протиправної поведінки у вигляді матеріальних і ідеальних слідів [199, с. 10]. Тактико-логічне дослідження обстановки дозволяє слідчому відокремити істотне від несуттєвого, необхідне від випадкового, а також встановити певні взаємозв'язки з особистістю злочинця [246, с. 49-50, 53]

Елементи обстановки вчинення злочину залишають зовні різні сліди, які виявляються під час криміналістичного аналізу злочину, що розслідується. Виявлення та дослідження такої інформації, насамперед на початковому етапі

розслідування, надає можливість зібрати важливі відомості про типову слідчу ситуацію, що виникла до й на момент вчинення злочину. Виявлення та аналіз елементів зазначеної обстановки надають досить цінну криміналістичну інформацію для вибору й застосування найбільш правильних засобів і методів розслідування [157, с.68]. Як відмічає В. В. Тищенко знання обстановки злочину дозволяє побудувати версії щодо особи злочинця, механізму вчинення злочину, цілей та мотивів злочину. Обстановка злочину тісно пов'язана з усіма компонентами злочинної діяльності та до її структур входять такі елементи як: 1) матеріальна обстановка місця підготовки, вчинення і приховування злочину (якщо вони не збігалися, не відбувалися в одному і тому ж місці); 2) просторова характеристика на всіх її етапах; 3) часова характеристика розвитку події злочину; 4) природно-кліматичні умови; 5) поведінка учасників події та їх соціально-побутові і психологічні відносини; 6) умови загального характеру, на фоні яких розвивалась злочинна подія; 8) обставини, що сприяли чи перешкоджали підготовці, вчиненню та приховуванню злочину [383, с. 69-70].

На нашу думку, не можна цілком погодитися з висловленням тих авторів, які вважають, що місце, час і обстановка вчинення правопорушення повинні включатися в зміст способу вчинення правопорушення. Ці обставини не включаються в спосіб вчинення злочину, а, як справедливо зауважують окремі автори, вони тільки детермінують спосіб вчинення злочину, якщо ж вони будуть включені до змісту способу вчинення злочину, то останній буде ототожнений з таким елементом криміналістичної характеристики злочину, як обстановка вчинення злочину. Тому обстановка вчинення злочину (місце і час) тільки детермінують відповідний спосіб його вчинення [410, с.62].

Хоча дослідження обстановки вчинення злочину має важливе значення для розслідування будь-яких злочинів, проте аналізуючи обстановку певного виду злочину необхідно виявляти низку характерних взаємозв'язків об'єктів, явищ і процесів, що надають криміналістично значущу інформацію для вибору найбільш оптимальних прийомів і методів розслідування. Для кожного суспільно-небезпечного прояву характерною є відповідна сукупність певних обставин:

місце, час, умови вчинення тощо. Тому зміст обстановки державної зради має охоплювати місце, час та інші умови, зокрема фактори навколишнього середовища. Вони і складають такий елемент криміналістичної характеристики як обстановка вчинення злочину. Її дослідження сприяє правоохоронним органам у побудові версій, проведенні окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. В даному аспекті не є винятком і розслідування державної зради.

Крім того, не всі елементи обстановки вчинення злочину будуть мати однакове значення при їх розслідуванні, деякі з них взагалі не будуть мати інформаційного навантаження. До того ж, поняття обстановки вчинення злочину не слід звужувати лише до місця безпосереднього вчинення злочину. Так, у структурі обстановки прийнято виділяти обстановку, що передувала вчиненню злочину, й обстановку, що склалася після його скоєння [204, с. 31-32], тобто включати всі можливі фактори та умови, серед яких знаходиться особа, яка має намір вчинити злочин, та які мають вплив на механізм слідоутворення. У той же час, на нашу думку, найбільш важливими складовими обстановки вчинення державної зради, будуть місце, час та умови їх вчинення. Їх розгляд дасть змогу детально дослідити зазначену наукову категорію.

Зазначимо, що обстановка вчинення державної зради визначається як сукупністю суспільно-політичних і соціально-економічних умов, явищ та процесів, інших чинників об'єктивної дійсності, що склалися на території держави у певний часовий період, так і сукупністю обставин, які сформувалися на момент вчинення державної зради в конкретному місці й у визначений час та безпосередньо сприяли або перешкоджали зрадникам у реалізації їх злочинних намірів. Так, на обстановку вчинення державної зради можуть впливати такі об'єктивні (зовнішні) чинники як: запровадження воєнного стану в державі; окупація певних регіонів України та проведення агітаційної роботи на них; загострення міжрелігійних та міжнаціональних протистоянь; нарощування чисельності незаконних збройних формувань на територіях, що входять до зони бойових дій тощо. Важливою ознакою, що потребує встановленню під час

розслідування державної зради, є період збройного конфлікту або воєнного стану. До 2022 року обстановку вчинення державної зради досить важко було визначити, адже воєнний стан на території України не вводився, а наявність збройного конфлікту ніяк законодавчо не визнався. Проте, 24 лютого 2022 р. указом Президента В. Зеленського №64/2022, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено воєнний стан на всій території України [298], який затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 р. [312]. 6 листопада 2023 року строк дії воєнного стану в Україні продовжено [323]. Наразі Верховна Рада визнала росію державою-агресором відповідно до Постанови Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII [313]. Таким чином, після введення воєнного стану, будь-який прояв державної зради, вчинений в інтересах держави, яка перебуває в стані війни з Україною, вчиняється в обстановці воєнного стану. При цьому, з огляду на положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан» – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, збройної агресії або загрози нападу, та передбачає надання суб'єктам владних повноважень прав та обов'язків, необхідних для відвернення загрози, забезпечення державної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян.[322] Що стосується збройних конфліктів, то існують збройні конфлікти міжнародного характеру (тобто зіткнення збройних сил різних держав усупереч міжнародно-правовій забороні війни) та збройні конфлікти неміжнародного характеру (збройне протистояння, що відбувається у межах території держави) [260].

Чинниками суб'єктивного характеру, які впливають на момент вчинення державної зради та сприяють злочинцям у реалізації їх злочинних цілей насамперед є: байдуже відношення до інтересів суспільства; непогодження з політикою представників державної влади України; підтримка проросійських

ідей, зокрема щодо подальшого розвитку України, виходячи з геополітичних інтересів РФ, які передбачають перебування України у сфері її впливу; сповідування ідеології ЄСРП та підтримка країни агресора тощо.

Визначаючи обстановку вчинення державної зради, вважаємо, що під нею слід розуміти матеріальне й просторово-часове середовище, яке включає такі елементи:

а) час вчинення злочину, крім того, що він є елементом криміналістичної характеристики злочину, він також дозволяє встановити послідовність, розвиток різноманітних процесів і явищ. Характерною ознакою обстановки вчинення державної зради є те, що більшість з них вчиняється в умовах неочевидності. Переважна більшість кримінальних правопорушень вчиняється протягом тривалого проміжку часу, адже вони є пов'язаними із моментом виникнення та реалізації злочинного мотиву спрямованого на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Враховуючи той факт, що вказаний злочин вчиняється в умовах воєнного стану та у сукупності з іншими злочинами, то зазвичай воно має не одноразовий, а триваючий характер.

б) місце вчинення державної зради є частиною події. Воно містить значний обсяг відомостей щодо способу вчинення злочину, певних даних про особу злочинця. Досліджуючи вказану категорію правопорушень, В. Ю. Шепітько зазначає, що під час розслідування багатьох із них слід ураховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишено сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця злочину визначаються видом посягання та його способом [415, с. 256]. Таким місцем може бути будь-який територіально виділений об'єкт матеріального світу – ділянка місцевості, публічне місце та ін. Визначення місця злочину необхідне для припинення злочину, відшукування реальних матеріальних слідів та знарядь злочину, висунення та перевірки слідчих версій, правильної кваліфікації злочину,

кількість осіб, які брали участь у події та ін. [263, с. 234–235]. Вибір місця та моменту вчинення державної зради залежать від обстановки, в якій знаходиться злочинець, від його поглядів. Виходячи з перерахованих обставин, державна зрада відбувається переважно громадянами України на окупованих територіях, непідконтрольних Україні, де ведеться дезінформування громадян щодо дійсності подій, які відбуваються. Інакше кажучи, обстановка вчинення злочину як сукупність матеріальних об'єктів на місці події містить інформацію про учасників події та час, місце і інші обставини вчиненого злочину, що має важливе значення для виявлення та їх розслідування, а також включає ряд елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно-небезпечне діяння.

Результати проведених нами досліджень дозволяють зробити висновок, що місцем вчинення державної зради, як правило, є: 1) окуповані території України, які непідконтрольні державній владі з 2014 року, зокрема АРК, Донецька, Луганська області, які з 2014 року знаходяться в окупації та до громадян, які там проживають здійснюється вплив ЗМІ щодо хибного сприйняття подій, які відбуваються насправді, використання російською пропагандою найновіших інформаційних технологій впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України (відзначили 71% респондентів) [Додаток А]; 2) окупована територія України після повномасштабного вторгнення 22 лютого 2022 р. (Харківська, Херсонська, Сумська області) (відзначили 61% респондентів) [Додаток А]; 3) територія України у прикордонних районах з небезпечною суспільно-політичною обстановкою і сильним сепаратистським рухом (Харківська, Донецька, Луганська, Сумська області. Серед їх мешканців значною є частка етнічних росіян, а наявні мовні суперечності вже призвели до виникнення збройного конфлікту на територіях Донецької, Луганської областей у 2014 році, що продовжується до теперішнього часу). Одеська область, яка є зоною геополітичних інтересів де ситуація ускладнюється наявністю в регіоні

призупинених, однак не вирішених конфліктів, наприклад, у Придністров'ї) (відзначили 36% респондентів) [Додаток А].

Щодо умов, які характеризують можливість вчинення державної зради, слід зазначити, що за загальним правилом науковці розглядають їх через поєднання декількох факторів: «...антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію, що складається до моменту вчинення злочину» [227, с. 105-106]. У свою чергу, О.М. Литвинов поділяє обставини, що сприяли вчиненню злочину, на дві групи: 1) обставини, пов'язані з особою, яка вчинила злочин (несприятливі умови формування особистості тощо); 2) обставини, що існують незалежно від особи, яка вчинила злочин (недоліки в охороні власності, неналежний облік матеріальних цінностей тощо) [233, с. 326]. Специфічні соціальні умови, що детермінують вчинення державної зради в окремому регіоні, формуються, зокрема, під впливом національного (етнічного) фактора. До причини, що породжують скоєння державної зради можна віднести: інформаційно-ідеологічні; незадоволеність особистості обставинами життя, що склалися; незгода з офіційною політикою уряду загалом чи з окремих питань; образа на органи влади; гіпертрофоване розуміння та неправильне тлумачення недоліків уряду. Специфіка суспільно-політичної обстановки на Сході України та на окупованих територіях засвідчує, що збільшення кількості випадків державної зради безпосередньо залежать від рівня матеріальних статків населення та політичної стабільності в державі.

Також, з'ясовуючи конкретну обстановку вчинення державної зради, слід враховувати фактор взаємодії між складовими частинами навколишнього середовища, оскільки обстановку вчинення злочину утворює не механічне поєднання елементів, а їх діалектична єдність. Для теорії, що вивчає обстановку вчинення злочину, суттєвим є той факт, що зовнішні, взаємодіючі між собою умови впливають на особу злочинця. Обстановка вчинення державної зради вказує на риси та якості злочинців, може зумовлювати деякі з них, а, отже, вказує на коло осіб, серед яких слід шукати винного. Швидке виявлення таких умов сприяє успіху розкриття та розслідування державної зради. Органи досудового

розслідування в процесі розслідування володіють різними джерелами та засобами одержання відомостей про обстановку вчинення державної зради. Дані про неї можуть бути отримані шляхом проведення: тимчасового доступу до речей і документів; огляду інформації, яка розміщена у месенджерах «Telegram», в Всесвітній мережі Інтернет; проведення негласних слідчих розшукових дій, зокрема зняття інформації з електронних комунікаційних мереж мобільного телефонного номеру; допитів свідків, підозрюваних; слідчого експерименту; а також призначення експертиз тощо.

Таким чином, встановлення точного часу і місця вчинення державної зради з попереднім аналізом усієї отриманої інформації про подію, дозволяє слідчому правильно кваліфікувати злочин, а також визначити вірний напрям його розслідування. Зокрема, як свідчить практика, складнощі у кваліфікації окремих форм державної зради виникає після набуття чинності Закону України № 2108-IX від 3 березня «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за «колабораційну діяльність», яким включено до КК України нову статтю 111⁻¹, що вмістила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором.

З 2014 року кримінальні провадження, відносно суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів, які продовжили виконувати свої функції у створених окупаційною владою так званих «судових органах і правоохоронних органах, кваліфікувалися за ст. 111 КК України як державна зрада у формі підривної діяльності. З прийняттям Закону України № 2108-IX від 3 березня [299], в разі добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи в разі надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для

захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, кримінальна відповідальність передбачена ч. 7 ст. 111⁻¹ КК України [219],

Разом з тим, вивчаючи питання відмежування державної зради від колабораційної діяльності, Олексій Кравчук та Марина Бондаренко справедливо зазначають, що наразі труднощі виникають у відмежуванні складів правопорушень, передбачених цими статтями [201].

Дійсно, до запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111⁻¹ КК України) частина форм об'єктивної сторони кримінальних правопорушень охоплювалася ознаками державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту або надання допомоги іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам в проведенні підривної діяльності проти України. Після ж запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність обсяг способів вчинення переходу на бік ворога, значно звузився та може бути визначений тільки з урахуванням об'єктивної сторони складів вказаних вище кримінальних правопорушень. Основною контекстуальною відмінністю дослідники вважають те, що колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії [201]. Державна зрада може вчинятися на будь-якій території і навіть за межами України [142, с.251].

При відмежуванні колабораційної діяльності від державної зради потрібно враховувати ознаки об'єктивної сторони. Об'єктивну сторону державної зради становлять дії, прямо вказані в статті 111 КК, зокрема: надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Однак у законодавстві відсутнє нормативне визначення «підривної діяльності», що ускладнює правильну кваліфікацію й може призводити до помилок. Тобто підривна діяльність, передбачена диспозицією статті 111 КК, є обов'язковою ознакою цього складу злочину, тому під час досудового розслідування обов'язково має бути визначено, у чому саме ця обов'язкова ознака виражається та якими доказами підтверджується. Тому при відмежуванні колабораційної діяльності від державної зради слід з'ясувати, які

саме дії вчинені підозрюваним і чи містять вони ознаки допомоги в підривної діяльності проти України, у чому така підривна діяльність проявляється [234].

Нами підтримується позиція сучасних правників й науковців, що для вирішення питань відмежування обох злочинів (стаття 111 КК і стаття 111¹ КК) важливе значення матиме судова практика [201]. Хоча вона наразі не є однотайною. Так вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 20 жовтня 2022 року «...ОСОБА_1, займаючи посаду судді Советського районного суду АР Крим, з власної ініціативи вирішила надати допомогу в проведенні підривної діяльності Російської Федерації проти України та упродовж березня - грудня 2014 року, використовуючи теоретичні знання і практичні навички, отримані в Україні, продовжила здійснювати правосуддя на підставі законів рф з винесенням рішень за російським матеріальним та процесуальним правом як суддя незаконно створених на тимчасово окупованій території України судових органів рф, чим забезпечила посилення тимчасової окупації півострова Крим та функціонування незаконно створеної судової системи країни-агресора» [126]. Аналогічно кваліфіковано дії судді Железнодорожного районного суду міста Симферополя [107]. Подібні рішення ухвалюються й щодо дій працівників правоохоронних органів. Зокрема дії старшого оперуповноваженого відділу кримінальної поліції Бердянського районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Запорізькій області, який з власної ініціативи добровільно розпочав «службу» в підпорядкуванні окупаційної адміністрації рф, а саме у незаконно створеному органі - «народній міліції м. Бердянськ», кваліфіковано як державну зраду у формі переходу на бік ворога [63]. Дії громадянки м. Каховка Каховського району Херсонської області, яка в липні 2022 року добровільно зайняла посаду директора в окупованому та підконтрольному окупаційній владі дошкільному навчальному закладі Ясла-садок №3 «Веселка» Каховської міської ради Херсонської області та здійснювала підбір кадрів та педагогічного колективу для роботи у дитячому садку «Веселка», при цьому повідомляючи про виплату заробітної плати у рублях, також кваліфіковано як державна зрада у форму: переходу на бік ворога в період збройного конфлікту та

надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, що вчинене в умовах воєнного стану (ч.2 ст. 111 КК України) [112].

В інших випадках судді здійснюють перекваліфікацію злочинів зі ст.111 на відповідну частину ст. 111⁻¹ КК України, посилаючись на те, що зайняття посади у правоохоронних органах, які були створені окупаційною владою рф незаконно та внаслідок окупації території, відбулось вже під час дії воєнного стану в Україні. Крім того суди враховують вчинення конкретних дій на користь окупантів. Так, колегія суддів Жовтневого районного суду міста Запоріжжя перекваліфікувала дії працівника Бердянського відділу поліції, який добровільного зайняв посаду працівника дозвільної системи у незаконному правоохоронному органі, створеному на території тимчасово окупованого м. Бердянськ Запорізької області - так званій «народній міліції м. Бердянська» з ч.2 ст.111 КК на ч.7 ст. 111⁻¹ КК України. При цьому суд прийняв до уваги такі обставини як: «вчинення вказаних дій добровільно, без жодного примусу з боку представників окупаційної влади, про що свідчать пояснення свідків, які вказали, що представники окупаційної влади проводили бесіди з усіма працівниками Бердянського відділу поліції та пропонували зайняти ті ж самі посади у міліції, яку вони створювали на той час, при цьому здебільшого вказували на переваги роботи на їх боці та обіцяли достойну оплату праці. У разі відмови від співпраці з ними вимагали покинути м. Бердянськ, однак іншого виду тиску не чинили. Ті колеги, які не бажали співпрацювати з окупантами, виїхали на підконтрольну Україні територію Запорізької області. Крім того, суд врахував, що жодної інформації про те, що «народна міліції м. Бердянська» та її службові особи використовувались рф для ведення бойових дій на стороні рф проти України під час судового розгляду не отримано. Даних про те, що на території м. Бердянськ на початку квітня 2022 року велись бойові дії та ОСОБА_5 брав у них участь, матеріали кримінального провадження не містять» [67].

Вважаємо, що за наявності сукупності ознак об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 111 та відповідною статтею 111⁻¹ КК України, такі дії мають

отримати кримінально-правову оцінку за сукупністю злочинів. Про що також свідчить судова практика. Так дії депутата Мелітопольської районної ради, який передавав відомості щодо місць дислокації законних збройних формувань України та добровільно зайняв посаду виконуючого обов'язки голови незаконного органу влади, кваліфіковано за сукупністю злочинів ст.ст. 111 та ч.5 ст. 111¹ КК України. Зокрема вироком Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 30 серпня 2023 р. встановлено, що в період часу з 26.02.2022 по 21.03.2022 перебуваючи на у м. Мелітополь Запорізької області, яке з 26.02.2022 по теперішній час є тимчасово окупованою РФ територією України, вказаний депутат отримав завдання від представників іноземної держави завдання щодо встановлення місця дислокації законних збройних формувань України, військової техніки та зброї, а також здійснення підбору осіб з числа мешканців Запорізької області, які володіють або можуть отримати такі відомості. У подальшому, на виконання отриманого завдання, він зв'язався із ОСОБА_11 та в ході бесіди схилив останнього до їх співробітництва з невстановленими представниками рф у здійсненні дій направлених на шкоду суверенітетові України, в тому числі й пошуку та передачі відомостей стосовно найменування, кількості та місця розміщення бойової техніки та особового складу ЗСУ, наявних засобів ураження розташованих на території м. Запоріжжя, та таким чином сприяв у проведенні підривної діяльності проти України. Вказані дії судом було кваліфіковані як державна зрада у формі надання представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вчинена в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України). Крім того, цей депутат прийняв пропозицію невстановлених осіб із числа представників окупаційної влади, що діє на території м. Мелітополь та Мелітопольського району Запорізької області, та добровільно зайняв посаду виконуючого обов'язки голови незаконного органу влади - так званій «воєнно-громадянської адміністрації Мелітопольського району». Вказані дії судом було кваліфіковані як добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово

окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111⁻¹ КК України) [80].

За сукупністю злочинів ст.ст. 111 ч. 2, 111⁻¹ ч. 7 КК України, кваліфіковано і дії мешканця м. Горлівка Донецької області, який проходив військову службу у лавах не передбаченого законом збройного формування так званої «Донецької народної республіки» чим здійснив перехід на бік ворога в умовах збройного конфлікту в період військового стану. Колабораційною діяльністю судом визнані, у вигляді добровільної участі громадянина України в незаконних воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території [106].

Таким чином, для правильної кваліфікації вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога, надання допомоги у здійсненні підривної діяльності, необхідно враховувати обстановку вчинення таких злочинних дій, спосіб та форми його прояву, що є обов'язковою ознакою цього складу злочину, тому має бути визначено, у чому саме ця обов'язкова ознака виражається і якими доказами підтверджується.

У результаті встановлення відомостей про час і місце вчинення державної зради слідчий має змогу: встановити потенційних свідків та очевидців державної зради, показання яких дозволять з'ясувати чи дійсно добровільно злочинець надавав допомогу представникам іноземної держави, а саме: росії, у здійсненні підривної діяльності проти України; визначити ступінь підготовки злочинців (ознаки зовнішності осіб, з якими співпрацював злочинець, висунути версії про ступінь підготовки, про причини вибору дати, місця та часу для державної зради; встановлення місця передачі інформації дасть можливість визначитись з межами огляду інформації, яка розміщена інформаційних системах, у межах яких можуть знаходитись речові докази, наприклад, інформація про переписку з представниками іноземних держав чи організацій). Володіння цією інформацією допоможе слідчому з мінімальними витратами часу і сил ідентифікувати злочинців за ознаками зовнішності; встановити технічні засоби, які використовувались; встановити інформацію про тривалість злочинних дій та конкретні дії злочинців; визначити дії злочинців з метою приховування слідів

злочину, маскуванню своєї зовнішності – ця інформація може слугувати орієнтиром для слідчого для подальшого висунення версій та планування розслідування; визначити значення обставин, що сприяли вчиненню державної зради, а також яким особам було відомо про ці обставини.

Визначаючи кореляційні зв'язки між різними елементами криміналістичної характеристики державної зради, слід зауважити, що обстановка злочину впливає на вибір способу вчинення цих злочинів. Адже визначені обставини (час, місце та умови) впливають на можливість вчинення державної зради, ускладнення його скоєння, а також визначають дії злочинця під час підготовки, вчинення та приховання злочину. Загалом можна визначити певні ситуації ставлення злочинця до обстановки, які і визначають наповнення дій, що ним вчиняються.

Підсумовуючи, зазначимо, що при розслідуванні державної зради, важливе значення має дослідження обстановки їх вчинення. Вона складається з декількох елементів: місце, час та умови вчинення.

За даною категорією кримінальних проваджень обстановка учинення злочину може вказати на: 1) ознаки особи злочинця (зрадника), ймовірних свідків; 2) обставини, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину. Окрім того, обстановка вчинення злочину дозволяє працівникам слідчих підрозділів чітко визначити «слідову картину» злочину.

1.3. Способи та сліди готування, вчинення й приховування державної зради

Спосіб вчинення злочину має значення під час вирішення питання правової кваліфікації дій злочинця. Установлення способу вчинення державної зради, створює передумови для з'ясування форми вини під час вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за статтею 111 КК України. В криміналістичній літературі спосіб вчинення злочину тлумачиться як «образ дій злочинця, що виражається в певній, взаємозалежній системі операцій і прийомів підготовки, вчинення та приховування злочину» [209, с. 22].

В.В.Лисенко з позицій тлумачення способу вчинення злочину як дій спрямованих на підготовку, вчинення та приховування злочину, що детерміновані умовами зовнішнього середовища, визначає спосіб вчинення злочину як сукупність мотивованих, цілеспрямованих і необхідних дій, що обумовлені обстановкою та засобами вчинення злочину та виконуваних винуватим для досягнення поставлених завдань [230, с. 68]. М. В. Салтевський під способом вчинення злочину розуміє комплекс причинно і функціонально пов'язаних довільних (і частково мимовільних) цілеспрямованих дій злочинця [353, с. 421]. О.М.Мірковець зазначає, що спосіб вчинення злочину – це поведінка злочинця, що виявляється в певній взаємопов'язаній системі дій та прийомів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень. Всебічне вивчення про способи вчинення злочинів дозволяють розробити найбільш ефективні заходи по їх запобіганню та припиненню [254, с. 61]. Разом з тим спосіб вчинення злочину є зовнішнім вираженням факторів: особи злочинця, форми вини, мотиву і мети вчинення злочину [410, с. 61]. І. В. Гора зазначає, що спосіб вчинення злочину – це складна структура, в якій відбиваються правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Проте криміналістичне розуміння способу не відповідає ні кримінально-правовому, ні кримінально-процесуальному значенню. Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розроблення прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальній справі. Криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі [145, с. 38].

Аналізуючи зміст понять «спосіб вчинення злочину» доходимо висновку, що автори включають в розглянуте поняття такі обставини, як засоби і знаряддя, час, місце й обстановку вчинення правопорушення, зазначаючи, що місце, час і обстановка вчинення злочину включаються в зміст способу його вчинення. Проте, підтримуємо позицію Д.В. Чурилова, що ці обставини не можуть бути включені до способу вчинення злочину [410, с. 62], адже вони тільки детермінують його

вчинення, якщо ж вони будуть включені до змісту способу, то останній буде ототожнений з таким елементом криміналістичної характеристики злочину, як обстановка його вчинення. Тому обстановка вчинення злочину (місце і час) тільки детермінують відповідний спосіб вчинення [407, с. 67–68]. Дії з підготовки, вчинення і приховання злочину поєднуються задумом злочинця. Це знаходить свій прояв, зокрема, у тому, що характер дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, в основному, визначає характер дій із підготовки і приховання правопорушення [186, с. 312].

Способи вчинення злочинів, передбачених у статті 111 КК України, є різноманітними, і злочинці в кожному конкретному випадку обирають певний спосіб підготовки, вчинення і приховування залежно від конкретної обстановки й обставин. З огляду на можливість типізації способів вчинення злочинів, вони є самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики державної зради. Криміналістичне значення типового способу вчинення злочину обумовлене тим, що вчинення злочину конкретним способом залишає характерну для нього сукупність різноманітних слідів [20, с. 54]. Тому за наявності певних слідів чи інших даних, які вказують на можливий спосіб вчинення злочину, інформація про нього дає змогу виявити інші сліди, які зазвичай залишають у разі застосування конкретного способу вчинення злочину. Своєю чергою способи вчинення злочинів повторюються, адже повторюються об'єктивні та суб'єктивні чинники, які їх детермінують: злочинець, діючи в аналогічних умовах, використовує схожі засоби, зняряддя тощо [157, с. 48].

При встановленні та дослідженні фактів державної зради важливе значення має врахування об'єкта цього злочину. Він тісно пов'язаний та обумовлює вибір способу вчинення, тобто конкретні прийоми, їх комбінації та засоби; містить в собі сліди та наслідки вчинення цього злочину. Оскільки об'єкт державної зради є важливим компонентом криміналістично-значущої інформації, він тісно взаємопов'язаний із особою злочинця, та як правило визначає мету та мотив злочинної діяльності, містить інформацію про особу злочинця [243, с.575].

Об'єктом даного злочину є державний суверенітет, територіальна цілісність та недоторканість нашої держави, її економічна та інформаційна безпека. Під державним суверенітетом розуміється саме самостійність і верховенство держави на всій її території, а також незалежність держави у міжнародних відносинах [195, с. 59]. Територіальна цілісність тлумачиться, як єдність території України, а існуючі адміністративно-територіальні одиниці не мають власного суверенітету і перебувають у нерозривному зв'язку. Відповідно до ст. 2 Конституції України, територія України у межах існуючого кордону є цілісною та неподільною. З цього приводу М. А. Рубашенко слушно стверджує, що «цілісність характеризує стан території України з точки зору його просторових параметрів (єдність та неподільність), а недоторканність – стан того самого об'єкта з точки зору зовнішніх умов, в яких повноцінно (в повній мірі) виявляється соціальна цінність цього об'єкта». Відтак «фактичне порушення недоторканності території України виражається в порушенні зазначених зовнішніх умов...» [347, с. 224]. У кримінально-правовій літературі поняття «територіальної цілісності» та «недоторканності» держави фактично ототожнюють та визначають територіальну недоторканність як цілісність і неподільність її території в межах існуючих кордонів [376, с. 205].

Посилений інтерес для розслідування злочинів, передбачених у статті 111 КК України становлять ті способи їх вчинення, які належать до основних засобів реалізації цілей у наданні допомоги ворожій стороні у веденні воєнних дій проти України, для яких власне й вчиняються злочинні дії. Конкретний прояв кінцевої мети державної зради, незалежно від форми її вчинення, буде знаходитися в площині спричинення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [219]. Відповідно, реалізацію цих завдань злочинці досягають типовими способами, зміст яких потребує детального аналізу. З криміналістичної точки зору державну зраду можна розглядати як типовий спосіб підготовки до вчинення злочину або як основне діяння, що характеризує об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 111 КК України. Що стосується об'єктивної

сторони злочину «державна зрада», то вона проявляється у вигляді посягання на зовнішню безпеку, яке, в свою чергу, характеризується підвищеним ступенем небезпеки, що і зумовило віднесення державної зради до числа особливо тяжких злочинів. Об'єктивна сторона передбачає дію, що вчиняється у формах, визначених ст. 111 КК України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [219]. Зазначеним видам дій притаманна сукупність специфічних ознак, що дає підставу розглядати їх як форми вчинення державної зради. Як слушно зазначає Н.С.Кончук, відповідальність за державну зраду настає незалежно від заподіяння конкретної шкоди, яка часто буває істотно віддаленою від діяння у часі, важко піддається конкретизації та доказуванню [195, с.100].

З кримінально-правової й кримінологічної позиції спосіб вчинення злочину є сукупністю прийомів, які злочинець використовує, реалізуючи свої наміри. У деяких випадках даний елемент визначає кримінально-правову норму і зумовлює караність діяння, зважаючи при цьому на небезпеку способу вчинення злочину для об'єкта зазіхання [235, с. 23]. В. П. Бахін вказує, що для виявлення злочинців і розкриття злочинів найбільш важливим є повноструктурний зміст способу, що обґрунтовується тим, що велика кількість суспільно небезпечних діянь вчинюється організованою і професійною злочинністю, для якої підготовка до здійснення злочинів є елементом її життєдіяльності, а приховування злочинної діяльності представляє систему забезпечення цієї життєдіяльності [15, с. 199]. Не є винятком і вчинення державної зради. Тому дослідження цих злочинів буде полягати у поступовому висвітленні зазначених елементів.

Підготовка до вчинення державної зради залежить від багатьох факторів (предмет і об'єкт посягання, особа злочинця, обстановка вчинення злочину тощо). Проте, у загальному вигляді підготовка складається з наступних дій злочинця: вибір предмета і об'єкта посягання; підбір і організація учасників до вчинення певної форми державної зради, при необхідності розподіл ролей між ними; виготовлення або придбання знарядь, які необхідні для державної зради; вибір

місця і часу вчинення державної зради; придбання або виготовлення засобів маскування передачі інформації.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити, що злочинці здебільшого (95%) застосовували заходи щодо підготовки до злочину, зокрема: планування злочину – 86%; пошук відомостей, що містять державну таємницю, таємницю військового характеру – 59%; добір осіб, які згодні за винагороду надавати відомостей, що містять державну таємницю, інформацію військового характеру – 34%; добір співучасників злочину – 26%; розподіл ролей між співучасниками – 22% [Додаток Б].

Зазначені способи підготовки до вчинення державної зради можуть бути наявні як окремо, так і в сукупності в певному кримінальному правопорушенні. Яскравий приклад сукупності підготовчих заходів наведемо нижче.

Так, «з метою підготовки до передачі представнику іноземної спецслужби зібраної інформації щодо ремонтно-модернізаційних робіт літаків штурмової авіації ЗСУ із зазначенням строків виконання робіт, їх ідентифікаційних ознак (бортових та серійних номерів), обвинувачений, використовуючи електронні інформаційні системи - ПЕОМ з ОС WINDOWS 7 (BuildNumber 7601, PlatformId 2) з mac-адресою 1C:6F:65:88:06:71, ноутбук «HP», серійний № CND60879ZF, створював агентурні повідомлення у вигляді електронних текстових та графічних файлів, які містять зібрану ним інформацію. Підготовлені до відправки зашифровані файли з агентурними повідомленнями обвинувачений, за допомогою наданих йому представником іноземної спецслужби носія інформації Micro SD «SanDiskUltra 16 GB» № 7242ZR3K71RE із спеціальним програмним забезпеченням «TinyMailClitnt», призначеним для автоматичного шифрування та прихованої передачі інформації, поміщував його у мобільний телефон марки «Fly» та у невстановленому місці шляхом підключення до відкритої мережі Інтернет направляв спеціально створене агентурне повідомлення, яке після підключення до мережі Інтернет автоматично поміщувало його до електронної поштової скриньки, доступ до якої мав виключно згаданий представник іноземної спецслужби» [131].

Звісно, що даний приклад характеризує форму державної зради у вигляді надання іноземним представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. В той же час підготовка до державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту або воєнного стану має набагато менше підготовчих заходів.

Розгляд наступної складової способу вчинення злочину (безпосереднього вчинення) має важливе значення, адже, як зазначають вчені, спосіб учинення злочину відіграє найважливішу роль у механізмі злочину, який є складною, багатокомпонентною та динамічною системою [207, с. 33].

Спосіб вчинення кожного виду кримінального правопорушення відрізняється від іншого і має свої особливості. Що стосується безпосередніх способів учинення державної зради які, на відміну від підготовки та приховування, є у всіх кримінальних правопорушеннях, то ми їх розглядатимемо відповідно до форм державної зради, а саме: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту або умовах воєнного стану, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Зокрема, проанкетовані слідчі СБУ зазначають, що найпоширенішими способами вчинення аналізованого злочину є (за умовами анкетування, відповідь на це питання може мати декілька варіантів): перехід на бік ворога в період збройного конфлікту або умовах воєнного стану – 49 %; шпигунство – 24%; надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України – 53 % [додаток А].

Аналіз вивчених судових рішень, винесених за результатами розгляду кримінальних проваджень за ст. 111 КК України, дозволяє виділити наступні способи вчинення цього злочину:

Спосіб вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога (34% проаналізованих судових рішень) [Додаток Б] може мати будь-які прояви: вступ на службу до органів, організацій чи формувань такої іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту, надання їм допомоги

(засобів чи знарядь), усунення перешкод, заздальгідь обіцяне приховання діяльності органів, організацій чи формувань таких іноземних держав чи їх окремих представників» з якими Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту [264]. Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту, як і всі інші способи вчинення державної зради, може бути вчинений не лише шляхом попереднього отримання злочинного завдання від іноземної держави чи її представника, наприклад, отримання пропозиції перейти на бік ворога, що полягатиме у веденні бойових дій проти України, на яку зрадник погоджується, а й за власної ініціативи громадянина України, без попереднього надання йому злочинного завдання – вчинити зрадницькі дії або підтримувати дії та допомагати ворогові всіма способами: надавати місце проживання, здійснювати постачання боєприпасами, паливом або харчами [264]. М.І.Хавронюк з цього приводу вказує, що в конкретних випадках перехід на бік ворога може полягати у вступі на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (поліції, каральних загонів, розвідки), наданні засобів для вчинення злочинів агентам спецслужб іноземних держав, усуненні перешкод для їх вчинення або наданні зазначеним агентам іншої допомоги [265, с. 335].

Суспільно небезпечне діяння у цьому способі державної зради трактують як надання громадянином України безпосередньої допомоги державі (вступ на службу до військових чи інших формувань ворожої держави, надання допомоги агентам спецслужб іноземних держав в усуненні перешкод для вчинення ними злочинів), з якою Україна на той час перебуває у стані війни або збройного конфлікту [217, с. 57]. Відомо, що перехід на бік ворога може полягати і у переході на територію ворожого супротивника (так званий фізичний перехід), і у наданні йому допомоги на території України (так званий інтелектуальний перехід) [146, с. 18].

Аналізуючи перехід на бік ворога М.І. Хавронюк вказує, що громадянин України в такому разі безпосередньо надає допомогу державі, з якою Україна перебуває у стані війни або збройного конфлікту. Цей злочин може полягати у вступі на службу до військових чи інших формувань ворожої держави (поліції,

розвідки), наданні допомоги агентам спецслужб іноземних держав тощо [393, с. 32]. Різні форми співпраці з ворогом у воєнний час або в період військового конфлікту виокремлює й О.А. Чуваков та вказує, що вони можуть мати прояв у добровільній здачі в полон з метою надання допомоги ворогу тощо [409, с. 11]. Перехід на бік ворога за думкою О.Ф.Бантишева та В.С. Картавцева трактується як вступ громадянина України в контакт з її військовим противником для надання йому допомоги в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [13, с. 272]. У контексті цього питання М.І. Михайлуца зазначає, що перехід на бік ворога може розглядатись у двох вимірах: фізичний перехід, тобто перехід на територію ворожої держави, та інтелектуальний перехід, який проявляється у наданні допомоги ворожій державі або її представникам, будучи на території України [252, с. 201]. Слушним вважаємо застереження С. К.Сергієвського, що фізичний перехід не завжди здійснюється на територію ворожої держави. Адже, такий перехід може мати місце на території, тимчасово окуповані ворогом [360, с. 90]. Зокрема, вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога осіб, матиме місце коли громадяни України, будучи військовослужбовцями, правоохоронцями на час окупації території АР Крим, міста Севастополя, Донецька, Луганська та інших окупованих територій перейшли на службу в рф. Зокрема, за вчинення українськими правоохоронцями та державними службовцями переходу на бік ворога, які в період з березня 2014 року активно долучились до діяльності нелегітимних органів управління в так званих «днр» та «лнр», а також в АР Крим та міста Севастополя, Генеральна прокуратура відкрила кримінальні провадження за державною зрадою. Слідчі встановили, що ці працівники прокуратури Криму, обіймаючи посади прокурорсько-слідчих працівників органів прокуратури України, перейшли на роботу до незаконно створеної прокуратури Республіки Крим, чим сприяли представникам рф у проведенні підривної діяльності проти України [408].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу встановити наступні прояви переходу на бік ворога, зокрема:

Перехід на бік ворога шляхом налагодження співпраці з представниками рф, усунення перешкод для вчинення ними злочинних дій або наданні представникам іноземної держави чи організації іншої допомоги.

Прикладом переходу на бік ворога шляхом надання інформації зс рф про місцевих жителів, які чинили супротив агресії є вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 03 листопада 2022 р. відповідно до якого мешканець с. Перемога Броварського району Київської області під час окупації даного селища перейшов на бік ворога. Він у період часу з 28.02.2022 р. по 30.03.2022 р., а саме в період тимчасової окупації збройними силами російської федерації вказаного села, в умовах запровадженого на всій території України воєнного стану, володіючи інформацією стосовно місцевих мешканців с. Перемога, адреси проживання та роду професійної діяльності останніх, зокрема учасників місцевого загону самооборони села Перемоги, прийняв рішення перейти на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану та повідомив особам із числа військовослужбовців зс рф інформацію щодо причетності мешканців села до загону місцевої самооборони. При цьому, обвинувачений наголосив, що один з мешканців є одним із організаторів вказаного загону, надавав вказівки його учасникам щодо алгоритму дій під час появи військової техніки російських окупаційних військ, методів її знищення. Надалі, 27.03.2022 р., на підставі наданої обвинуваченим інформації, військовими зс рф було затримано учасників загону за порушення правил та звичаїв війни. Невстановлені досудовим розслідуванням військовослужбовці зс рф під конвоєм повели вказаних осіб у напрямку району «Малишківка», який знаходиться в с. Перемога, де останніх поставили навпроти будинка обличчям до паркану із зв'язаними за спиною руками та одягнутими на обличчя шапками. Обвинувачений при цьому стояв поруч і добровільно повідомляв військовослужбовцям зс рф, що затримані особи являються учасниками загону місцевої самооборони, усвідомлюючи, що цим ставить під загрозу життя і здоров'я вказаних осіб [110].

Проявом переходу на бік ворога – зс рф є також виконання завдання спецслужб рф щодо збирання та передачі зс рф та їх представникам деталізованих

даних військового характеру, зокрема щодо позицій, дислокації, чисельності, маршрутів пересування сил та засобів ЗСУ та інших військових формувань України, які приймають участь у наданні відсічі збройній агресії РФ проти України. Так, громадянин України ОСОБА_7, з метою виконання завдання спецслужб РФ щодо збирання та передачі зс РФ даних військового характеру, зокрема у м. Бахмут Донецької області та прилеглих до вказаного населеного пункту територій, здійснив перехід на бік ворога - зс РФ та представників інших збройних формувань, що виступають на боці РФ у військовій агресії проти України. На виконання вказаного вище завдання спецслужб РФ, ОСОБА_7 добровільно взяв на себе обов'язок безпосереднього збору відомостей військового характеру стосовно позицій, дислокації, чисельності, маршрутів пересування сил та засобів Збройних Сил України та інших військових формувань України шляхом особистого спостереження, пошуку можливих даних у мережі Інтернет, особистого спілкування із третіми особами, в тому числі місцевими мешканцями м. Бахмут Донецької області, а також подальшої передачі отриманих даних до ГШ зс РФ із використанням можливостей месенджера «Телеграм» для її наступного використання при нанесенні зс РФ артилерійських та ракетно-бомбових ударів по позиціям, силам та засобам ЗС України [58].

В іншому випадку перехід на бік ворога був вчинений шляхом надання допомоги окупантам у їх продовольчому та товарному забезпеченні та вирішенні господарських завдань. Так, обвинувачений, будучи співробітником охорони Служби Департаменту охорони об'єктів Управління державної охорони України, у березні 2022 р. вступив на службу до військовослужбовців російської федерації та надаючи безпосередню допомогу військовослужбовцям російської федерації та всебічно надавав допомогу військовослужбовцям російської федерації та виконував завдання їх командирів, а саме пересувався по території вказаного населеного пункту з пов'язкою червоного кольору на руці, аналогічною тим, що носили військовослужбовці російської федерації, мав при собі предмет, зовнішньо схожий на ручну автоматичну вогнепальну зброю (автомат). Зокрема, протягом березня 2022 року обвинувачений, як окремо, так і спільно з

військовослужбовцями російської федерації, неодноразово відвідував місцевих мешканців, а також він спільно з вказаними військовослужбовцями незаконно проникав у приміщення магазину, з метою заволодіння продуктами харчування та іншими товарами на користь військовослужбовців російської федерації, чим безпосередньо надавав допомогу окупантам у їх продовольчому та товарному забезпеченні та вирішенні господарських завдань; перевіряв факти наявності у місцевих мешканців мобільних телефонів, з'ясовуючи, чи підтримують вони зв'язок з іншими особами, зокрема й поза межами населеного пункту, чим допомагав окупантам у вирішенні контррозвідувальних завдань [88].

Прикладом так званого інтелектуального переходу на бік ворога та у формі надання іноземній державі або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, є вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 10 листопада 2023 р. в якому ОСОБА_6 на виконання завдань представника збройних сил російської федерації неодноразово передавав інформацію про знаходження військової техніки та складів зброї ЗСУ та інших військових формувань, її кількості на території АДРЕСА_3, зокрема надсилав координати розташування особового складу, військової техніки та складів зброї Збройних сил України та інших військових формувань [103].

Вступ цивільних осіб на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (правоохоронних органів, каральних загонів, розвідки). Вказана діяльність полягає у: проходженні стройової, бойової підготовки; проходженні так званої «військової служби» у підрозділах незаконного збройного формування; виконанні бойових завдань, пов'язаних із веденням бойових дій проти України, організації оборони та забезпеченні зв'язком підрозділів військ рф, веденні бойових дій проти ЗСУ та перебування у визначених районах; виконання бойових завдань з охорони та оборони стратегічно важливих перехресть доріг та військової техніки зс рф; виконання обов'язки в різних видах бою та формах його забезпечення; наданні засобів для вчинення злочинів агентам спецслужб іноземних держав, усуненні перешкод для їх вчинення або наданні зазначеним агентам іншої допомоги тощо.

Так, громадян України ОСОБА_9 «будучи прихильником збройної агресії російської федерації проти України та терористичної організації «лнр», підтримуючи їхні дії щодо протистояння підрозділам ЗСУ та правоохоронним органам України, 20 вересня 2021 року добровільно підписав контракт на проходження т.зв. «військової служби» у підрозділах незаконного збройного формування терористичної організації «лнр», створеного, підпорядкованого, керованого та фінансованого державою агресором - російською федерацією. В подальшому, громадянин України ОСОБА_9, перейшов на бік ворога в період збройного конфлікту в період воєнного стану, у період з 24.02.2022 р. до 01.09.2022 р. на території Луганської області на підставі наказів військового командування збройних сил російської федерації у межах загального плану захоплення території України, в складі незаконного збройного формування, надаючи іноземній державі допомогу у здійсненні підривної діяльності проти України, перебуваючи на посаді кулеметника у складі т.зв. «1-го взводу 6-ї роти 2-го мотострілецького батальйону 4-ї окремої мотострілецької бригади лнр» незаконного збройного формування - т.зв. «народної міліції лнр», з метою виконання загального плану захоплення території України у складі зс рф, з закріпленою зброєю (АК 74 калібру 5,45 мм) та боєкомплектom у кількості 3 магазинів по 30 патронів, загальна кількість патронів 90 штук, керуючись статутами зс рф та «нм лнр», виконував обов'язки «стрільця» в різних видах бою та формах його забезпечення, а саме здійснював функціональні обов'язки роти забезпечення, передачу БК та харчового забезпечення, а також забезпечував безпеку контрольних пропускних пунктів, здійснював перевірку документів мешканців населених пунктів, які захоплені зс під час повномасштабного вторгнення, на предмет виявлення військовослужбовців ЗСУ. 01 вересня 2022 року ОСОБА_9 взятий в полон військовослужбовцями ЗСУ» [69].

Іншим прикладом переходу на бік ворога, є дії громадянина України, який у вересні 2015 року прибув до відділення т.зв. «народної міліції «лнр», де був зарахований до списків особового складу та прийнятий на посаду водія в роту забезпечення транспортно-технічного управління роти зв'язку фельд'єгерської

поштової служби т.зв. «нм «лнр». Йому присвоєно звання «рядовий», надано вогнепальну зброю автомат Калашникова, боєприпаси до неї, військове спорядження, після чого останній добровільно приступив до виконання службових обов'язків [128]. Аналогічними є дії добровільного вступу на військову службу збройних формувань громадянина України, який 24.02.2022 р. перебуваючи у м. Єнакієво Донецької області, склав військову присягу та вступив на військову службу до незаконного збройного формування «днр» та приймаючи участь у бойових діях проти збройних сил України на боці ворога рф, отримав від невстановлених в ході досудового розслідування осіб наказ на оборону позицій в районі населеного пункту Піски Донецької області, під час виконання якого його злочинна діяльність припинена військовослужбовцями Збройних Сил України та останнього взято в полон [53].

В іншій справі, 22.02.2022 р. обвинувачений, перебуваючи на посаді гранатометника стрілецького батальйону окремого гвардійського мотострілецького полку народної міліції «ДНР», знаходячись на позиціях біля м. Ясинувата Донецької області, у складі вказаного підрозділу у військовому автомобілі марки «Урал», діючи за наказом своїх безпосередніх військових командирів (начальників), на виконання загального стратегічного і оперативного замислу військово-політичного керівництва рф по вторгненню в Україну і окупації її території, приблизно о 02.00 годині здійснив марш від м. Донецька до с. Роздольне Донецької області, в околицях якого перебував до 25.02.2022, після чого перемістився до с. Петрівське Донецької області, де у складі підрозділу зайняв позиції і став у бойовий порядок. Тим самим в період збройного конфлікту, який відбувається між рф і Україною, в умовах введеного в Україні у встановленому законом порядку воєнного стану, перейшов на бік ворога[98].

Переходом на бік ворога в умовах воєнного стану цивільних осіб, є також добровільне звернення громадян України до військкоматів терористичних організації т.з. «днр», «лнр» у складі збройних сил рф та виконання бойових завдань з охорони та оборони стратегічно важливих об'єктів, прийняття участі в веденні бойових дій тощо [44]. Аналогічні способи переходу на бік ворога шляхом

вступу до на військову службу до незаконних збройних формувань терористичних організацій «лнр», «днр», окупаційних адміністрацій Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Запорізької та інших областях містяться у багатьох вироках[37; 46; 47; 48; 49; 50; 57; 61; 70;71; 72;83; 86; 109; 117; 120; 122; 123; 124;].

Злочинні дії обвинувачених по цих справах полягали у прийнятті участі у різних видах бою та формах його забезпечення проти України в районі окремих населених пунктах Бахмутського району Донецької області, а також окремих населених пунктів Харківської, Запорізької, Херсонської та інших областях та виражались зокрема: в участі у стрілецьких боях під час збройних зіткнень із військовослужбовцями ЗСУ, здійснені облаштування оборонних укріплень, окопів та інших споруд для бійців рф, розвідці місцевості на предмет виявлення військовослужбовців Збройних Сил України здійснення залякування цивільного населення та чинення збройного опору силам ООС, у тому числі й шляхом проведення артилерійських обстрілів на лінії зіткнення (розмежування) та прилеглих до неї територіях у Донецькій та Луганській областях. тощо.

Перехід військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, посадових осіб державних органів влади та місцевого самоврядування на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (органів місцевого самоврядування, поліції, судових органів, прокуратури). Вказана діяльність полягає у зайнятті відповідних посад у ворожих структурах та здійснення відповідної діяльності; прийнятті участі у бойових діях на боці ворога (країни-агресора) - рф, шляхом переходу на територію, контрольовану ворогом та в місце дислокації військ зс рф з метою сприяння в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України, виконання бойових завдань та іншої діяльності. Зазначимо, що перехід на бік ворога означає, що громадянин України надає безпосередню допомогу державі, з якою Україна перебуває у стані війни або збройного конфлікту [170, с.55]. Перехід на бік ворога є закінченим злочином з того моменту, коли громадянин України вже виконав в

інтересах ворога певні дії на шкоду інтересам України [357, с.110]. Таким чином, зайняття працівниками правоохоронних органів, посадовими особами державних органів влади та місцевого самоврядування відповідних посад чи продовження виконання ними дій, спрямованих на життєзабезпечення мешканців на території, яка опинилася під тимчасовою окупацією, без вчинення добровільних дій, спрямованих на підтримку дій ворога, у тому числі закликів про його підтримку, це не може бути розцінено як державна зрада [343].

Прикладом переходу на бік ворога працівником правоохоронного органу, є вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 05.12.2023 р., де мешканка смт. Мангуш Донецької області, перебуваючи на посаді головного державного ревізора-інспектора Мангушської державної податкової інспекції ГУ ДПС у Донецькій області під час окупації Маріупольського району Донецька обл., всупереч Присязі державного службовця, надала згоду представникам Російської Федерації та представникам так званої «днр» на перехід на їх бік шляхом добровільного зайняття посади у структурі незаконно створеного правоохоронного органу - так званого «Міністерства доходів и сборов Донецкой Народной Республики». Одночасно підтримує збройну агресію рф, агітує співробітників Мангушського відділу податків і зборів з фізичних осіб та проведення камеральних перевірок ГУ ДПС у Донецькій області вертатись з підконтрольних Україні територій та продовжувати працювати в органах ГУ ДПС т.зв. «днр»[111].

В іншому прикладі, мешканець окупованій території в м.Харцизьк Донецької області маючи відповідний досвід проходження військової служби та ведення бойових дій, перейшов на бік ворога в умовах воєнного стану, шляхом приєднання до збройного формування - 3-го батальйону 129-го стрілецького полку 70 армії російської федерації, здійснював охорону мостових переходів, розташованих в районах населених пунктів с.Сокологірне та м.Акимівка Запорізької області з метою запобігання їх пошкодження, та/або знищення військовослужбовцями Збройних сил України для попередження порушення логістичного забезпечення зброєю та боєприпасами передових підрозділів зс рф,

що беруть участь в активних бойових діях на території Південного регіону України [65].

Також прикладом переходу поліцейського на бік ворога є вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 15 вересня 2023 року, відповідно до якого інспектор сектору реагування патрульної поліції відділення поліції №3 Пологівського районного управління ГУНП в Запорізькій області, в період проведення військових дій на території Запорізької області, використовуючи теоретичні знання і практичні навички, отримані в Україні, перейшов на бік ворога, надавши добровільну згоду на співпрацю з окупаційною владою рф, після чого виконував вказівки і розпорядження керівників окупаційної адміністрації рф, здійснював патрулювання на території м. Токмака, а також здійснював схилення до державної зради співробітників ВП №3 Пологівського РУП ГУНП в Запорізькій області – їх агітацію щодо співпраці з окупаційною адміністрацією рф, усвідомлюючи, що в період збройного конфлікту та в умовах воєнного стану, вказане шкодить суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України [118]. Перехід на бік ворога може бути вчинений й іншими посадовцями. Так, начальник філії «Станично-Луганський райавтодор» ДП «Луганський облавтодор» ВАТ «ДАК «Автомобільні дороги України» після 24.02.2022 р. перейшов на бік ворога та добровільно зайняв посаду головного інженера у підконтрольному окупаційній владі так-званому «Государственном унитарном предприятии луганской народной республики «Луганский автодор» филиал «Станично-Луганский автодор» («ГУП ЛНР «Станично-Луганский автодор») та брав участь у забезпеченні функціонування «Станично-Луганського автодору», зокрема, керував проведенням ремонтних доріг на тимчасово окупованих територіях Луганської області в інтересах окупаційної влади та брав участь в чергуваннях у зазначеному підприємстві з метою забезпечення безперебійного та безаварійного руху автомобільними дорогами загального користування, тобто перешов на бік ворога та надав іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, що вчинене в умовах воєнного

стану [113]. Перехід на бік ворога може бути вчинений й особами органів місцевого самоврядування [85]. При цьому злочинні дії при зайнятті посад у незаконних формуваннях полягають у виконанні злочинних обов'язків щодо збору розвідувальної інформації стосовно пересування сил та засобів українських військових підрозділів, задіяних у проведенні антитерористичної операції на сході України, прийнятті участі в підготовці та проведенні інформаційних операцій з метою дискредитації ЗСУ та керівництва держави Україна в цілому, а також виконанні інших вказівок керівництва іноземної держави, організації або їх представників, спрямованих на завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній безпеці України [130].

Аналогічні форми переходу на бік ворога посадовців органів місцевого самоврядування, працівників правоохоронних органів шляхом зайняття посад у незаконних збройних формуваннях та здійснення відповідної професійної діяльності, містяться в інших вироках [38, 73, 85, 89, 101]. Злочинні дії обвинувачених по цих справах полягали у наданні добровільної згоди представникам РФ, представникам так званих «ДНР», «ЛНР» які є частиною окупаційної адміністрації РФ, на перехід на їх бік шляхом добровільного зайняття посад у структурних підрозділах незаконних органів влади окупаційної адміністрації держави-агресора та виконання посадових обов'язків у незаконному органі влади на їх користь.

Форми прояву цього злочину у вигляді переходу на бік ворога можуть бути різними: перехід на бік іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту через лінію фронту; інтелектуальний перехід на бік іноземної держави, з якою Україна перебуває у збройному конфлікті чи у стані війни; добровільний вступ громадянами України на службу до збройних формувань іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту, а також до військових формувань противника з метою надання допомоги в проведенні злочинної діяльності проти України; участь за завданням іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту в бойових діях проти України; робота в розвідувальних,

поліцейських та інших правоохоронних органах іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту на тимчасово окупованій території України чи за її межами; надання допомоги розвідувально-диверсійним формуванням іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту, іншим підрозділам ворожих військ при їхніх ворожих діях у тилу українських військ; надання різного роду допомоги представникам військових підрозділів, організацій, розвідувальних органів іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту з метою виконання шпигунських, диверсійних, терористичних й інших підривних завдань тощо.

Спосіб вчинення державної зради у формі шпигунства (12% проаналізованих судових рішень) [Додаток Б] полягає у вчиненні таких дій, як передача іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю; збирання з метою передачі на замовлення іноземної держави, іноземної організації або їх представників відомостей, що становлять державну таємницю. Втім, слід погодитись з думкою С.К. Сергієвського, що обмеження предмету шпигунства, у тому числі і як форми державної зради, лише відомостями, що містять державну таємницю, не є переконливим. Адже при вирішенні цього питання необхідно враховувати сучасні загрози національній безпеці України, а також широко розповсюджену практику замовлень з боку іноземної сторони завербованим особам відомостей, які не становлять державної таємниці, але потрібні для використання на завдання шкоди національній безпеці нашої держави [360, с. 86-87].

Під передачею відомостей представнику іноземної держави, що становлять державну таємницю, у кримінально-правовій літературі розуміють усне повідомлення, безпосередньо телефоном, радіо, вручення певних документів чи інших матеріальних носіїв інформації або їх пересилання (з використанням поштового, електронного зв'язку тощо) безпосередньо адресату чи посереднику [11с. 74; 217, с. 59, 259с. 87] При цьому спосіб передачі може бути в усній або письмовій формі, безпосередньо чи через інших осіб тощо, а самі відомості

можуть бути передані як в оригіналах документів чи їх копіях, так і відомості про них (макети, опис технічних систем тощо) [259, с. 87; 14, с. 205–206]. У це поняття входить передача відомостей які отримані від будь-якої особи, так і викрадених, зібраних чи одержаних іншим шляхом, у тому числі за допомогою приладів, механізмів й інших засобів науки і техніки безпосередньо особою, яка передала ці відомості. Це може бути усне чи письмове повідомлення, вручення документів, кіно- або фотоматеріалів, відеозаписів, креслень, предметів, відомості про які становлять державну таємницю. Передача зазначених відомостей може здійснюватись будь-яким способом (усно, письмово, через посередників, із використанням схованок, радіо, інтернету, птахів, тварин) [12, с. 139].

Збирання відомостей, з метою їх передачі, полягає у їх пошуку та здобутті шляхом візуального спостереження, опитування, виготовлення копій документів, зняття інформації з каналів зв'язку із подальшим їх зосередженням в одному або кількох місцях [11, с. 75; 259, с. 87; 265, с. 244; 248, с. 25]. При цьому, слухним є зауваження Ю. В. Бауліна, що для отримання зазначених відомостей часто використовується найскладніша сучасна техніка (спеціально обладнані літаки, кораблі або автомашини, спеціально встановлені на суші чи на морі прилади для отримання розвідувальної інформації, вхід до інформаційних мереж тощо) [14, с. 206]. Так, збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з метою передачі їх ворожій стороні поєднане із незаконним використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, то такі дії отримують кримінально-правову оцінку за сукупністю [ч. 1 ст. 111 та ст. 359 КК України].

Збирання відомостей, з метою передачі іноземній державі, передбачає їхнє добування, придбання будь-яким способом (викрадення, підслуховування; вивідування; особисті спостереження; фотографування текстів, креслень, секретних військових і промислових об'єктів та ін.). Збирання відомостей можливе із застосуванням спеціальних технічних засобів (оптичних приладів, електронних апаратів та ін.), за допомогою дій, до яких варто віднести і підслуховування, спостереження [12, с. 140].

Шпигунство як форма державної зради може мати прояви у вигляді: збирання відомостей, що становлять державну таємницю шляхом їх пошуку та здобуття, копіювання, фотографування, сканування отримані копії за допомогою комп'ютерної техніки документів та передачі їх представникам іноземної організації, зокрема відомостей у сфері оборони, діяльності СБУ, зовнішньої політики держави тощо; проведення опосередкованої шпигунської діяльності.

Так, працюючи в управлінні секретаріату КМУ обвинувачений був завербований співробітниками 5-ої Служби фсб рф, з метою шпигунства та проведення підривної діяльності проти України, за грошову винагороду надавав їм, а також державі - російській федерації, допомогу в проведенні підривної діяльності проти України, а також збирав та передавав відомості, у т.ч. які становлять державну таємницю, зокрема щодо вектору направлення зовнішньої політики України, ситуації в окремих регіонах, забезпечення обороноздатності, діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб України. При цьому під час зустрічі зі співробітником 5-ої служби фсб рф в одному з ресторанів Подільського району м. Києва обвинувачений отримав від останнього мобільний телефон марки «Nokia» для зв'язку із ним, фотоапарат для фотографування документів, що циркулюють у КМУ, та карти пам'яті для накопичення відповідних знімків. Також перед ним було поставлене завдання щодо збору та передачі інформації у сферах, визначених на попередніх зустрічах. Крім того, була обумовлена наступна зустріч на території м. Санкт-петербург рф для подальшої передачі вказаних носіїв інформації з відповідними фотознімками. У подальшому зустрічі для передачі інформації відбувались у м. мінськ республіки білорусь. Так, обвинувачений копіював документи, що містили державну таємницю: відомості у сфері оборони, діяльності СБУ, зовнішньої політики держави тощо, а також в подальшому сканував отримані копії за допомогою комп'ютерної техніки та передавав відповідні файли за допомогою встановленого програмного забезпечення «ViPNet Client» та «ViPNet Connect» мобільного телефону «Samsung», підключеного до системного блоку ПЕОМ у квартирі за адресою свого проживання [125].

В іншому випадку збирання з метою передачі представнику іноземної держави відомостей, що становлять державну таємницю полягало в тому, що громадянин України ОСОБА_1 на виконання завдання представника іноземної держави щодо збору відомостей з обмеженим доступом, взяв для ознайомлення «Узагальнену довідку за 222 центральну артилерійську базу боєприпасів оперативного командування Сухопутних військ ЗСУ станом на 31.12.2019» у ОСОБА_2, з яким познайомився, відвідуючи групу анонімних алко- та наркозалежних, який діяв за завданням співробітників Управління СБ України в Черкаській області в рамках проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Після цього, ОСОБА_1 розпочав ознайомлюватися зі змістом вказаного документу та здійснив його копіювання з використанням фотокамери власного мобільного телефону, з метою передачі цих відомостей представнику іноземної держави [116].

Проведення опосередкованої шпигунської діяльності полягає в збиранні та переданні відомостей, що становлять державну таємницю іноземній державі, через розвиток негласного контакту з діючими співробітниками Управління СБУ, ЗСУ та інших органів. Так, громадянин України ОСОБА_5, перебуваючи на території псевдодержавного утворення так званої «придністровської молдавської республіки» (пмр), створеного та контрольованого рф, будучи прихильником ідеї знищення державності України та приєднання її територій до складу рф, свідомо на негласній основі вступив у конфіденційне спілкування з одним із керівників т.зв. «2 управління («Б») міністерства державної безпеки пмр», який є представником і діє в інтересах спеціальних служб рф. Враховуючи свій досвід тривалого проживання на території Одеської області та володіючи відомостями про соціально-політичну обстановку в регіоні, настрої місцевого населення, а також збереженість контактів осіб, які на теперішній час мешкають в Одеській області, повідомив, що має можливість отримувати інформацію у військовій сфері, у сферах оборони та соціальної політики України за допомогою розвинених контактів з мешканцями Одеської області. Зокрема, з метою збору, аналізу та

передачі інформації у соціально-політичній сфері України, щодо сил правопорядку та безпеки України, а також вивчення співробітників силових органів України в якості потенційних джерел інформації, збору на них відомостей, в тому числі компрометуючого характеру та створення умов для існування розгалуженої інформаторської мережі російських спеціальних служб на території України, ОСОБА_5, перебуваючи на території так званої «пмр», використовуючи застосунок «Viber» встановив контакт з оперуповноваженим 1 сектору 1 відділу Головного відділу контррозвідки Управління Служби безпеки України в Одеській області капітаном ОСОБА_11. В свою чергу ОСОБА_11, яка попередньо письмовим рапортом повідомила керівництво Управління СБУ в Одеській області про розвідувальний інтерес до себе з боку ОСОБА_5, діючи в ході виконання постанови прокурора в межах контролю за вчиненням злочину, погодилась на пропозицію останнього та запросила у нього грошову винагороду в залежності від важливості та актуальності зібраної та переданої інформації, а також паспорт громадянина російської федерації [96].

Третім способом вчинення державної зради є **надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України** (54% проаналізованих судових рішень) [Додаток Б]. Суть цієї форми державної зради полягає в тому, що громадянин України, встановивши контакт з іноземною державою, іноземною організацією чи їхніми представниками, надає їм допомогу в проведенні різного роду підривних акцій проти України. При цьому допомога у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду державній безпеці України. Підривною слід визнавати будь-яку діяльність яка створює загрози національній безпеці України, пов'язана з втручанням у внутрішню політику [168, с. 17, 217 с. 57-58]. Слова «на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» визначають суб'єктивну спрямованість дій винного і не є характеристикою суспільне небезпечних наслідків діяння [62]. Отже, вчинення будь-яких діянь, передбачених ст. 111 КК

України, заподіює шкоду національній безпеці України, і розцінюються як підривна діяльність проти неї. Згідно з законодавством України загрози національній безпеці це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. [316]. Таким чином, види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різний вигляд може мати і допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо.

Вичерпного переліку таких форм «допомоги» чинне законодавство не містить, тому вона може мати прояв в сприянні резидентам (таємним представникам іноземних розвідок), укриття розвідника або його спорядження, вербування агентів для проведення підривної діяльності проти України тощо. Цією формою охоплюються і випадки, коли особа за завданням іноземних держав або їх представників організовує (або вчинює) на шкоду Україні будь-який інший злочин проти основ національної безпеки України (наприклад, диверсію, посягання на життя державного чи громадського діяча). Також слід зазначити, що є певна подібність складів державної зради та колабораціонізму [225, с. 379]. Однак, за слушним зауваженням З.А.Загинеї-Заболотенко, кваліфікуючи дії за вчинення колабораційної діяльності, слід виходити з того, що у такому випадку передбачається кримінальна відповідальність за зайняття відповідних посад у незаконно створених органах на тимчасово окупованих територіях, а не за саму діяльність. Якщо після призначення на посаду, передбачену у частинах 2, 5, 7 ст. 111⁻¹ КК, особа здійснює відповідну професійну діяльність, виконує посадові обов'язки у незаконному органі влади, створеному на тимчасово окупованій території, то його дії, підлягають кваліфікації за сукупністю частин 2, 5 або 7 ст. 111⁻¹ та ч. 1 ст. 111 КК. Адже вказана діяльність охоплюється однією з таких форм державної зради, як надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності

проти України чи перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту [169, с.320].

Як зазначається у постанові Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 (провадження № 51-1578км20), вчинення будь-яких діянь, передбачених ч. 1 ст. 111 КК, заподіює шкоду національній безпеці України, і розцінюються як підризна діяльність проти неї. Згідно з законодавством України загрози національній безпеці – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різний вигляд може мати і допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо. Кримінальним законом встановлено, що надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України.[283].

На підставі аналізу судових рішень можемо виділити наступні прояви підривної діяльності проти України.

- збір та передання відомостей, що містять службову інформацію;
- вербування агентури для іноземної спецслужби;
- вступ громадянина України в агентурні відносини із спецслужбами іноземної держави, і організації або їх представникам;
- сприяння іноземним розвідникам у придбанні документів прикриття;
- влаштуванні на роботу, пов'язану з доступом до державної таємниці
- встановлення агентурних відносин з іноземною державою, організацією або їх представникам;
- навчання в розвідувальній школі;
- підбір кандидатів на вербування й саме вербування й ін.

Збір та передання відомостей, що містить службову інформацію. Такі дії можна розглядати як третю форму державної зради – надання громадянином України допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України, оскільки винний сприяє представнику іноземної держави чи організації шляхом збору відомостей, що містить службову інформацію, знаючи, що подальше використання ворожою стороною таких відомостей є загрозою для національної безпеки України. При вчиненні державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, предметом злочинного посягання може виступати інформація з обмеженим доступом, шкода в оприлюдненні якої переважає суспільний інтерес в її отриманні і становить загрозу національній безпеці, обороні, запобігання злочину тощо. Так, службову інформацію МО України становлять відомості, які затверджені Наказом МО України від 17.10.2023 № 605 [309]. Аналіз судових рішень свідчить, що під такі відомості підпадає інформація щодо: розташування особового складу підрозділів ЗСУ; дислокації підрозділів ЗСУ; розташування будівель, де розташовується особовий склад підрозділів ЗСУ; військової та іншої техніки, яка знаходиться на озброєнні і яку використовує особовий склад підрозділів ЗСУ; розташування поблизу визначених місць військового полігону і аеродрому; точних географічних координат військового полігону і аеродрому поблизу; готовності аеродрому до використання за призначенням, про кількість особового складу підрозділів ЗСУ, які здійснюють його охорону, про військову та іншу техніку, яка знаходиться на озброєнні і яку використовує цей особовий склад; проведення навчальних стрільб на військових полігонах; озброєння особового складу ЗСУ і точні географічні координати; проживання особового складу; розташування, із зазначенням точних географічних координат, особового складу підрозділів ЗСУ на відповідних ділянках місцевості, про військову та іншу техніку, яка знаходиться на озброєнні і яку використовує особовий склад; точних географічних координат будівель в яких розташовується особовий склад підрозділу спеціального призначення МВС; щодо розташування визначених

електропідстанцій та їх точних географічних координат; точних географічних координат розташованих поблизу електропідстанцій блок-постів; відомчої приналежності військовослужбовців, розміщених на цих блок-постах, їх кількості, озброєння, наявності у них бронетехніки, фортифікаційного оснащення блок-постів тощо [41, 76,105].

Так, громадяни України ОСОБА_9 та ОСОБА_8, будучи негативно налаштованими проти посадових осіб органів державної влади України, шляхом надання представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в умовах воєнного стану, що виражалось у зборі з метою подальшої передачі представникам іноземної держави - рф інформації про наявність пересування сил та засобів ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, відомостей про фізичних осіб, установ та організацій, які надають допомогу силам оборони України в стриманні та подоланні збройної агресії рф. Зокрема, ОСОБА_9 підшукував осіб з числа мешканців м. Харкова та Харківського регіону для здійснення збору з метою подальшої передачі представникам рф інформації про наявність пересування сил та засобів ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, відомостей про фізичних осіб, установ та організацій, які надають допомогу силам оборони України в стриманні та подоланні збройної агресії РФ, усвідомлюючи, що збір та передача вказаних відомостей матиме наслідком нанесення збройними формуваннями російської федерації вогневого ураження із застосуванням засобів невибіркової дії по відповідним місцям зосередження сил оборони України, а також фізичних осіб, установ та організацій, які надають допомогу в подоланні збройної агресії рф. Так, ОСОБА_8 під час перебування на території м. Харкова, збирав інформацію про місця зосередження та про пересування сил і засобів ЗСУ на території міста та Харківського регіону, наносив відповідні відомості у вигляді позначень на зображення карти у мобільному застосунку, після чого за адресою свого фактичного проживання, з використанням власного мобільного телефону у мобільному додатку «Telegram», передала отриману інформацію щодо дислокації сил і засобів ЗСУ представнику іноземної держави - РФ. Крім того, ОСОБА_9

вступила у зв'язок із невстановленими особами з числа мешканців м. Харкова та Харківського регіону, які на конфіденційній основі здійснюють збір та передачу останній інформації про сили та засоби ЗСУ на території міста та області, а також даних про фізичних осіб, установ та організацій, які надають допомогу в подоланні збройної агресії РФ. Після чого, з використанням власного мобільного телефону у мобільному додатку «Telegram», передала вказану інформацію представнику іноземної держави – РФ, крім того додатково надала відомості про характер та результати обстрілу даної території збройними формуваннями РФ, чим здійснила коригування подальшого можливого вогневого ураження даної території [78].

Проведення підривної діяльності проти України шляхом передання інформації про географічні координати техніки військових формувань України простежується й в іншій справі. Так, 03 березня 2022 року близько 14 години 20 хвилин, ОСОБА_5 надіслав представнику РФ за допомогою месенджера «Telegram» інформацію про розташування у Салтівському районі міста Харкова та поблизу міжнародного аеропорту «Харків» Харкова бойових машин «Град», зенітно-ракетних комплексів військових формувань України. Після чого, близько 14 г. 50 хв. відбулося нанесення ракетно-авіаційного удару в районі Міжнародного аеропорту, а близько 15 г. 15 хв. відбулося нанесення артилерійського обстрілу в районі «Північної Салтівки» м. Харків. Крім того, СОБА_5, вибув у напрямку м. Мукачева Закарпатської області, де, розпочав активні дії щодо отримання від ОСОБА_9 інформації про інфраструктуру міста Мукачево, наявність багатоповерхових будинків та забезпечення можливості здійснення фотографування місцевості [87]. Аналогічні способи вчинення підривної діяльності містяться й в інших вироках [79, 81, 82, 97, 131]. При цьому збір інформації про місця дислокації, чисельність, озброєння, пересування підрозділів та військової техніки ЗСУ й інших військових формувань України може здійснюватись шляхом виконання спеціального завдання щодо вивідування інформації у військовослужбовців ЗСУ, які вживають алкогольні напої, яким навмисно наливають алкогольні напої в більшому об'ємі ніж вони замовляють,

після чого користуючись їх станом сп'яніння намагаються вивідувати інформацію щодо місцезнаходження складів з боєприпасами та можливою хімічною зброєю [79].

Передача інформації може здійснюватись як цивільними особами, так і працівниками підприємств оборонно-промислового комплексу України. Так, ОСОБА_6 будучи працівником КП НВК «ІСКРА» (підприємство оборонно-промислового комплексу України, що входить в об'єднання підприємств військово-промислового комплексу Державного концерну «Укроборонпром»), перебуваючи у м. Запоріжжя, дотримуючись заходів безпеки та конспірації, здійснював збір інформації про військову техніку, яка тимчасово розміщувалася у промислових приміщеннях підприємства, шляхом візуального спостереження та подальшої фіксації точних місць її розташування за допомогою мобільного додатку картографічного сервісу «Google Maps» встановленого на власному мобільному телефоні та в подальшому передав представнику іноземної держави - держави-агресора рф, заздалегідь виготовлені ним знімки екрану телефону із відображеннями точних координат геопозицій будівель та споруд КП «НВК «Іскра», в яких за його особистим переконанням на той час перебувала військова техніка сил оборони України з метою їх подальшого вогневого ураження представниками держави-агресора РФ. В подальшому представниками рф було здійснено ракетні обстріли території КП «НВК «ІСКРА», в результаті яких було зруйновано та пошкоджено будівлі, споруди та інфраструктуру підприємства, в тому числі і корпуси цехів, координати яких у липні 2022 року передав ОСОБА_6 , а також пошкоджено розташовану в них військову техніку сил оборони України, задіяну в обороні суверенітету та територіальній цілісності України. Крім того, ОСОБА_6 знаходячись у м. Запоріжжя зібрав інформацію щодо розташування одного з об'єктів критичної інфраструктури Запорізького району, а саме електростанції, розташованої у м. Вільнянськ Запорізького району Запорізької області, яка входить до цілісної системи енергозабезпечення м. Вільнянськ та прилеглих населених пунктів, зробивши «знімок з екрану» зі свого мобільного телефону із координатами геопозиції «Google Maps» точного місця зазначеної

електропідстанції та через мобільний додаток «Telegram», відправив у чат-бот супроводжуючи відправлення текстовим повідомленням, мовою оригіналу «РЕС г. Вольнянск» [121].

Проведення підривної діяльності проти України шляхом поширення матеріалів в Інтернет-ресурсах, які містять недостовірні відомості щодо дій ЗС України, обґрунтування необхідності зміни конституційного ладу та меж території України тощо.

Так, громадянин України будучи блогером та журналістом в російській федерації, маючи аудиторію близько 3 мільйони підписників, використовуючи всесвітню мережу Інтернет створив спільноту в мобільному додатку для обміну повідомленнями «Telegram» та Інтернет-сторінку в соціальній мережі «Вконтакте», які використовував з протиправною метою для надання представникам країни-агресора (рф) допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом розміщення та поширення матеріалів на вказаному Інтернет-ресурсі, які містять недостовірні відомості щодо дій ЗС України, обґрунтування необхідності зміни конституційного ладу та меж території України тощо, чим вчинив дії спрямовані на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності, обороноздатності, економічній та інформаційній безпеці України в умовах воєнного стану. Відповідно до висновку експерта Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. Проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України №3487/3565-3580 від 22.11.2022 у вказаній публікації містяться висловлювання, виражені у формі прямого публічного заклику, у якому йдеться про зміну влади. Спосіб реалізації полягає в тому, щоб на територіях Запорізької та Херсонської областей змінити органи державного і місцевого управління, посадових осіб цих органів шляхом формування військово-цивільних адміністрацій - тимчасових органів влади на окупованих російською федерацією територіях України [45].

Поширення в Інтернет-ресурсах пропаганди на підтримку збройної агресії рф з використанням соціальних мереж, що сприяло в проведенні підривної та терористичної діяльності, міститься також в іншому прикладі. Так, ОСОБА_6,

перебуваючи на підконтрольній офіційній владі України території, розпочав адміністрування антиукраїнської групи в одній з соціальних мереж, зібрав інформацію відносно підрозділів ЗСУ, які розміщувались в Одеської області, та планував передати представникам «днр» за відповідну грошову винагороду. Крім того, ОСОБА_6, через соціальну мережу «Вконтакте» розпочав адміністрування антиукраїнської групи «За союзное государство», через яку, шляхом репостів її матеріалів звеличував «днр» та російську федерацію, їх збройні формування, підтримував збройну агресію росії проти України, організовував збір коштів для їх використання в інтересах «днр», що безперечно шкодить інформаційній безпеці України в умовах воєнного стану, розповсюджував неправдиву інформацію, яка дискредитує представників українських спецслужб під час захисту України у війні із Російською Федерацією [104].

Проведення підривної діяльності проти України шляхом добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних органах, створених на тимчасово окупованій території та здійснення відповідної діяльності.

Зокрема йдеться про працівників правоохоронних органів, прокуратури, суду, які перебуваючи на своїх посадах від імені держави-агресора та надавали допомогу ворогу у проведенні підривної діяльності проти України, чим сприяли становленню та зміцненню окупаційної влади на півострові [151]. Так, ОСОБА_5, будучи громадянкою України, маючи тривалий стаж роботи суддею, бажаючи допомогти іноземній державі та її представникам у проведенні підривної діяльності проти України, перебуваючи в м. Севастополі «упродовж березня - квітня 2014 року продовжила роботу у складі незаконного органу судової влади російської федерації на території АР Крим та м. Севастополя на посаді так званих «громадян, які заміщають посади суддів судів, що діють на територіях Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя» та ухвалювала судові рішення, чим надала допомогу іноземній державі та її представникам у переході судів АР Крим та м. Севастополя на відправлення правосуддя на підставі законодавства іноземної держави - російської федерації, сприяла окупаційним органам влади у придушенні спротивів окупації півострова з боку громадян

України на території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та допомагала у впровадженні практики переслідування осіб, що перебувають під захистом, що призвело до забезпечення належного функціонування незаконно створених судових органів та посилення заходів тимчасової окупації півострова» [127].

Також про проведення підривної діяльності проти України судьями свідчить те, що обіймаючи посаду судді вони здійснюють «правосуддя» на підставі законодавства російської федерації та приймають рішення у справах, що у свою чергу свідчить про те, що обвинувачені надають допомогу державним органам рф у проведенні підривної діяльності проти України та таким чином спричиняють шкоду суверенітетові та територіальній цілісності України [52, 56, 90, 91, 92, 93, 94, 95].

Працівники прокуратури продовжуючи працювати у незаконно створених органах, також сприяють становленню та зміцненню окупаційних органів прокуратури на півострові, а також проведенню підривної діяльності проти України на шкоду її суверенітетові й територіальній цілісності [175]. Аналогічні дії вчиняють й інші посадовці, які свідомо приймають участь в утворенні та функціонуванні окупаційної влади РФ. Таким чином, сприяють проведенню підривної діяльності проти України на шкоду її суверенітетові та територіальній цілісності [152, 66].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом вчинення іншого злочинного завдання. Так, ОСОБА_9 погодився на пропозицію представників іноземної держави - рф щодо надання останнім допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом вчинення злочину проти волі особи, а саме викрадення та незаконного позбавлення волі громадянина рф ОСОБА_7, для подальшого незаконного переправлення останнього через державний кордон України до рф для передачі співробітникам фсб росії фсб рф. Для реалізації злочинного умислу ОСОБА_9 звернувся за допомогою до ОСОБА_12, який був відомий як представник кримінальних кругів м. Харкова. В свою чергу, ОСОБА_12, не бажаючи здійснювати реальних дій по

викраденню та незаконному позбавленню волі особи, надаючи конфіденційну допомогу органу досудового розслідування, повідомив ОСОБА_9 про свою згоду на виконання в інтересах останнього вищевказаних злочинних дій та імітував незаконне позбавлення волі ОСОБА_7. [64].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом висвітлення резонансних подій у засобах масової інформації російської федерації, у тому числі у мережі Інтернет, які дискредитують українську владу.

Так, «громадяни України ОСОБА_7 та ОСОБА_8, на виконання домовленостей з представником рф у наданні допомоги у проведенні підривної діяльності проти України, підшукували та втягували громадян України з колишніх учасників АТО в інсценування підготовки до вчинення терористичних актів або диверсій на інфраструктурних об'єктах крупних населених пунктів російської федерації та у подальшому висвітлення вказаної діяльності цих осіб у засобах масової інформації як такої, що організована правоохоронними органами України проти російської федерації. Так, згідно з розробленим злочинним планом із умовною назвою «Вектор» на об'єктах інфраструктури та у громадських місцях визначених міст рф спеціально залучені громадяни України з числа учасників АТО повинні були під виглядом будівельників виконати заздалегідь визначений комплекс заходів, який за своїм характером повинен бути схожим на проведення підготовки до виконання будівельно-ремонтних робіт, однак при відповідному висвітленні та коментарях у ЗМІ мав би ознаки підготовки до вчинення злочину проти національної та громадської безпеки рф. Зокрема, вказаний комплекс заходів передбачав відвідування залученими громадянами України під виглядом будівельників громадських місць та об'єктів інфраструктури (станцій метро, залізничних вокзалів, аеропортів тощо) міст російської федерації, їх фіксацію технічними засобами (фотографування, відеозйомка), здійснення телефонних розмов з конкретними обумовленими абонентами, виконання інших заходів, що у сукупності під виглядом підготовки до будівельно-ремонтних робіт мали б ознаки підготовки до вчинення вибуху. Згідно із визначеним злочинним планом, у

подальшому, після викриття вказаної діяльності громадян України правоохоронними органами російської федерації, вона була б висвітлена у засобах масової інформації російської федерації як протиправна, а також така, що була спрямована на спричинення тяжких наслідків у вигляді загибелі людей та завдання матеріальної шкоди, та послугувати підставами для звинувачення України представниками рф у підготовці терористичних актів або диверсій проти рф, порушенні міжнародного законодавства у сфері боротьби з тероризмом, у тому числі міжнародної конвенції «Про боротьбу з фінансуванням тероризму», ратифіковану Верховною Радою України 12.09.2002 року» [84].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом підбору та вербування кандидатів для вербування та завчасний підкуп службових осіб, зокрема тих, що допущені до інформації «особливої важливості».

Так, ОСОБА_5 , вступив у злочинну змову з представниками фсб рф, спрямовану на зниження обороноздатності України та створенням умов для подальшої діяльності на її території України спеціальних служб рф шляхом вербування агентури серед жителів України, підбір кандидатів для вербування, зокрема тих, які числяться або рахувалися у складі ЗСУ, перебували та/або перебувають на посадах в установах та підприємствах оборонного комплексу України, збору необхідної інформації про вказаних осіб для розгляду питання щодо їх залучення до зазначеної протиправної діяльності на шкоду України, а також у разі необхідності їх фізичного знищення. Зокрема на території Рівненської, Полтавської, Харківської, Львівської та Хмельницької областей здійснював дії, направлені на незаконне візуальне спостереження за ОСОБАМИ_10 -16 збір інформації про місця їх фактичного проживання, місце роботи, контактних даних, після чого передав її замовникам та очікував наступного етапу своєї участі у вищевказаній протиправній діяльності. Після відмови ОСОБА_10 здійснювати протиправну діяльність проти України, чітко дотримуючись інструкцій представників фсб рф та з метою подальшого поширення через засоби масової інформації щодо його вбивства, ОСОБА_5 того

ж дня за допомогою пістолета здійснив 8 пострілів патронами 9*18 мм. в різні ділянки тіла ОСОБА_10 , що призвело до смерті останнього [99].

Вербування громадян України в якості агентів для здобуття розвідувальної інформації з метою надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України може здійснюватись шляхом встановлення контакту із співробітниками правоохоронних органів, Служби безпеки України, ЗСУ, Державної прикордонної служби України тощо. Так, ОСОБА_7 , будучи оперативним співробітником СБУ, звільненим запас, з метою вербування в якості агента для здобуття інформації, що представляє розвідувальний інтерес, здійснив спробу встановлення контакту із заступником начальника відділу кадрового забезпечення 2 управління ГУ СБУ в Донецькій та Луганській областях ОСОБА_8 , з яким підтримував товариські відносини орієнтовно з 1998 року. Також ОСОБА_7 , виконуючи завдання представників рф з надання їм допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, здійснив спробу вербування для вказаних цілей колишнього співробітника СБУ, який проходить службу в Державній прикордонній службі України ОСОБА_11 , з яким знайомий приблизно з 1993 року з часу проходження останнім служби в Єнакіївському МВ УСБУ в Донецькій області. ОСОБА_8 та ОСОБА_12 не надали згоду на співпрацю із представниками спецслужб т.зв. «лнр/днр» або рф, жодних дій, спрямованих на виконання завдань, запропонованих їм ОСОБА_7 чи представниками рф на шкоду державній безпеці України не вчиняли та жодної інформації не передавали [74].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом формування на території України агентурної мережі серед жителів України, підбір кандидатів для вербування з метою збору та передачі інформації представникам іноземної держави, організації або їх представникам.

Так, ОСОБА_7 виконуючи злочинне завдання представників фсб рф щодо встановлення контактів з представниками військових підприємств на території України, перебуваючи на території Івано-Франківської області зустрівся та познайомився з засновником ТОВ «Укрспецоборонконтракт» як з керівником

підприємства, яке продає та експортує комплектуючі до вантажних автомобілів, що є товарами подвійного призначення, і залучалось та залучається до виконання замовлень МО України у якості субпідрядника, під приводом ділових переговорів щодо можливого постачання комплектуючих до військової техніки з України до КНР через очолюване ним на території рф підприємство, цікавився асортиментом товарів подвійного призначення, яке здатне експортувати ТОВ «Укрспецоборонконтракт», виконанням останнім замовлень для Міністерства оборони України, наявністю співпраці з бронетанковими заводами України та досвіду товариства у здійсненні експортних операцій. Також, продовжуючи свою протиправну діяльність ОСОБА_7 з метою вербування особи в середовищі партії «Батьківщина» відвідав приміщення офісу осередку партії де познайомився з представником політичної партії «Батьківщина», якому, в ході бесіди, під приводом пропозиції створити та очолити новостворену політичну партію з проєвропейськими поглядами, яка б не псувала стосунки з країнами СНД та рф, запропонував надати письмову згоду про співпрацю та обіцяв грошову винагороду у випадку надання такої згоди [75].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом організації міжконфесійних, міжетнічних та інших конфліктів, розпалювання сепаратистських настроїв серед населення окремих регіонів, організація інформаційної експансії з боку інших держав, проведення провокаційних акцій метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в регіоні та провокування ускладнення міжнародних відносин України. Так, ОСОБА_5 на виконання завдання від представників іноземних організацій організував та провів у м. Ужгород поблизу Генерального консульства Угорщини акцію протесту за участі близько 30 осіб під гаслами «збереження цілісності України та української мови як державотворчого фактору українського народу». Звіт про проведену акцію (відзнятий фото та відеоматеріал) він надіслав за допомогою месенджера «Телеграм». Сам факт проведення вищезазначеної акції став підставою для проведення рф антиукраїнської пропаганди та цілеспрямованої антиукраїнської інформаційної кампанії, спрямованої на

розпалювання міжнаціональної ворожнечі в регіоні та подальшої дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Закарпатській області. За задумом російської сторони, вказані дії повинні були стати приводом до реакції офіційного Будапешту з висловленням критики в адресу України щодо порушення прав етнічних угорців Закарпаття та дискредитації нашої країни напередодні Саміту «Україна - НАТО», який мав відбутися 11.07.2018 [114].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом фінансування спеціально створеного агентурного апарату іноземної організації на території України. Так, ОСОБА_3, здійснив організацію фінансування на території України окремих проектів, запроваджених гу гш зс рф з метою здійснення підривної діяльності проти України. Зокрема, в ході виконання завдань представника гу гш зс рф, ОСОБА_3 був обізнаний про створення на території України, за рахунок бюджетних коштів вказаної іноземної організації суб'єктів господарювання, що здійснюють охоронну діяльність. Метою створення вказаних приватних охоронних структур, переважна кількість працівників яких складає колишні співробітники МВС України, було сприяння цих осіб у захопленні органів державної влади та створенні так званої «народної міліції» під час військової агресії рф відносно України. При цьому ОСОБА_3, протягом 2019-2022 років, з періодичністю 1-2 рази на квартал, через невстановлений конвертаційний центр на території м. Києва, отримував від представників гу гш зс рф готівкові кошти у сумі від 1 до 3 мільйонів доларів США, які в подальшому передавав довіреним особам, відповідальним за створення та діяльність вказаних охоронних структур. Також ОСОБА_3, за попередньою змовою групою осіб, діючи на виконання завдань гу гш зс рф, здійснював пошук осіб з числа громадян України для їх подальшого використання іноземною організацією для проведення підривної діяльності проти України [129].

Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом створення передумов для успішного проведення представниками російської федерації підривної діяльності. Так, громадянин України здійснив супровід колони військової техніки російської федерації з м. Ромни по трасі Т-19-

16 в напрямку смт. Талалаївка Прилуцького району Чернігівської області. Таким чином, супроводжуючи колону військової техніки російської федерації разом із представниками збройних сил російської федерації в обхід траси сполученням «Київ-Суми-Юнаківка», де на ділянці м. Ромни Сумської області м. Прилуки Чернігівської області розміщувалися підрозділи Збройних Сил України та Сил територіальної оборони Збройних Сил України, які безпосередньо здійснювали оборону, створив передумови для успішного проведення представниками російської федерації підривної діяльності [103].

Таким чином, надання іноземній державі громадянином України допомоги у проведенні підривної діяльності проти України характеризується широким спектром вчинення суспільно небезпечних дій. Відповідно, навести вичерпний перелік способів надання такої допомоги фактично неможливо.

Державна зрада характеризується великим переліком дій з приховування: слідів вчинення злочину, як знищення таких слідів так і використання спеціального програмного забезпечення з метою засекречування слідів вчинення злочину; маскуванню зовнішності злочинця, використання псевдонімів є розповсюдженим при вчиненні державної зради. Ця обставина обумовлена наявністю безпосереднього контакту злочинця з представниками іноземної держави, організації тощо.

Розповсюдженими заходами з приховування злочину є забезпечення алібі, маскуванню злочинцями своєї зовнішності, користування псевдонімом, використання конспіративних квартир. Ця обставина обумовлена наявністю безпосереднього контакту злочинця з представниками іноземної держави, організації, а також побоювання бути виявленими співробітниками правоохоронних органів. Так, «ОСОБА_7 збирав та передав інформацію про місця дислокації, чисельність, озброєння, пересування підрозділів та військової техніки ЗСУ й інших військових формувань України представникам зс рф та російських спецслужб на території рф, а також розповсюджував інформацію антиукраїнського характеру. Одним із способів збору інформації, розробленого представниками зс рф та російських спецслужб на території рф, було вербування

осіб з числа колишніх та діючих працівників правоохоронних органів з метою схиляння їх до проведення підривної діяльності проти України. З метою конспірації та уникнення притягнення до кримінальної відповідальності, він переховувався в орендованій квартирі без мобільних терміналів та лише з речами, необхідними для побуту, для унеможливлення його ідентифікації та встановлення місцезнаходження правоохоронними органами» [79].

Найбільш розповсюдженими заходами з приховування державної зради є використання спеціального програмного забезпечення призначеного для конфіденційного зв'язку. Так, під час вчинення шпигунства в інтересах РФ, шляхом збору та передачі відомостей, які цікавлять спеціальні служби РФ, у т.ч. копіювання документів, що містили державну таємницю, зокрема відомості у сфері оборони, діяльності СБУ, зовнішньої політики держави тощо, ОСОБА_6 використовувався мобільний телефон марки «Samsung», із заздалегідь встановленим спеціальним програмним забезпеченням: «ViPNet Client» та «ViPNet Connect», призначеним для конфіденційного зв'язку [125]. З метою посилення засобів конспірації під час збирання та передачі агентурної інформації, злочинці використовують мобільні телефони, а також носії інформації типу Micro SD з програмним забезпеченням «TinyMailClitnt», призначеним для автоматичного шифрування інформації, при цьому представники іншої держави проводять інструктаж з використання вказаної техніки та програмних засобів для прихованої передачі інформації [131]. Також для максимальної конспірації злочинці передають розвіддані до ФСБ через спільників, який виїжджають за кордон як волонтери, про що особисто звітують резидентам російської спецслужби [356].

Відомості про спосіб вчинення державної зради містять значний обсяг інформації про подію злочину, його учасників, що дозволяє намітити оптимальні методи розслідування злочину та сформулювати модель механізму злочинної події [209, с. 152].

Розглядаючи особливості методики розслідування державної зради, можна зазначити, що дані про типові способи та сліди є невід'ємною частиною їх

криміналістичної характеристики. Кожний конкретний спосіб вчинення державної зради, характеризується окремими обставинами, якими визначено послідовність дій, але зазвичай має тотожні риси та виявляються у схожих умовах, залишаючи характерні сліди.

Типові сліди державної зради виступають основою для розробки криміналістичної характеристики таких злочинів, слугують підґрунтям для побудови й висунення слідчих версій та планування розслідування, розробки особливостей тактики провадження слідчих (розшукових) дій, інформаційною основою для побудови ефективної методики розслідування. Типовими матеріальними слідами державної зради є: текстова інформація, програмне забезпечення та обладнання, яким користувалися злочинці при передачі інформації, список контактів з якими злочинець підтримував зв'язок, комп'ютерна інформація, інформація із соціальних мереж, що містять фотозображення, відео- та аудіозаписи, документи на яких зафіксована інформація про факти державної зради тощо [243, с. 152]. Це можуть бути: письмові документи (текстові повідомлення, аудіозаписи, фото- та відеозображення, довідки про телефонні розмови зі співучасниками діяльності та ін.); речові докази (комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, носії інформації тощо). Крім того, під час досудового розслідування державної зради важливого значення мають такі документи як паспорти, військові білети, відомості про отримання амуніції, посібників чи коштів; списки осіб, які проходять військову підготовку; посвідчення особи, видане незаконним формуванням; фотознімки, матеріали, отримані оперативними підрозділами, тощо.

Важливим джерелом отримання інформації про осіб, які вчинили злочин, а також причетних до нього, стають відомості, надані операторами мобільного зв'язку. Відомості щодо наданих телекомунікаційних послуг, зокрема факт отримання послуг, їхні тривалість, зміст, маршрути передавання тощо, є цінною інформацією для встановлення місця, де перебувала особа, з ким вона спілкувалася [254, с. 152].

При передаванні інформації «слідова картина» нерідко включає в себе звукові сліди, які мають важливе значення для даного злочину. Нерідко для встановлення механізму вчинення державної зради важливого значення набувають виявленні текстові повідомлення в соціальних мережах або список контактів та записані розмови, збережені фото- та відео зображення. Сліди залишаються в операторів зв'язку у вигляді вхідної та вихідної інформації, пов'язаної з номерами абонентів. Такі сліди можуть знаходитися на значній відстані від місця вчинення злочину, не обов'язково навіть у тих містах чи областях, де перебуває злочинець. Залежно від того, у який спосіб він передавав повідомлення, будуть визначати й розташування слідів злочину [157, с.78].

Поряд з матеріальними слідами важливе значення мають також ідеальні сліди-відображення, які є уявними суб'єктами образами і які у психологічній та криміналістичній літературі називають «слідами пам'яті» або «ідеальними слідами» [353, с. 174]. Щодо особливостей процесу слідоутворення наслідків у вигляді ідеальних слідів, можна визначити наступні категорії осіб, які можуть володіти ймовірною інформацією про обставини вчинення державної зради: ними є люди, які взаємодіють між собою під час вчинення державної зради – підозрюваний, свідки-очевидці, які бачили злочинну поведінку злочинця або безпосередньо сприймали подію або брали в ній участь. З огляду на це, така «слідова картина» державної зради може розглядатися як система матеріальних і ідеальних слідів, що знаходяться в закономірній залежності від інших елементів досліджуваної характеристики, яка дає змогу будувати версії про способи вчинення і приховування державної зради, а також осіб, які вчинили такий злочин [243, с.576].

Знання типових способів вчинення державної зради та їх слідів, дозволяють слідчому з'ясувати особливості механізму вчиненого злочину, своєчасно виявити обставини його вчинення та притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності.

1.4. Особа злочинця державної зради

Основним і в той же час складним завданням під час розслідування державної зради є доказування вини конкретної особи у вчиненні цього злочину. Особливості таких осіб тісно пов'язані зі способами вчинення злочину, його обстановкою, слідами-джерелами доказів і, на наш погляд, займають ключове місце у криміналістичній характеристиці державної зради. Знання специфічних ознак особи злочинця важливе як для своєчасного виявлення та розслідування державної зради, прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР та початок досудового розслідування, так і для успішного розслідування в цілому. Саме навколо особи злочинця зосереджена вся процесуальна діяльність, спрямована на отримання об'єктивної інформації про подію злочину. В структурі злочинної діяльності роль особи злочинця багатогранна, адже він є її ініціатором і виконавцем. Ніхто інший не зможе повідомити про подію злочину більше, ніж особа, яка вчинила злочин [18, с.182].

Для криміналістичної характеристики особи злочинця державної зради, доцільно враховувати всі ознаки, які розроблено та запропоновано такими науками як: кримінологія, кримінальне право, юридична психологія, судова психіатрія, судова статистика, виконавчо-трудова педагогіка [181, с.147]. За слушним зауваженням В.А. Журавля, представники кримінального права досліджують поведінку злочинця з метою правильної кваліфікації дій, кримінологи – для організації превентивних заходів, криміналісти – для організації розслідування [165, с.57-58]. Поняття «особа злочинця» тісно пов'язане із загально-соціологічним поняттям «особистість людини», його розробляють в контексті загально-філософського вчення про особистість. Особистістю вважають стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена певного суспільства або спільноти. З огляду на це, особа злочинця визначається як сукупність його соціально значущих властивостей, що впливають у комбінації із зовнішніми умовами (ситуацією) на злочинну поведінку. На наш погляд, таке визначення поняття «особи злочинця»

найбільш повно відбиває соціальну сутність особи, складний комплекс ознак, що її характеризують, властивостей, зв'язків, відносин, її моральний та духовний світ. Вони знаходяться в розвитку, у взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами й певною мірою визначають факт вчинення злочину [399, с. 9, 21]. Саме аналіз відомостей про особу злочинця дозволяє звузити коло осіб, серед яких слід шукати злочинця, а також висунути версії про мотив та мету злочину, спосіб його вчинення та приховування, місце знаходження розшукуваних об'єктів тощо [180, с.133]. В. В. Лисенко у цьому контексті зазначає, що відомості, які характеризують особу злочинця, набувають першочергового значення, адже сприяють: створенню уявної моделі злочинця для визначення шляхів його пошуку; плануванню розслідування; з'ясуванню ролі підозрюваного в учиненні злочину; встановленню мотивів і цілей учинення злочину; вибору тактики проведення окремих СРД та НСРД; досягненню необхідного психологічного контакту з підозрюваним; вибору відповідного запобіжного заходу; прогнозуванню поведінки злочинця на різних етапах досудового розслідування та під час розгляду кримінального провадження в суді; удосконаленню тактики й методики розслідування; встановленню причин та умов, що сприяють учиненню злочину [230, с. 64]. Саме тому в процесі розслідування особу злочинця слід вивчати як комплексне явище. Проте базове значення для всіх наук кримінально-правового циклу (і відповідних напрямів правозастосовної та правоохоронної практики) має кримінологічне вчення про особу злочинця. [244, с. 186].

Зміст особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики полягає в розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування. До таких властивостей людини М. В. Салтевський відносив фізичні, біологічні та соціальні [353, с. 422]. У свою чергу В. Ю. Шепітько зазначив, що особа злочинця має певні дані демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості [414, с. 258]. Зокрема вчений зазначає, що поняття особи злочинця відображає сутність особи, яка вчинила

злочин, тому, мова йде про типові ознаки особи, схильної до вчинення певного виду злочину. Дані про типові мотиви злочину дозволяють окреслити загалом потреби злочинця, що наштовхнули його на вчинення злочину, і, як наслідок, встановити основні напрями розслідування [414, с. 258].

Складаючи криміналістичну характеристику суб'єктів державної зради, залежно від способів, цілей та мети вчинення злочину, необхідно враховувати, що вони відносяться до загальної групи осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки. Механізм вчинення державної зради обумовлений об'єктивною можливістю здійснення дій громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України визначеними особами. У кримінально-правовому аспекті суб'єктом державної зради може бути тільки спеціальний суб'єкт – громадянин України. Про це свідчить аналіз диспозиції статті відповідної норми, де міститься вказівка на додаткову ознаку, яка характеризує суб'єкт посягання [195, с. 103]. Це свідчить, що державну зраду може вчинити фактично будь-яка особа, яка наділена загальними ознаками суб'єкта злочину (досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (16 років), осудність, наявність громадянства України), – від Президента України до пересічної людини [195, с. 110].

Однак, не для всіх способів державної зради характерним є вчинення злочину «звичайним» громадянином. Зокрема, видається, що суб'єкт вчинення державної зради, способом переходу на бік ворога може бути лише спеціально-конкретним, де «складом злочину чітко визначено його суспільне становище, конкретну особу та її певні якості, завдяки яким вона здатна на злочин» [238, с. 180]. Тобто такому суб'єкту складу злочину, крім загальних і спеціальних ознак, у момент вчинення суспільно небезпечного діяння притаманні додаткові конкретно-визначені ознаки, якими, зокрема, наділені не всі такого виду суб'єкти, а лише їх певна частина. Так, у складі злочину «державна зрада» перейти на ворожу сторону можна лише до супротивника на війні. Відповідно, воюючою стороною слід визнавати воюючі між собою держави, у взаємовідносинах яких

замість миру домінують правила ведення війни, які мають місце при агресії однієї держави проти іншої, у процесі самовизначення націй і народів [422]. Якщо ж перехід на бік ворога вчиняє «звичайний» громадянин, то наявним буде надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [195, с.109].

Фактично вчинити державну зраду може кожна особа, яка наділена загальними ознаками суб'єкта злочину. Однак рішення про вчинення державної зради становить комплекс багатьох рішень особи про мету, об'єкт, засоби, час, місце вчинення злочину, особливо у формі шпигунства або надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, які можуть сприяти або не сприяти вчиненню злочину. Так, військовослужбовець володіє сучасними зразками бойової техніки і озброєння. Його високий рівень фізичної тренуваності, обізнаність у военній справі може неабияк сприяти супротивнику у боротьбі проти України. У разі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану така особа «розкриє усі сильні та слабкі місця» української сторони з приводу кількості військ, їх дислокації чи бойової готовності тощо. Внаслідок такої «допомоги» може бути завдана непоправна шкода національній безпеці України. Окрім того, аналіз судової практики засвідчує, що державну зраду, за правило, вчиняють саме військовослужбовці [195, с.110]. Крім того, суди наголошують на тому, що шкода, яка може бути заподіяна або спричинена злочином, який вчинено військовослужбовцем, є значно більшою. До того ж державна зрада вчинена не звичайним громадянином, а військовослужбовцем, а тим більше – офіцером, до кола професійних обов'язків якого безпосередньо входить обов'язок боронити національну безпеку України. Вони складають присягу, зокрема сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, зберігати державну і військову таємницю та, будучи офіцером, саме в час, коли держава, як ніколи потребує неухильного дотримання і виконання такої присяги, за власної ініціативи, без будь-яких на те причин і підстав, зраджують державу, застосувавши відтак надані йому повноваження [387].

Відповідно, до кожного такого питання з багатьох варіантів поведінки злочинець має обрати, найбільш оптимальний. Цей вибір пов'язаний з особистими якостями - світоглядом, досвідом, установками, моральними цінностями, внутрішньою системою моральності й соціального контролю; а також із зовнішньою оцінкою навколишнього середовища, передбаченням ситуації, в якій буде вчиняється цей злочин [216, с.159]. Тому особа, яка вчиняє державну зраду, має відповідно оцінювати зовнішнє середовище, в якому вона вчиняє певні злочинні дії.

До вказаної категорії варто ще додати службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, перелік яких є вичерпний та передбачений у п. 3 примітки до ст. 368 КК України. Службові особи є безпосередніми носіями та представниками державної влади, які уповноважені державою виконувати управлінські функції. Зважаючи на обсяг їхніх повноважень, саме вони покликані забезпечувати державний суверенітет та економічну самостійність України, реалізовувати внутрішню та зовнішню політику держави (КМУ), забезпечувати державну незалежність та національну безпеку (Президент України), захист інтересів України, її громадян та не завдавати своїми вчинками шкоди Україні, її громадянам (народні депутати) тощо [195, с. 59].

При порівнянні суспільної небезпеки державної зради вчиненої особами, які присягнули на вірність Україні та українському народу з іншими особами, не можливо не помітити, що ступінь небезпечності перших є вкрай привілейованим. Такий стан справ пояснюється тим, що такі особи відповідно до своїх службових обов'язків мали захищати національну безпеку України, а в результаті спричинили їй шкоду. Крім того вони об'єктивно мають більше можливостей заподіяти таку шкоду і, як правило, ця шкода є більш тяжкою [360, с.133]. Для вчинення цього злочину винна особа, за правило, має мати певний життєвий досвід, спеціальну підготовку (якщо це є військовослужбовець), відповідну освіту, посаду (якщо суб'єктом державної зради є службова особа). Однак державну зраду у формі надання представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, можуть і молоді люди. Так, 21-

річна дівчина родом із Павлиша, Кіровоградської області, протягом лютого-березня 2023 р. за дорученням російських військових знімала та передавала координати інфраструктурних та військових об'єктів у Павлиші, Світловодську та Кременчуці. Слідство зафіксувало як мінімум 10 випадків, коли вона фотографувала чи передавала інформацію росіянину. Дівчина визнала, що працювала заради грошей. Спершу отримала по 2-3 тисячі гривень, а згодом за кожен координату по 20-30 тисяч. Усього отримала близько 150 тисяч гривень. Обвинувачена, як і під час досудового розслідування, так і в судовому засіданні, в інкримінованому злочині, передбаченому ч.2 ст.111 КК України винуватою себе визнала, та підтвердила, що всі дії, зазначені в обвинувальному акті вона дійсно вчинила [105].

У межах встановлення обставин, що характеризують особу злочинця, інтерес становить інформація, яка безпосередньо не пов'язана з учиненим кримінальним правопорушенням. До таких відомостей належать дані про: вік особи, стан її здоров'я, поведінку, взаємини, колишні судимості тощо. До суб'єктивних чинників, які визначають такий структурний елемент криміналістичної характеристики, як «особа злочинця», слід віднести: наявність у злочинців попереднього злочинного досвіду, зокрема й знання конкретних способів учинення, приховування слідів злочинної діяльності; досвід роботи в силових структурах; індивідуальні властивості особи злочинця тощо [253, с.104]. Особа злочинця, як і будь-яка інша людина, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки відбиваються в індивідуальних властивостях особи злочинця. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1) спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2) досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3) охоплює індивідуальні особливості окремих психічних

процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4) біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [339, с. 128-129]. Вважаємо, що дані про особу, яка вчинила державну зраду, також мають враховувати такі властивості, як: біологічні, фізичні, соціально-демографічні, моральні, психологічні.

Зважаючи на важливість інформації про типового злочинця, гадаємо, що до факторів, які детермінують кримінально протиправну діяльність особи та надають можливість встановити злочинця, належать закономірні зв'язки особи злочинця з механізмом вчинення злочину. Поєднання цих понять характеризує особу злочинця як людину, яка перебуває в певних відносинах з іншими. Такі зв'язки відображаються в способах підготовки, вчинення та приховування злочину, залишають на об'єктах навколишнього середовища індивідуальні сліди, які дають підстави дійти висновку про вчинення конкретного злочину визначеною особою. За виявленими слідами можна не лише охарактеризувати фізичні властивості та «професійні» навички злочинця, а й встановлювати соціальні, психологічні та вольові якості його особистості, пов'язані з досягненням злочинного результату [157, с. 84]. Всі ці особливості, вважає Ю. А. Чаплинська, мають важливе значення для розшуку й оптимізації процесу розслідування, тому їх слід включити в криміналістичну характеристику злочину [402, с. 46].

Тому, значущість дослідження особи злочинця полягає у зв'язку цього елемента криміналістичної характеристики з іншими її елементами, оскільки особа злочинця є найактивнішою складовою всієї системи цих елементів. Таким чином, дані про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики мають першочергове значення, оскільки вони є фундаментальною інформаційною базою, що надає можливість під час встановлення відповідних кореляційних зв'язків встановити інші елементи характеристики [385, с. 127].

Отже, перелік властивостей особи злочинця може бути покладений в основу формування сучасного портрету особистості зрадника. Вважаємо, що до криміналістичної характеристики особи зрадника доцільно включати: 1) відомості

про мотив вчинення державної зради (дестабілізації політичної ситуації в місті, країні; зниження обороноздатності України; зміна системи вищих органів державної влади; зміна територіальної цілісності; сприяння ворогові у заподіянні шкоди Україні; участь у воєнних діях на боці ворога тощо); 2) загально-біологічні відомості (вік, стать, рівень фізичної підготовки, особливі прикмети тощо); 3) відомості щодо соціальних властивостей особи (віросповідання, професійна приналежність, місце проживання, сімейний стан, соціальний статус, ціннісні орієнтири тощо); 4) відомості про особисті якості та психологічні особливості (емоційна уразливість, потяг до релігії, темперамент, інтелект, здібності, психічні відхилення, психологічна залежність тощо); 5) відомості про поведінку підозрюваного до, під час та після вчинення злочину [281, с. 73].

Розглянемо окремі типологічні характеристики особи зрадника.

Аналізуючи соціально-демографічні і соціально-рольові ознаки особи злочинця, варто відзначити, що чіткий криміналістичний інтерес у практичному аспекті становить розгляд інформації про типову особу злочинця з урахуванням вікових показників та статі злочинців. Ці ознаки суттєво позначаються на фізичному стані й можливостях особи, її потребах та інтересах, життєвих установках, орієнтаціях, прагненнях і бажаннях, реакції на різноманітні конфліктні ситуації, мотивації злочинної поведінки тощо [183, с. 159-162].

Згідно з результатами анкетування слідчих СБУ, майже дві третини осіб, які вчиняють державну зраду – це особи зрілого й активного віку: 26–40 років (68 %), 41–55 років (16 %). Водночас серед них значною є частка молодих людей віком 19–25 років (18 %), а особи віком старше 55 років – 12 % [додаток А].

До соціологічних ознак особи відносять такі: стать, вік, рівень освіти, рівень матеріального достатку, соціальний стан, наявність сім'ї, рід занять, наявність фаху, місце проживання [423, с. 33]. Абсолютна більшість дорослих осіб, які вчиняють державну зраду, за отриманими під час узагальнення результатів анкетування слідчих СБУ та вивченими матеріалами кримінальних проваджень щодо державної зради, є чоловіками (додаток А,Б). Аналіз судової практики, зокрема кримінальних проваджень, за якими було засуджено осіб за вчинення

державної зради, також свідчить, що стан злочинності серед чоловіків і жінок не є однаковим. Так, питома вага більшості вчинених кримінальних правопорушень припадає на чоловіків 84 %, на жіночу злочинність – лише 15 %[додаток А].

За результатами анкетування слідчих СБУ, серед зрадників питома вага осіб, що не працювали на момент вчинення злочину, – 79 %. Очевидно, це пов'язано як із соціально-негативними орієнтирами злочинців, так й високим рівнем безробіття в країні; 36 % типових злочинців мають на утриманні дітей, зокрема неповнолітніх [додаток А]

Характеризуючи морально-психологічні риси злочинців цієї групи, дослідники також виділяють такі їх характеристики, як обачність (здатність вираховувати ризики, насамперед пов'язані з можливістю бути викритими співробітниками правоохоронних органів), комунікабельність (завдяки їй злочинці набувають певний статус у суспільстві, мають відповідний рівень поваги і довіри) та рішучість як здатність прийняття важливих рішень в умовах ризику, що є ознакою достатньо вольових, активних та ініціативних людей [245, с. 85].

У криміналістичній характеристиці злочинів важливого значення набувають узагальнені відомості про типові мотив та мету вчинення злочинів, їхні наслідки вияву в матеріальній обстановці та свідомості осіб, причетних до злочину. При розслідуванні державної зради є необхідність доведення суб'єктивного ставлення до свого діяння особи, яка вчиняє зрадницькі дії. Врахування психоемоційного стану громадян України, які співпрацюють з ворогом – вкрай важливо, оскільки може, якщо не виправдати, то пояснити дії такої особи [413]. Знання мотивів і мети сприяє цілеспрямованому висуненню версій про суб'єкта й суб'єктивну сторону злочину в ситуаціях, що виникають під час розслідування. Загалом інформація про типові мотиви й мету вчинення та приховання злочинів сприяє виявленню криміналістично-значущої інформації та обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України.

Окремі автори вказують, що мотив не є обов'язковою ознакою посягання на основи національної безпеки України [256, с.148; 363, с.116], ним можуть бути

будь-які спонукання осіб. Проте законодавцем встановлена конкретна мета як обов'язкова ознака державної зради. Із суб'єктивної сторони цей злочин характеризується прямим умислом і має таку обов'язкову ознаку, як мета, що полягає саме в заподіянні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [219]. При цьому мотив, тобто внутрішнє спонукання, рушійна сила кримінально караного вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого, не є визначальною ознакою для кваліфікації конкретного діяння за ст. 111 КК України [284]. Якщо детальніше розглянути суб'єктивні ознаки таких злочинних дій, то можна визначити початкову та кінцеву мету злочину. Початкову мету доцільно з'ясувати під час розгляду такої форми вчинення об'єктивної сторони, як шпигунство. У цьому випадку, незалежно від кінцевої мети, спочатку перед злочинцями постає мета зібрати відомості, що становлять державну таємницю, а вже потім передати іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам отримані відомості. В основі шпигунської діяльності лежать, як правило корисливі мотиви – бажання мати багато грошей та умови реального доступу до секретів ведуть в окремих випадках до спрацьовування злочинної діяльності.

Досліджуючи структуру особи сучасного зрадника, варто відзначити такий її елемент, як мотив вчинення державної зради. з точки зору психології виділяють наступні основні групи мотивів, якими керуються злочинці при вчиненні державної зради: 1) меркантильні мотиви; 2) ідеологічні мотиви; 3) мотиви перетворення, активної зміни світу; 4) мотив своєї влади над людьми, глибинний мотив; 5) мотив інтересу і привабливості терору як сфери діяльності; 6) «товариські» мотиви емоційної прихильності в різноманітних варіантах; 7) мотив самореалізації [348, с. 28–29].. Згідно з результатами анкетування слідчих СБУ, особи, які вчиняють державну зраду – зазвичай керуються корисливим мотивом (88 %), політичний мотив переслідують (35 %), на побутовий мотив вказали (18 %), ідеологічний мотив (49 %); власні переконання недовіри та неприйняття чинної влади в Україні (38 %). При вчиненні державної зради у формі переходу на

бік ворога, зрадники керуються відсутністю можливості уникнути мобілізації на окупованих територіях (вимушений прояв мотиву) (48 %) (додаток А). Доповнюють соціально-моральний стан злочинців, які вчиняють державну зраду, дані про їхню спеціальну (військову й іншу) підготовку, посткримінальну поведінку.

Аналіз судових рішень свідчить, що національні суди, розглядаючи справи про державну зраду, не завжди зазначають мотив вчинення злочину. Серед встановлених, зазвичай, вказують: особисті [102], корисливі [39; 115; 133], ідеологічно-політичні уподобання [40;59;60], непогодження з політикою представників української державної влади [77], самоствердження та підвищення власного значення серед односельців [119], бажання працювати у незаконному правоохоронному органі [54] тощо. Спонукальними мотивами вчинення державної зради часто стає низка особистісних схильностей: низька самооцінка, потреба в приєднанні до групи, в груповій ідентифікації та/або приналежності; емоційні переживання щодо соціальної несправедливості зі схильністю проектувати на суспільство причини своїх невдач; недостатня особистісна ідентичність, елементи розщеплення особистості; сильна соціальна ізоляваність і відчуженість, відчуття знаходження на узбіччі суспільства і втрати життєвої перспективи [193, с. 49–50]. Зокрема викладачі вищих навчальних закладів, окрім свого професійного обов'язку, мають сповідувати свої цінності та намагались виховати у студентів моральні та етичні якості, таких як: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага, патріотизму, проте не всі викладачі прищеплюють їм любов до Батьківщини, виховуючи у душі українського патріотизму. Так, Слідчі СБУ встановили, що чоловік отримав пропозицію від громадянина рф щодо співпраці «у проведенні підривної діяльності проти України», погодившись на це, викладач збирав та передавав російському куратору інформацію про пересування Сил оборони та розміщення оборонних фортифікаційних укріплень у Харкові. Фіксував наслідки ракетних ударів по одному з харківських оборонних підприємств. Крім того, зрадник відстежував діяльність іноземних волонтерських організацій в обласному центрі.

Крім того, доцент вишу на завдання росіянина зібрав та надіслав дані про політичну позицію своїх колег – окремих викладачів харківського вишу [367].

Вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога зазвичай є характерним для тих громадян України, які у співпраці з ворогом мають політико-ідеологічну мотивацію. Водночас вчинення таких дій властиве й для іншої категорії осіб, які діють із корисливих мотивів та інших меркантильних або низьких переконань (наприклад, деяких осіб приваблювала досить легка можливість побудувати кар'єру, що з'явилась з урахуванням переміщення з окупованої території найбільш професійно успішної частини населення). [279, с.86]. Так, до 15 років ув'язнення засудили поліцейського м. Ізюм, який під час окупації міста погодився працювати на росіян та обійняв посаду «дільничого», а потім його підвищили до «старшого дільничого». Зокрема, вказаний громадянин, обіймаючи посаду дільничого офіцера поліції сектору превенції Ізюмського районного управління поліції ГУНП в Харківській області, перебуваючи у місті Ізюм Харківської області, з метою безпосереднього надання допомоги рф у проведенні підривної діяльності проти України, вступив у злочинну змову з нествореними представниками рф, які здійснили окупацію вказаного населеного пункту, з метою співпраці з останніми та надання допомоги у підривній діяльності проти України, і надав свою добровільну згоду на виконання незаконних завдань, поставлених представниками силових структур рф, з метою створення та становлення окупаційної влади, зокрема незаконного правоохоронного органу, виконував їх незаконні протиправні вказівки, при цьому здійснював розгляд заяв та повідомлень про злочини, проводив опитування осіб та складав процесуальні документи відповідно до законодавства країни-агресора - рф, агітував до співпраці з представниками окупаційної влади та переходу на бік ворога інших працівників національної поліції України, а також добровільно, з власної ініціативи, особисто зайняв посаду у незаконному правоохоронному органі, створеному окупаційною владою рф на тимчасово окупованій території Харківської області. Таким чином, з власної ініціативи добровільно здійснив перехід на бік ворога в період збройного конфлікту в умовах воєнного стану та

безпосередньо надав допомогу РФ у проведенні підривної діяльності проти України, тобто вчинив державну зраду [54]. Аналогічні мотиви простежуються й у іншому судовому рішенні. Так, будучи поліцейським, маючи спеціальне звання «майор», обіймаючи посаду оперуповноваженого 3 відділу УОС ГУНП в Харківській області, перебуваючи у місті Харкові та місті Мерефа, Харківського району, Харківської області, з особистих мотивів, діючи умисно на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України, добровільно з метою становлення та зміцнення окупаційної влади РФ та недопущення контролю України на території Харківської області погодився активно співпрацювати з співробітником Управління Федеральної служби безпеки Російської Федерації по Белгородській області ОСОБА_9, чим здійснив надання допомоги представнику іноземної держави у проведенні підривної діяльності проти України, вчиненої в умовах воєнного стану [55].

Мотиви державної зради можуть бути різними: прагнення до наживи; ненависть до держави та української влади; бажання врятувати своє життя; бажання отримати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе та інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат; безнадія у подальшій боротьбі; загроза жорстоких репресій тощо. У теорії кримінального права зазначається, що при вчиненні державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та шпигунства мета вчинення відповідних дій має враховуватись для правильної кваліфікації [217, с. 58]. Безапеляційним є факт, що державна зрада, вчинена у формі шпигунства, вчиняється з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю, що безпосередньо впливає з аналізу ст. 114 «Шпигунство» КК України. Що стосується переходу на бік ворога, то з його аналізу видно, що такий перехід здійснюється з метою сприяння ворогу у веденні бойових дій проти України. З'ясування наявності такої мети є необхідним під час здійснення

розмежування державної зради від інших злочинів, особливо тих, які є схожими за об'єктивними ознаками [195, с.127].

Оцінюючи результати дослідження аналізованого злочину, необхідно зауважити, що мотивація поведінки злочинців у матеріалах кримінальних проваджень повною мірою не відображена, а тому вивчена загалом недостатньо. Практичний досвід дисертанта розслідування державної зради засвідчує, що непоодинокими є випадки, коли громадяни України надають допомогу іноземній державі, зокрема російській федерації, шляхом переходу на бік ворога або у проведенні підривної діяльності проти України з метою врятування власного життя або запобігання завдання шкоди здоров'ю їхнім близьким особам. Однак очевидно, що вони допомагають у вчиненні злочинів проти національної безпеки України (беруть участь в обстрілах, надають їм транспортні засоби тощо). Специфіка вчинення державної зради полягає в тому, що загалом цей злочин належить до полімотивованих, а суб'єктивною причиною його вчинення є не один, а декілька кримінальних мотивів, які багато в чому різняться за своїм морально-психологічним змістом. Поширеними є випадки, коли один мотив (основний) доповнюється супутніми (додатковими) мотивами. Так, громадянин України ОСОБА_5, будучи слюсарем складальником літальних апаратів Цеху № 1 Державного підприємства «Запорізький Державний Авіаційний Ремонтний Завод «Мігремонт», не сприймаючи державну владу в Україні та сповідуючи ідеї проросійської спрямованості, з корисливих мотивів та мотивів непогодження з політикою представників української державної влади, з метою ведення підривної діяльності проти України з використанням конспіративних методів збирав відомості військового характеру щодо діяльності ДП «ЗДАРЗ «Мігремонт», пов'язаної з ремонтно-модернізаційними роботами літаків штурмової авіації ЗСУ, політичного, соціально-економічного характеру на території України, зокрема в м. Запоріжжі, та передавав зібрані відомості в електронному вигляді за допомогою технічних засобів і спеціальних програм для шифрування та прихованої передачі даних, які використовувались спецслужбою рф для

організації та підтримання прихованого знеособленого зв'язку зі своїми джерелами на території України [131].

Характерною рисою злочинної діяльності осіб, у разі вчинення державної зради, є наявність у їхніх діяннях ознак інших злочинів. Сам факт, що людина для досягнення своїх життєвих цілей вчиняє умисні дії на шкоду державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності та інформаційній безпеці України, є показовим для характеристики особи та засвідчує виражену антигромадську спрямованість їхніх дій.

Знання максимально деталізованого переліку мотивів і мети вчинення та приховання державної зради має важливе практичне значення у встановленні їх обставин. Адже мотив обумовлює мету, а мета – певні дії з вчинення та приховання злочину та його наслідків. Ці дії відображаються в матеріальних слідах. Зазначений ланцюжок компонентів, що корелюються між собою, може бути розглянуто також з протилежного боку. Це надає можливість, спираючись на матеріальні сліди або наслідки, визначати мотиви суспільно небезпечного діяння, його приховання, а також умови, що об'єктивно сприяли настанню злочинного результату й ухиленню злочинців від кримінальної відповідальності та покарання [157, с.91].

Отже, центральним елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину, зокрема державної зради, є дані про особу, яка його вчинила, оскільки розслідування жодного злочину не може бути реалізоване за відсутності злочинця. Враховуючи специфіку складу злочину передбаченого ст. 111 КК України, осіб, які вчинюють державну зраду, залежно від окремих елементів способу вчинення злочину, на наш погляд, доцільно класифікувати на групи: 1) військовослужбовці Збройних Сил України, 2) працівники правоохоронних структур, 3) працівники судових органів; 4) працівники органів влади та місцевого самоврядування; 5) тимчасово безробітні; громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування державної зради

Розслідування державної зради суттєво відрізняється від розслідування інших злочинів надзвичайно підвищеною складністю, яка обумовлюється, специфічним механізмом вчинення злочину. У зв'язку з цим методика розслідування цього злочину має бути спрямована на забезпечення формування належної доказової бази з метою притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Реалізація цього завдання можлива за рахунок виокремлення та включення до складу елементів її структури максимально вичерпного переліку обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні державної зради [167, с. 12]. Їх функціональне призначення полягає в тому, що вони надають розслідуванню потрібну цілеспрямованість, зумовлюють формулювання його завдань, забезпечують необхідну повноту і всебічність дослідження розслідуваної події [167, с. 16]. Слід погодитись з тим, що «неправильне визначення кола обставин, які підлягають встановленню, призводить до того, що частина таких обставин залишається поза увагою судово-слідчих органів, а висновки, які сформулюються у процесуальних рішеннях ґрунтуються не на доказах, а на припущеннях, що суперечать вимогам Конституції України та кримінального процесуального законодавства України» [164, с. 148].

Коло обставин, що підлягають встановленню визначається виходячи з положень як кримінального процесуального законодавства (ст. 91 КПК України), так і кримінального, що визначає кримінально-правові ознаки державної зради (ст. 111 КК України). Варто відзначити, що на відміну від теорії кримінального процесу, де коло обставин, які підлягають доказуванню традиційно називають «предметом доказування» [187, с. 114; 369, с. 32], в криміналістичній літературі звертається увага, що в межах окремої методики розслідування злочинів доцільно

досліджувати саме обставини, що підлягають встановленню, а не доказуванню, оскільки вони за своїм змістом є ширшими, а їх з'ясування визначається нормами кримінального права, кримінального процесу і матеріалами конкретної справи [336, с. 66]. Варто погодитись з думкою В.В. Тіщенка, який зазначає, що обставини, які підлягають встановленню, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це дає змогу виділити з усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність) і дати їм правильну кримінально-правову оцінку [383, с. 142]. Своєю чергою О.В. Пчеліна справедливо наголошує, що предмет доказування містить обставини, які слід встановити (завдання розслідування) [335, с. 8]. Обставини, що складають предмет доказування, визначають комплекс завдань, які необхідно вирішити під час досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні [360, с. 102]. У ст. 91 КПК України до обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, законодавець відносить орієнтуючий та мінімальний обсяг фактичних даних та відомостей, що підлягають доказуванню чи спростуванню у процесі досудового розслідування за допомогою відповідних засобів доказування. До таких обставин він відносить: 1) подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [221]. Однак цей

загальний для всіх злочинів предмет доказування необхідно деталізувати з огляду на об'єктивні та суб'єктивні чинники злочину, передбаченого статтею 111 КК України. Слушним є зауваження тих авторів, які вважають, що обставини, викладені у ст. 91 КПК України, мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження і на всіх його стадіях. Водночас, індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню [222, с. 266-267]. Має рацію В. Нор, стосовно того, що у процесі розслідування часто виникає необхідність встановлення ряду інших обставин, які виконують проміжну функцію і не включають в предмет доказування у кримінальній справі. У такому разі ці допоміжні обставини (факти) належать до способів встановлення елементів, що входять до предмета доказування [267, с. 53].

Виходячи з специфіки вчинення державної зради, до обставин, що підлягають встановленню та доповнюють зміст предмету доказування, у тому числі – криміналістично значимою інформацією, слід, зокрема, віднести: особливості предмета злочинного посягання, підготовчих дій та дій з приховання слідів злочину; характер взаємовідносин особи, що вчинила злочин з іноземною державою, організацією або їх представниками; особливості слідової картини; ряд інших фактів і подій, які прямо не зазначені у кримінально-процесуальному законодавстві і відповідних статтях кримінального кодексу, але сприяють їх доведенню.

З урахуванням положень чинного кримінального процесуального та кримінального законодавства, висловлених позицій науковців та аналізу слідчої і судової практики у кримінальних провадженнях щодо державної зради, обставини, що підлягають встановленню, є підстави структурувати на такі окремі групи.

1. Обставини, пов'язані з подією вчинення державної зради.

Відомості про предмет злочинного посягання. Як вже зазначалось, при вчиненні державної зради у формі шпигунства в якості предмета злочинного

посягання виступають відомості, що становлять державну таємницю. При вчиненні державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [219], предметом злочинного посягання може виступати інформація з обмеженим доступом, шкода в оприлюдненні якої переважає суспільний інтерес в її отриманні і становить загрозу національній безпеці, обороні, запобігання злочину тощо. До інформації з обмеженим доступом належить конфіденційна, таємна та службова інформація [305].

Під час досудового розслідування слід встановити: наявність обмежень в оприлюдненні відомостей, що становлять державну таємницю, інформації з обмеженим доступом; своєчасність і повноту наданої інформації; правомірність отримання відомостей, що становлять державну таємницю, не уповноваженими особами; чи були відомості, які становлять державну таємницю, передані; чи збиралися такі відомості для передачі саме іноземним державам, іноземним організаціям чи їх представникам тощо.

Важливо, що зовнішньою (матеріальною) ознакою віднесення документа, виробу або іншого матеріального носія інформації до предметів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, є наданий йому гриф секретності – реквізит матеріального носія таємної інформації, який засвідчує ступінь її секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») [303]. Строк, протягом якого діє рішення про віднесення інформації до державної таємниці, встановлюється державним експертом із питань таємниць, але не може перевищувати для зазначених видів інформації, відповідно, 30, 10 і 5 років [303].

Обстановка вчинення злочину. Слід зазначити, що державна зрада у формі переходу на бік ворога за ч.1 ст. 111 КК України, може бути вчинена лише в період збройного конфлікту. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX [301] встановлено, що вчинення всіх трьох форм державної зради: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання

іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підіривної діяльності проти України, в умовах воєнного стану як обставина, яка обтяжує покарання та впливає на кваліфікацію злочину [301]. Вчинення державної зради в умовах воєнного стану законодавець врахував як чинник, який суттєво підвищує суспільну небезпеку, будь-якої форми державної зради, вчиненої в умовах воєнного стану, що обумовлює кваліфікацію вчиненого за відповідною частиною ст. 111 КК України. З огляду на положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан» – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, збройної агресії або загрози нападу, та передбачає надання суб'єктам владних повноважень прав та обов'язків, необхідних для відвернення загрози, забезпечення державної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян [322]. На відміну від воєнного стану, поняття збройного конфлікту в чинному законодавстві України не визначено. Лише в Законі «Про оборону України» міститься визначення збройної агресії, як застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України: вторгнення або напад збройних сил іншої держави на територію України, а також окупація або анексія частини території України; блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях [317]. О. Ф. Бантишев надає такі характеристики поняттю збройного конфлікту: «збройний конфлікт передбачає ведення бою з військовим противником. Він може відбуватись як в умовах воєнного стану, так і в мирний час. Це наявність безпосереднього бойового зіткнення з противником, бойових дій у визначеному районі й у визначений

відрізок часу» [11, с. 113-114]. Що стосується збройних конфліктів, то існують збройні конфлікти міжнародного характеру (тобто зіткнення збройних сил різних держав усупереч міжнародно-правовій забороні війни) та збройні конфлікти неміжнародного характеру (збройне протистояння, що відбувається у межах території держави) [260, с.342].

Час вчинення злочину. Під час розслідування складних, багатоепізодних злочинних дій державної зради слід встановлювати тривалість злочинної діяльності – від першого до останнього злочину, а також часові інтервали між її окремими епізодами, їхню послідовність. Слід мати на увазі, що державна зрада у формі шпигунства чи надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, мають триваючий характер. У таких випадках слід встановлювати момент, з якого саме моменту винна особа розпочала збирати відомості, що становлять державну таємницю чи дії, спрямовані на створення загрози національній безпеці України. Встановити точні часові межі вчинення державної зради можливо шляхом: огляду комп'ютерної техніки, огляду мобільних телефонів та листування в месенджерах; проведення НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи, якими зафіксовані розмови, допиту свідків, підозрюваного, за результатами проведення судових експертиз звуко- відеозапису, лінгвістичних (семантико-текстуальних), комп'ютерно-технічних та інших видів судових експертиз.

Спосіб вчинення злочину. Інформацію про спосіб вчинення злочинів зазначеної категорії становлять дані щодо сукупності прийомів і методів, знарядь і засобів, а також вчинюваних з їх використанням конкретних дій з підготовки, вчинення і приховання злочину.

Під час досудового розслідування необхідно встановити, чи проводились винною особою дії з підготовки вчинення злочину, і у чому саме вони полягали. Так, у випадку отримання злочинного завдання і надання згоди на його виконання, як у формі державної зради - перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, так і вчинення вказаного злочину у формі шпигунства або надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в

проведенні підривної діяльності проти України, матиме місце готування до вчинення вказаного злочину. Однак слід мати на увазі, що за слушним зауваженням П.Л. Фріса, судовій практиці майже невідомі випадки притягнення до кримінальної відповідальності за дії, що характеризуються як готування до злочину. Виняток можуть становити випадки, коли такі дії утворюють самостійні склади злочину. При цьому дослідник вказує на зумовленість такої ситуації складністю процесу доказування по цій категорії справ та бажанням правоохоронними органами отримати більш важливі докази винуватості особи. У зв'язку з тим останні фактично дають можливість злочинцю «заглибитися» у процес вчинення злочину, замість того, щоб припинити його на ранній стадії, допускаючи часто завдання злочином тяжких наслідків [392, с. 171].

У зв'язку з цим, слідчому обов'язково слід встановити період, коли відбулось вербування громадян України; період, протягом якого особа збирала відомості, що становлять державну таємницю тощо. У випадку підготовки до вчинення надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України слід також встановити, яким чином і які саме підбиралися знаряддя і засоби злочину: пристрої і технічне устаткування призначені для збирання та передачі інформації тощо.

Необхідність встановлення наявності підготовчих дій серед іншого є важливим для встановлення форми вини особи та інших ознак суб'єктивної сторони складу державної зради. Слід мати на увазі, що спосіб приготування до вчинення державної зради сам по собі є протиправним. Так, збирання з метою передачі певних відомостей ворожій стороні згідно із ч. 1 ст. 14 КК України може розглядатися як готування до їх передачі (умисне створення умов для вчинення злочину) [197, с.98].

Способи безпосереднього вчинення злочинів цієї категорії є різноманітними. Під час досудового розслідування слідчому необхідно встановити форми прояву кожної з форм диспозиції ст. 111 КК України. Так, у разі вчинення державної зради у формі є переходу на бік ворога в умовах

воєнного стану або в період збройного конфлікту, необхідно встановити який саме перехід відбувся: інтелектуальний чи фізичний. Інтелектуальний перехід може мати прояви у наданні допомоги державі, з якою Україна перебуває в стані війни чи збройного конфлікту. Прикладом інтелектуального переходу на бік іноземної держави, з якою Україна перебуває у стані війни чи збройного конфлікту є вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 14 вересня 2022 р. у справі № 711/4047/22, згідно якого мешканець м. Черкаси надав згоду щодо конфіденційного співробітництва в інтересах федеральної служби безпеки рф з метою виконання будь-яких завдань, які в тому числі могли бути пов'язані із застосуванням зброї чи вибухівки проти ЗСУ та (або) мирних осіб на території Черкаської області чим фактично здійснив інтелектуальний перехід на бік ворога, яким по відношенню до України є рф. Зокрема, перевіряв інформацію про наявність підрозділів ЗСУ в школах, дитячих садочках, а також місця знаходження блокпостів, які він фотографував, фіксував їх геолокацію та передавав представникам рф за допомогою месенджера «Viber», крім того збирав інформацію про наявні безкоштовні точки доступу до відкритих мереж «Wi-Fi» у м. Черкаси. З цією метою він використовував власний мобільний телефон та відповідне програмне забезпечення, яке знаходиться у вільному доступі. Відповідні точки доступу мереж «Wi-Fi» та об'єкти, де могли бути розміщені підрозділи ЗСУ, які він передав невідомій особі за допомогою месенджера «Viber» [68].. У разі вчинення фізичного переходу на бік ворога в конкретних випадках цей злочин може полягати у вступі на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (поліції, каральних загонів, розвідки), наданні засобів для вчинення злочинів агентам спецслужб іноземних держав, усуненні перешкод для їх вчинення або наданні зазначеним агентам іншої допомоги [394, с. 335]. Прикладом фізичного переходу на бік ворога в умовах воєнного стану є вирок Жовтневого районного суду м.Запоріжжя. Так, 25.02.2022 року громадянин України ОСОБА_9 , перебуваючи на тимчасово окупованій території в м.Харцизьк Донецької області, маючи відповідний досвід проходження військової служби та ведення бойових дій, перейшов на бік ворога в умовах воєнного стану,

шляхом приєднання до збройного формування - 3-го батальйону 129-го стрілецького полку 70 армії російської федерації, з метою подальшої безпосередньої участі в бойових діях проти зведених підрозділів ЗСУ. Зокрема він виконував команди свого військового керівництва та представників збройних формувань російської федерації, здійснював чергування на території блокпоста, до обов'язків якого входило огляд автомобілів, перевірка документів у громадян, огляд осіб на предмет наявності так званих «націоналістичних» татуювань, а також воєнізована охорона блокпоста та безпосередньо активна участь у бойових діях на стороні збройних формувань держави-агресора проти зведених підрозділів ЗСУ, здійснював охорону мостових переходів, розташованих в районах населених пунктів с. Сокологірне та м. Акимівка Запорізької області з метою запобігання їх пошкодження, та/або знищення військовослужбовцями ЗСУ для попередження порушення логістичного забезпечення зброєю та боєприпасами передових підрозділів зс рф, що беруть участь в активних бойових діях на території Південного регіону України, прийняв безпосередню участь у бойових діях проти військовослужбовців ЗСУ, які здійснюють захист населених пунктів Пологівського району Запорізької області від збройних формувань російської федерації [65].

При встановленні обставин вчинення державної зради у формі шпигунства, слід звертати увагу на те, що шпигунство може мати прояв у двох формах: 1) передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; 2) збиранні таких відомостей із метою передачі ворожій державі, організації або їх представникам [264]. Таким чином, встановленню підлягають обставини щодо передачі зазначених відомостей: час з якого особа почала збирати відомості; які саме відомості збирались; як повідомила (вручила) їх іноземній державі або її представнику (агенту). При цьому звертати увагу на способи передачі, які можуть бути різними (усно, письмово, безпосередньо ознайомитись з будь-якими матеріалами, передання з використанням технічних засобів, зокрема телефонують). Також для притягнення до відповідальності не має значення, яким чином передаються

першоджерела (оригінали документів, креслення, зразки), їх копії чи лише відомості про них (макети, опис технічних систем тощо). Тому будь-які дії, що мають прояв як у формі передачі в буквальному розумінні, так і у створенні умов для ознайомлення представника іншої держави з ними, підпадають під поняття «передача» [218, с.84].

Тож, збирання відомостей, що становлять державну таємницю, – це будь-які випадки здобуття таких відомостей (наприклад, викрадення, особисте спостереження, фотографування, підслуховування телефонних розмов тощо). Обставинами, які підлягають встановленню при розслідуванні шпигунства – є також адресати розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, якими виступає іноземна держава, іноземна організація або їх представник, що досить суттєво впливає на кваліфікацію вчиненого. Якщо зрадник передає відомості, що становлять державну таємницю особі, яку помилково вважає представником ворожої держави, проте особа такою не є, то дії шпигуна необхідно кваліфікувати як закінчений замах на державну зраду у формі шпигунства [270, с.250].

Під час встановлення обставин, при розслідування державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, слід приймати до уваги те, що тлумачення даної форми має досить широкий зміст, та полягає у наданні будь-якої допомоги зазначеним суб'єктам у проведенні підривної діяльності проти України.

З огляду на зазначене, важливим у практичній діяльності з розслідування державної зради є питання правильної кваліфікації дій осіб, які її вчинили, встановлення та доказування всіх обставин цієї злочинної діяльності. Зокрема, у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» 15.03.2022 р. внесено зміни до Кримінального кодексу України. Вказаний кодекс доповнено новою статтею 111⁻¹ «Колабораційна діяльність», що визначає таку діяльність

[299]. Колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Проте, Стаття 111¹ КК, визначаючи об'єктивну сторону злочину, не містить посилання на умову вчинення колабораційних дій з метою допомоги в підривній діяльності проти України. Тобто підривна діяльність, передбачена диспозицією статті 111 КК, є обов'язковою ознакою цього складу злочину, тому має бути визначено, у чому саме ця обов'язкова ознака виражається і якими доказами підтверджується [234]. Слід зазначити, що законодавство України не містить чіткого визначення терміна «підривна діяльність», проте стороні обвинувачення необхідно довести факти вчинення винною особою будь-яких прихованих дій з метою завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або фактів допомоги особам чи організаціям, які такі дії вчиняли. В літературі під підривною діяльністю розуміється спроба зміни системи вищих органів державної влади незаконним шляхом; втручання у зовнішню чи внутрішню політику; спробу зміни території; зниження обороноздатності України тощо [3, с. 324]. Загалом вчинення будь-яких діянь, які створюють загрози національній безпеці України, може бути розцінене як підривна діяльність проти України. Згідно з п.6 ч. 1 ст. 1 Законом України «Про національну безпеку» загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [316]. Тобто це можуть бути наявні та потенційно можливі явища і чинники, що негативно впливають на стан національної безпеки, ускладнюють реалізацію національних інтересів України у зовнішньополітичній і внутрішньополітичній сферах, у сфері державної безпеки, в економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та військовій сферах [264]. Верховний Суд у складі Третьої судової палати Касаційного кримінального суду, зазначив, що у контексті положень ст. 111 КК України підривною діяльністю є дії іноземних держав, іноземних

організацій або їх представників, спрямовані на підрив основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Аналогічні висновки містяться й в постанові Верховного Суду від 06 грудня 2021 року у справі № 756/4855/17 [294]. Крім того, Суд вказує, що, термін «підривна діяльність» вживається в Декларації Генеральної Асамблеї ООН про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав від 09 грудня 1981 року № 36/103 [368]. Крім того, у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року № 3314 (XXIX) «Визначення агресії», серед іншого, вказано, що застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної та політичної незалежності іншої держави, застосування збройної сили державою першою всупереч Статуту ООН є перш за все свідченням акту агресії [338]. Зокрема, термін «підривна діяльність» вживається в Деклараціях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав від 09 грудня 1981 року № 36/103, про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, обмеження їх незалежності й суверенітету від 21 грудня 1965 року № 2131 (XX) та інших [295]. При встановленні свідомого і добровільного характеру дій винуватої особи з надання нею допомоги у проведенні підривної діяльності слід звертати увагу на характер таких дій, їх послідовність, тривалість у часі та динаміка розвитку. Зокрема у судовому рішенні щодо обвинувачення судді Апеляційного суду АР Крим у державній зраді, у формі надання допомоги РФ у проведенні підривної діяльності на шкоду суверенітету та територіальної цілісності України, суд вказав, що на свідомий і добровільний характер дій судді вказує те, що починаючи з 21 березня 2014 року, вона не склала своїх повноважень судді Апеляційного суду АР Крим, як суддя не вчинила жодних дій у зв'язку зі своєю мовчазною згодою на автоматичне набуття по факту громадянства іншої країни, продовжила здійснювати «правосуддя» як «суддя Апеляційного суду Республіки Крим», керуючись при цьому матеріальним та процесуальним правом іноземної держави, брала успішну участь у конкурсі на

зайняття посади «судді Верховного Суду Республіки Крим», процедура якого передбачала свідоме складання окремих документів та добровільне подання персональних особистих даних про себе і членів своєї сім'ї, та потім здійснювала «правосуддя» на цій посаді, принаймні по 2017 рік [295].

При встановленні обставин під час розслідування третьої форми державної зради слід враховувати, що види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різний вигляд може мати й допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи виконання конкретного злочину, схилення до державної зради інших осіб, усунення перешкод для вчинення певних діянь тощо [266]. Проте в будь-якому разі, надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України.

Також варто звернути увагу на відмежування добровільного зайняття посад, пов'язаних із певним функціоналом, що передбачено ч. 5 ст. 111⁻¹ КК України (зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади) та ч. 7 ст. 111⁻¹ КК України (зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах) [219]. У цьому контексті секретар Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Антонюк звертає увагу, що лише самого факту добровільного зайняття громадянином України однієї із таких посад достатньо для кваліфікації відповідних дій за частинами 2, 5 або 7 ст. 111⁻¹ КК України. Адже суспільна небезпечність їх є очевидною: особа допомагає агресору створити вертикаль незаконних органів влади. Саме така вертикаль є основою функціонування державного механізму загалом. Водночас суддя ККС ВС наголосила на тому, що якщо окрім зайняття відповідної посади особа також здійснює певну діяльність, то за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Отже, ті громадяни України, які

зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнені до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (оскільки їхня діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (оскільки вони зайняли певну посаду в незаконних органах влади) [424].

Зазначена проблема кваліфікації державної зради є актуальною дотепер й може бути вирішена лише шляхом формулювання правової позиції Верховним Судом.

Інша особливість встановлення та доказування обставин вчинення державної зради, полягає у латентному характері цього злочину. Тож під час розслідування злочинів, передбачених статтею 111 КК України, актуальним є проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використання технічних можливостей ЗСУ та спецслужб України. Слід зазначити, що аудіоперехоплення використовувалися й використовуються не тільки для контрпропаганди, а і як докази у кримінальних провадженнях. Важливо, що отримані під час такої діяльності фактичні дані використовують у доказуванні на загальних підставах, як і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч.1 ст. 256 КПК України) [221].

2. Обставини, які відображають форму вини та безпосередньої участі особи у реалізації механізму злочинної діяльності.

Встановленню підлягають обставини, які характеризують усвідомлення особою своїх дій і можливість керувати ними при вчиненні нею протиправних дій. Вказані обставини мають вирішальне значення для встановлення форми вини, мотивів, цілей протиправних дій та інших компонентів суб'єктивної сторони складу злочину і правильної кваліфікації діяння. Для з'ясування таких обставин необхідно встановити: чи усвідомлювала особа суспільно небезпечний характер свого діяння; що виступало в якості внутрішнього спонукання, рушійної сили дій винного; яким був бажаний результат, на досягнення якого були спрямовані дії винної особи. Так, якщо вчиняючи державну зраду у формі

шпигунства особа вважає, що розголошує відомості, що становлять державну таємницю, рядовому громадянину України, який, як виявляється згодом, є представником ворожої держави і збирає ці відомості для їх використання, за умови помилки в особі співучасника кримінальна відповідальність за державну зраду у формі шпигунства виключається, натомість особу, яка збирала відомості буде притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 328 КК України, за наявності усіх інших ознак складу цього злочину. Аналогічна ситуація має місце і у випадку вчинення інших дій, які об'єктивно є шкідливими для національної безпеки України, та спричиняють певну шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, економічній чи інформаційній безпеці України. Якщо особа вчиняє ці дії за завданням ворожої держави або їх представників, то така особа підлягає кримінальній відповідальності за державну зраду у формі надання допомоги вказаним адресатам у проведенні ними підривної діяльності проти України. Якщо суб'єкт помилково сприймає особу, за завданням якої він діє, як представника іноземної держави або організації, то вчинене ним необхідно кваліфікувати як закінчений замах на злочин, передбачений ч. 1 ст. 111 КК України. У випадку ж, коли особа діє за завданням такого адресата, проте не усвідомлює цього, то кримінальна відповідальність за державну зраду відсутня, так само як і відповідальність за самі дії, якщо вони не становлять окремого складу іншого злочину [270, с. 250]

Для встановлення обставин, що характеризують суб'єктивну сторону складу державної зради окремо слід враховувати поведінку особи до вчинення злочину (висловлення щодо підтримання збройної агресії РФ та її збройних сил, нетерпимість до України, до її політичного керівництва та до сил оборони України, відвідування території РФ та окупованих територій України, налагодження зв'язків з представниками ворожих служб, тощо) та після його вчинення (щире каяття, співпраця з органами досудового розслідування, або навпаки, вчинення дій щодо приховання слідів злочину, невизнання протиправності своїх дій, відмова від співпраці з органами досудового розслідування, протидія розслідуванню тощо)

3. Обставини, які характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого): 1) біографічні дані: прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, стать, освіта, професія, сімейний стан, місце народження і місце проживання; 2) якщо підозрюваним є співробітником правоохоронного органу, військовослужбовцем, необхідно встановити також період, з якого він перебуває на посаді, коло повноважень, компетенцію, наявність допуску до державної таємниці тощо; 3) відомості про судимість; 4) інтелектуальні, психофізичні, морально-ділові якості (має значення не лише для визначення міри покарання, а й для висновку про фактичну здатність вчинення злочину певною особою у тих випадках, коли такі дії потребують високих інтелектуальних якостей і спеціальної підготовки; 5) обставини, що характеризують підозрюваного (обвинуваченого) у побуті, на роботі і навчанні. Вказані обставини встановлюються шляхом проведення витребовування документів, застосування заходів забезпечення та шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема у Постанові Третньої судової палати ВС від 25 січня 2023 р. зазначається, що особа обвинуваченої у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 258-3 КК, вважається встановленою, якщо органом досудового розслідування проведено ряд слідчих дій, за допомогою яких її було ідентифіковано як таку, що вчинила ці кримінальні правопорушення. Зокрема, було проведено тимчасовий доступ до банківської таємниці за рахунками, відкритими засудженою у банківській установі, за результатами якого вилучено копію її паспорта громадянина Україна, а також огляд наявної в мережі Інтернет інформації про причетність засудженої до участі у діяльності терористичної організації «днр», за результатами якого було знайдено особу з відповідними даними (фотозображення особи жіночої статі, зовні схожої на засуджену, та інформація про її ім'я та домашню адресу) [292].

4. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Коло цих обставин визначається з урахуванням ч. 3. ст. 111 КК України, якою передбачено, що звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного

завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання [219]. Передумови звільнення за державну зраду мають певні особливості, зумовлені змістом позитивної посткримінальної поведінки особи. Звільнення, вочевидь, настає не за всі форми державної зради, передбачені у ч. 1 ст. 111 КК, а лише за такі, що пов'язані з отриманням громадянином України злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників [136, с. 129]. Важливо, що обов'язковими умовами звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111 КК є наявність трьох обставин: 1) отримання громадянином України злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації, їх представників; 2) невчинення жодних дій на виконання цього завдання; 3) добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з ними і про отримане завдання .[252, с. 199]

У зв'язку чим, встановленню підлягають обставини, які підтверджують бездіяльність особи, щодо виконання отриманого суспільно небезпечного завдання на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці [236, с. 432]. Слід зауважити, що за таких обставин звернення з добровільною заявою до правоохоронних органів є обов'язковим, бо за його відсутності буде втрачена можливість розкриття злочинної діяльності інших осіб [196, с. 107]. Ю.В. Баулін висловив, що заява повинна містити відомості про те, з якою іноземною державою чи іноземною організацією або їх конкретними представниками мав зв'язок той, хто робить заяву; в чому конкретно такий зв'язок виявився, де і коли, а також яким способом і з ким був встановлений та підтримувався цей зв'язок; 3) де, коли, від кого і яким чином було отримане завдання; в чому полягав зміст цього завдання, способи та час його виконання тощо; яка поведінка особи була після отримання завдання; які мотиви зробленої заяви тощо [14, с. 211-213]. Виходячи з означеного, заява має містити вичерпний перелік інформації щодо зв'язку громадянина України з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками, отриманого ним злочинного завдання та своєї поведінки після

отримання такого завдання. У зв'язку з обов'язковим відверненням заподіяння шкоди інтересам України неабиякого значення набуває своєчасність і повнота наданої інформації [400, с. 146].

Також слід враховувати, що звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду передбачено не за всі форми, які перелічені у ч. 1 ст. 111 КК України. До таких відносять тільки такі, що пов'язані з отриманням громадянином України злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників. Якщо особа діяла без попереднього отримання злочинного завдання від представника іноземної держави, передумова звільнення від кримінальної відповідальності буде відсутня. Я повністю підтримую позицію законодавця, бо вчинення громадянином України дій, що завдають шкоду національній безпеці, за власною ініціативою, не може залишитись безкарним [28, с. 538].

Отже, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання доведенню підлягають обставини, які вказують на: встановлення зв'язку з іноземною державою, організацією або їх представниками; які саме суспільно небезпечні дії вчинено, спрямовані на виконання цього завдання; мотиви припинення державної зради; яка саме інформація надана органам державної влади, що може допомогти їм у розкритті злочинної діяльності інших осіб; добровільність заяви про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або з їх представниками та про отримане завдання; позитивну посткримінальну поведінку, що свідчить про остаточну втрату особою суспільної небезпечності, що відбилася у державній зраді.

Безумовно, кожне вчинене кримінальне правопорушення є унікальним, а тому неможливо передбачити весь перелік обставин, що підлягають встановленню, у кожному конкретному випадку, проте погоджуємось з думкою В. О.Гусєвої, що будь-яка окрема криміналістична методика повинна передбачати специфічні обставини, які підлягають установленню, що вирізняють певний вид кримінального правопорушення з-поміж інших та підлягають установленню під

час їх розслідування [147, с. 184]. Тому, на нашу думку, під час розслідування державної зради, до обставин, які підлягають доказуванню, належать наступні: 1) передбачені ст.91 КПК України; 2) встановлені диспозицією ст. 111 КК України; 3) які не входять до предмета доказування, але мають суттєве значення для ефективного планування розслідування, висунення й перевірки обґрунтованих слідчих версій в умовах конкретної слідчої ситуації та судового розгляду кримінального провадження. Врахуванню підлягають обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину: вчинення злочину в умовах воєнного стану. Крім того, підлягають також доказуванню: – обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. 66 і ст. 67 КК України); обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Розглянуті основні проблеми й особливості встановлення та доказування обставин державної зради, є орієнтовними та не претендують на вичерпність, оскільки розслідування будь-якої форми державної зради є специфічним, а кожний злочин завжди індивідуальний. Таким чином, нами розглянуто перелік обставин, які належать до специфічних під час розслідування державної зради та підлягають встановленню. Вони виступають невід'ємним самостійним елементом криміналістичної методики розслідування зазначеної категорії злочинів, має беззаперечно важливе значення для найбільш ефективного планування розслідування, висунення й перевірки обґрунтованих слідчих версій в умовах конкретної слідчої ситуації та, відповідно, своєчасного викриття й притягнення до відповідальності саме тих осіб, які вчинили будь який прояв державної зради.

До обставин, що підлягають встановленню під час розслідування державної зради належать: 1) обставини, пов'язані з подією злочину: предмет злочинного посягання, час, місце, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення (серед іншого способи, знаряддя та засоби готування та приховування злочину); 2) особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан, наявність судимостей,

зв'язки між злочинцем та представниками іноземної держави, організації, матеріальний стан винного); 3) співучасники вчинення злочину, роль кожного з них у його вчиненні; 4) форма вини, мета та мотив учинення злочину; 5) обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання винного; 6) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 7) причини й умови, які сприяли вчиненню злочину; 8) обставини, які є підставою закриття кримінального провадження; 9) розмір процесуальних витрат.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради

Розслідування злочинів як динамічна процесуальна діяльність є процесом переходу від початкових ситуацій інформаційної невизначеності до подальших, пов'язаних із накопиченням обсягу доказів під час розслідування кримінальних проваджень. На кожному етапі досудового розслідування така робота становить систему слідчих ситуацій, що постійно видозмінюються [141, с. 71]. Саме за рахунок визначення слідчих ситуацій, їх типізації, формування щодо них тактичних завдань і оптимальних засобів їх вирішення можна істотно підняти рівень наукових методико-криміналістичних розробок. Слідчі ситуації постійно справляють певний управлінський вплив на організацію розслідування, тому при обранні стратегічних напрямів діяльності слідчого оцінювання ситуації, що склалася, посідає одне із центральних місць [255, с. 120-121]. За слушним зауваженням О. С. Саїнчина, розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, можна розділити на три етапи: початковий, наступний та завершальний. Початковий етап розслідування розпочинається з моменту виявлення ознак вчинення злочину. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, і визначення ступеня її вини вирішується питання про повідомлення їй про підозру [350].

Ми погоджуємося з думкою професора А.Ф. Волобуєва, що поняття слідчої ситуації у криміналістиці є узагальненим і фактично охоплює два поняття: 1) конкретної слідчої ситуації за кримінальною справою; 2) типової слідчої ситуації. Так, конкретна слідча ситуація за кримінальною справою – це сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування в певний його момент, і включає в себе компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Типова слідча ситуація – це сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування за кримінальними справами окремих категорій. Наведені визначення відбивають практичний і суто теоретичний аспекти тлумачення поняття слідчої ситуації [138, с. 168–169] С. С. Чернявський з цього приводу зазначає, що у даній категорії найбільш значущими є властивості та ознаки процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [405, с. 405].

Слідчі ситуації як криміналістична категорія у літературі розглядаються як основні методико-криміналістичні властивості та функції, з урахуванням яких слід здійснювати їх аналіз. Зокрема: 1) виникнення конкретної слідчої ситуації пов'язано з наявною на певний момент розслідування криміналістично-значимою інформацією про подію злочину в цілому, її окремі обставини, про особу злочинця; 2) оцінювання слідчої ситуації відбувається з урахуванням характеру джерел інформації про подію, а також часу, що минув з моменту вчинення злочину і до моменту виявлення його ознак; 3) сукупність наявної інформації має сприяти вирішенню ряду завдань, впливати на зміст слідчих версій та на систему слідчих і оперативно-розшукових дій у певній послідовності за розробленою програмою розслідування; 4) динамічність слідчої ситуації вимагає постійного аналізу і корегування версій, вдосконалення завдань та програми розслідування; 5) особливе методичне значення має виокремлення слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування, коли визначається його загальний напрямок, а також після закінчення проведення першочергових слідчих дій, коли

підсумовується вся отримана на попередньому етапі інформація і визначаються завдання повного розкриття злочину [382, с. 963-964].

В. К. Весельський до об'єктивних чинників, які обумовлюють виникнення слідчої ситуації відносить: 1) наявність у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу на певний момент розслідування та можливість їх оптимально використання; 2) наявність та зміст доказової інформації, яка є у розпорядженні слідчого; 3) наявність каналів надходження орієнтуючої інформації; 4) інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на такі процеси; 5) наявна на даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події [33, с. 194-195]. Суб'єктивними чинниками слідчої ситуації, на погляд вченого, є: 1) психологічний стан осіб, які фігурують у кримінальному провадженні; 2) психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати й реалізовувати рішення в екстремальних умовах; 3) протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого та свідків; 4) сприятливий (безконфліктний) перебіг досудового розслідування; 5) зусилля слідчого, спрямовані на покращення (зміну) слідчої ситуації; 6) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта; 7) наслідки розголошення даних досудового слідства; 8) непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [33, с. 194-195].

Поняття слідчої ситуації є узагальненим і фактично охоплює два поняття – типової та конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні. Типовим ситуаціям розслідування державної зради, властива низка характерних особливостей, на відміну від ситуацій, що виникають під час розслідування інших злочинів, вчинених проти основ національної безпеки. Зокрема, складність інформаційних процесів у розслідуванні обумовлена такими чинниками: 1) неочевидність джерел інформації; 2) фрагментарність інформації, що отримується; 3) необхідність у постійній перевірці та оцінці даних, що надходять, для визначення їх достовірності та допустимості; 4) протидія в отриманні повної і об'єктивної інформації зацікавленими особами; 5) короткочасність зберігання інформації з об'єктивних умов; 6) утруднення з правильним декодуванням

одержаної інформації; 7) складнощі щодо належного процесуального оформлення процесу виявлення джерел інформації (особливо комп'ютерної інформації, електронних доказів), її фіксації [254, с. 120].

Окрема увага у науковій літературі приділяється дослідженню проблем типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування. Адже правильна оцінка слідчої ситуації саме на початковому етапі розслідування дозволяє належним чином зорієнтуватися у масиві початкової інформації з метою визначення (коригування) напрямів подальшого провадження [254, с. 114]. Зокрема, аналіз і оцінка початкових слідчих ситуацій мають істотне значення для розслідування кримінальних правопорушень, оскільки дозволяють: зорієнтуватися у різноманітті фактів і явищ, які стосуються події злочину, особи злочинця на даний момент розслідування; усвідомити наукові знання (рекомендації криміналістики) щодо типових матеріальних джерел (слідів), у яких відбувається подія злочину; опанувати методику та практику пошуку таких джерел, отримати від них необхідну інформацію, зафіксувати її та вжити заходів для подальшого збереження; зіставляти отриману інформацію з даними оперативних і криміналістичних обліків; висунути відповідні версії про місцезнаходження розшукуваної особи та сліди, що містять інформацію про властивості особи злочинця; визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, рекомендації, комбінації зі збирання слідів і встановлення злочинця; обрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби й методи для цих цілей; обрати найбільш ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з оперативними підрозділами з метою одержання криміналістично значущої інформації про особу злочинця; спланувати початковий етап досудового розслідування [261, с. 75].

Проаналізувавши погляди науковців щодо початкових слідчих ситуацій, В. О. Шершньова визначила, що початкова слідча ситуація може розглядатися в двох аспектах: теоретичному (як типова стосовно конкретного виду злочину та навіть як наукова, абстрактна категорія) та практичному (як конкретна ситуація у кримінальному провадженні, яке перебуває у слідчого, характеризує початковий

етап розслідування і включає інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів). Основними елементами конкретної ситуації є: 1) початкова інформація, отримана в ході перевірки заяв, повідомлень та відразу після відкриття кримінального провадження щодо: події, що містить ознаки злочину, осіб, причетних до цієї події; 2) об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації (місце, час, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо); 3) сили та засоби, які в розпорядженні у слідчого для подальшого використання початкової інформації у цих умовах; 4) позиція підозрюваного, потерпілого, свідків, а також результати їх протидії на початковому етапі розслідування та потенційна можливість протидії; 5) інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань (втрата речових доказів, виявлених під час огляду, явка з повинною тощо) [416].

Усі слідчі ситуації, що виникають під час розслідування державної зради, можна поділити на ситуації, що складаються на початковому й наступному етапах розслідування. Вважаємо, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування державної зради, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування є взаємопов'язаними. Як зауважує В.А.Журавель, основою для типізації слідчих ситуацій вихідного і початкового етапів розслідування є предмет доказування, окреслений ознаками складу злочину та відомості, що входять до його криміналістичної характеристики [166, с.171]. Початковий етап розслідування є найбільш вирішальним, адже саме на ньому закладають судову перспективу кримінального провадження з огляду на можливість природного зникнення чи умисного знищення слідів злочину. Можливість виокремлення типових слідчих ситуацій на цьому етапі зумовлена повторюваністю початкової інформації про певний вид злочину, яку вносять до ЄРДР і яка є підставою для початку досудового розслідування [213, с. 30].

Як правило, на початку досудового розслідування органам досудового розслідування відомі лише окремі фактичні дані, що вказують на ознаки вчинення злочину. У зв'язку із чим виникає безумовна суперечність між встановленими фактами та тими, які підлягають встановленню, специфічне співвідношення відомого й невідомого, під час якої пошук здійснюється з урахуванням вихідної інформації, що значно обмежує проінформованість слідчого. Таку ситуацію називають проблемною, вона властива більшості кримінальних проваджень на початковому етапі розслідування [158, с. 14]. На кожному подальшому етапі розслідування таких завдань (проблем) з багатьма невідомими стає дедалі менше, однак вони потребують вирішення до тих пір, поки всі обставини не будуть вичерпно дослідженими [20, с. 55].

Окрема увага у науковому середовищі приділяється дослідженню проблем типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування. Враховуючи практичні потреби у побудові ефективної методики розслідування державної зради, є підстави обмежитись виділенням декількох слідчих ситуацій, як є характерними та типовими для початкового етапу розслідування злочинів даної категорії з урахуванням детального аналізу відповідної системи завдань, яка постає перед органами досудового розслідування, а також відповідних рекомендацій щодо типових алгоритмів їх вирішення, що значно підвищує практичну значимість таких наукових розробок.

За результатами проведеного анкетування працівників органів досудового розслідування встановлено такі чинники, що найбільше впливають на особливості слідчих ситуацій і хід розслідування: 1) джерело одержання первинної інформації про злочин, що підтвердили 62 % опитаних слідчих; 2) ким зібраний первинний матеріал (оперативними підрозділами Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки СБ України; оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки Міністерства оборони України), про що зазначили 38 % опитаних; 3) кількісний склад суб'єктів злочину (75 %) [Додаток Б].

З урахуванням результатів проведеного емпіричного дослідження, опрацьованих кримінальних проваджень, нами виокремлені такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради:

Ситуація 1. Кримінальне провадження розпочато за результатами реалізації інформації, отриманої під час проведення ОРЗ оперативними підрозділами. Як свідчать матеріали узагальнення судових рішень, у 46% випадків кримінальні провадження розпочинаються на підставі матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів проведених оперативними підрозділами [Додаток Б]. Результати анкетування працівників органів досудового розслідування показують (67%), що інформація про вчинення державної зради надійшла саме від цих органів [Додаток А]. У даному випадку, кримінальні провадження найчастіше розпочинаються за матеріалами підрозділів ГВ КР УСБУ про те, що у ході здійснення контррозвідувальних заходів за лінією протидії спеціальним службам на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України (зокрема російської федерації) виявлено ознаки досліджуваного злочину. Зазначена ситуація є найбільш сприятливою, де органи досудового розслідування мають достатній об'єм інформації, яка найбільш повно характеризує як злочин загалом, так і окремі його обставини, зокрема дані про особу злочинця. Виявлення ознак державної зради – це діяльність уповноважених на те органів, що передуює початку кримінального провадження, спрямована на встановлення можливих фактів незаконного передання секретної інформації іноземній державі, надання допомоги іноземним державам, організаціям або їх представникам в проведенні підривної діяльності проти України або переході на сторону іншої держави. В основі державних засобів виявлення протидії розвідувально-підривній та іншій протиправній діяльності спецслужб іноземних держав важливе місце належить силам та засобам оперативних підрозділів СБУ, які відіграють значну роль серед найбільш ефективних засобів боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки. Важливого значенні набувають також технічні можливості Збройних Сил

та спецслужб України використовуються для отримання розвідданих. При цьому беззаперечним є те, що використання специфічних, за необхідності – негласних сил, засобів і методів суб'єктами контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності є одним з важливих і невід'ємних компонентів успішної роботи для вирішення завдань з виявлення, попередження та розкриття злочинів проти основ національної безпеки України [417, с. 178]. Серед інших основними функціями розвідувальних органів є прийняття участі у протидії розвідувально-підривної діяльності проти України та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України; виявляють та визначають ступінь зовнішніх загроз національній безпеці України [324].

В ході збирання відомостей щодо загроз безпеці держави контррозвідувальним органам надано право застосовувати методи, сили й засоби для негласного збирання інформації, включаючи конфіденційних помічників, проведення негласних спеціальних оперативних заходів (прослуховування, відеозапис, зовнішнє спостереження). Зокрема, розвідувальні органи для виконання завдань та здійснення функцій, можуть використовувати спеціально виготовлені речі та документи, спеціально створювати та використовувати підприємства, установи, організації, філії, інші підрозділи юридичних осіб. Використання засобів прикриття або структур прикриття з іншою метою забороняється [324]. З метою виявлення й попередження розвідувально-підривної діяльності органам контррозвідки надано право залучати до сприяння телекомунікаційні, транспортні підприємства, кредитні й фінансові установи. Окрім цього, вони уповноважені витребувати у фінансових установ відомості щодо банківських рахунків та їх власників, щодо банківських вкладів та рухів активів. Законом визначені особливі права органів контррозвідки в отриманні інформації з інших державних органів [243, с.576].

В зазначеній ситуації *тактичними завданнями* органів досудового розслідування є: 1) вивчення кількісного та змістовного складу матеріалів оперативно-розшукових заходів та перевірка їх результатів процесуальними засобами (визначення кола необхідних для досудового розслідування документів

(матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані)) та місць їх знаходження та обрання найбільш оптимальних засобів одержання документів (тимчасовий доступ до речей і документів, витребування, обшук); забезпечення збереження необхідної інформації, що підтверджує обставини злочину; виявлення речових доказів); 2) одержання інформації про обставини злочину від підозрюваного; 3) одержання інформації, про обставини, що мають значення для кримінального провадження, від свідків злочину; 4) вирішення питань, які потребують спеціальних знань (залучення спеціалістів при дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України); пошуку та вилученні доказів в електронній формі; призначення судових експертиз).

Слід враховувати, що з початку розслідування існує велика вірогідність знищення або приховування документів (особливо комп'ютерних даних), які були використані при вчиненні такої форми державної зради як шпигунство або передання іншої службової інформації для надання допомоги іноземній державі, організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, тому доцільно якомога раніше прийняти заходи щодо забезпечення збереження необхідних документів. Аналіз слідчої практики дозволяє зробити висновок, що найбільш оптимальним для вирішення завдань розглядуваної слідчої ситуації є проведення наступної системи слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (тактичних операцій). Основне тактичне завдання в цій ситуації – зафіксувати сліди злочину. Дії слідчого мають максимально відзначатися оперативністю і спрямованістю на збирання доказової інформації шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій відносно, як громадянина України, так і іноземної держави, чи її представника, а саме: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж за абонентським номером (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем - сервісів обміну текстовими, голосовими та відео повідомлення в мережі Інтернет інтернет-месенджерів («Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Facebook Messenger»,

«Signal», «ICQ», «WeChat», «Line», «BiP», «IMO», «Element» та інші), що закріплені за вищезазначеним абонентським номером (ст. 264 КПК); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, а саме мобільного телефону за відповідним абонентським номером (ст. 268 КПК); спостереження за особою за місцем її фактичного знаходження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК); особистого обшуку затриманого, оглядом вилучених предметів, документів, а також допитом свідків (у тому числі осіб, які безпосередньо здійснювали затримання), обшуку за місцем проживання злочинця, в ході якого вилучаються речі, зокрема мобільні телефони, документи. Також провести слідчий огляд документів – речових доказів, а також документів, що з певних причин не були оглянуті під час обшуку. У систему слідчих (розшукових) дій може бути включеним також огляд комп'ютерної техніки, у разі якщо передання певної інформації іноземній державі здійснювалось з використанням програмного забезпечення. Слідова картина у таких випадках має свою специфіку: сліди на комп'ютерних носіях, за допомогою яких вчинено злочин, можуть бути виявлені у файловій системі, оперативній пам'яті, апаратно-програмній конфігурації; поза носіями інформації (рукописні записи, виконані на принтері документи – коди доступу, текстів програм, рахунки операторів телефонного зв'язку [185, с.10]. На основі отриманих даних здійснити у процесуальному відношенні затримання потенційного підозрюваного (скласти протокол затримання) й протягом наступних 24 годин з моменту затримання здійснити повідомлення про підозру та в максимально стислі строки призначити судові експертизи (наприклад, судову експертизу звуко-, відеозапису; комп'ютерно-технічні, лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи, психолого-лінгвістичні експертизи тощо).

Ситуація 2. Кримінальне провадження розпочато за результатами проведення НСРД за дорученням слідчого у іншому кримінальному провадженні. Як свідчать матеріали узагальнення судової практики, у 11% випадків кримінальні провадження розпочинаються на цій підставі [Додаток Б]. Результати анкетування слідчих показують (22%), що інформація про вчинення

державної зради надійшла до них від оперативних підрозділів за результатами проведення НСРД [Додаток А].

У цій ситуації існує інформація, яка найбільш повно характеризує виявлені факти вчинення державної зради, містить дані про осіб, причетних до злочину. Завданням слідчого є закріплення процесуальним шляхом інформації за тими фактами злочинної діяльності, яка міститься в матеріалах НСРД та виконати дії, спрямовані на пошук нових джерел інформації про злочин.

У такій ситуації слід звертати увагу на вимоги ст. 257 КПК України, щодо використання результатів НСРД в інших цілях або передання інформації. У такому разі необхідним є отримання дозволу слідчого судді на використання у кримінальному провадженні секретної інформації, отриманої під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні, та зафіксованих на відповідних матеріальних носіях. Як свідчить судова практика, за відсутності в матеріалах кримінального провадження ухвали слідчого судді про використання результатів НСРД в іншому кримінальному провадженні, як того вимагає ст. 257 КПК, усі докази, здобуті внаслідок проведених НСРД відносно інших осіб є недопустимими [289]. За змістом ст. 257 КПК законодавець зобов'язує отримати дозвіл слідчого судді на використання інформації, здобутої в результаті проведення НСРД, в іншому кримінальному провадженні, а не після перекваліфікації складу кримінального правопорушення в одному і тому ж кримінальному провадженні [297]. Крім того, якщо постановою про виділення матеріалів досудового розслідування з матеріалів кримінального провадження виділено матеріали досудового розслідування, у тому числі докази, отримані в результаті НСРД, в окреме кримінальне провадження, а в результаті їх проведення виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке розслідується в даному кримінальному провадженні, на підставі ст. 257 КПК використання цих матеріалів у виділеному кримінальному провадженні не потребує отримання ухвали слідчого судді [288].

У зазначеній слідчій ситуації *тактичними завданнями* слідчого є: 1) оцінка інформації про обставини злочину, що знаходиться в одержаних матеріалах;

виявлення і фіксація матеріальних слідів злочину; пошук та вилучення доказів в електронній формі; 2) забезпечення збереження необхідних доказів, якими підтверджено обставини вчинення злочину; 3) визначення напрямків подальших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за допомогою інформації, що містяться в матеріалах, які надійшли; 4) одержання інформації, про обставини, що мають значення для кримінального провадження від свідків; 5) одержання інформації про обставини злочину від підозрюваного; 6) вирішення питань, які потребують спеціальних знань.

У розглядуваній ситуації проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих дій орієнтовано на їх несподіваність для підозрюваних осіб. Тому характерною умовою є одночасне проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказів, які містять сліди злочину. Ці завдання вирішуються за допомогою проведення типових комплексів слідчих (розшукових) дій аналогічних зазначеним при розгляді попередньої ситуації, до яких входять в різному поєднанні наступні: 1) вивчення кількісного та змістовного складу наявних документів, з метою вирішення послідовності проведення наступних слідчих (розшукових) дій; 2) огляд комп'ютерної техніки, яка містить інформацію про особисте листування між абонентами, фотоматеріали. Варто враховувати, що відповідно до вимог ст. 168 КПК України в разі необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста [221]. Також слід зважати, що збирання доказів в електронній формі є достатньо нелегким процесом, що зумовлено складністю об'єктів. Проте, не кожний слідчий володіє спеціальними знаннями у сфері сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у достатній мірі, щоб успішно організувати розслідування. У зв'язку з цим бажана допомога відповідного фахівця, який є достатньо підготовленим у цій сфері, оскільки навіть незначна некваліфікована дія з доказами в електронній формі може спричинити незворотну втрату цінної

інформації. Тому вилучення та дослідження об'єктів в електронній формі за можливості має проводити фахівець [35, с.13]; 3) огляд матеріалів НСРД, які збережені на магнітних носіях інформації; 4) встановлення місць знаходження додаткових джерел доказів, що вказують на ознаки державної зради (приміщення де передавалась таємна інформація, призначена для передачі іноземній державі; місця зустрічі з представниками іноземної держави; ділянки місцевості на яких здійснювалась діяльність щодо документування точних географічних координат розташованих позицій ЗСУ, військової техніки, блок-постів тощо) 7) огляд (обшук) та виїмка додаткової документації, яка має значення для кримінального провадження за місцем проживання підозрюваних, їх знайомих та рідних, з метою виявлення явних ознак підтримки агресивних дій агресора - російської федерації - та її збройних сил, та нетерпимість до України тощо; 8) слідчий огляд та вивчення вилучених документів, речових доказів; 9) призначення судових експертиз документів; 10) допит підозрюваних осіб, у вчиненні державної зради; 11) накладення арешту на їх майно; 12) допит рідних та знайомих підозрюваних.

Ситуація 3. Кримінальне провадження розпочато за результатами аналізу повідомлень у засобах масової інформації. За матеріалами узагальнення судових рішень, у 9% випадків кримінальне провадження розпочате на підставі повідомлень у засобах масової інформації [Додаток Б]. За результатами анкетування слідчих така інформація отримана у – 34% [Додаток А]. Як правило, зазначена ситуація характеризується невизначеністю обстановки вчинення злочину. Дії слідчо-розшукового характеру в зазначеній ситуації мають бути насамперед спрямовані на встановлення: особи злочинця, ознак злочину, передбаченого ст. 111 КК України, у його діях; місця, умов, часу, мети та мотиву вчинення державної зради; представників іноземної держави чи організації та інших причетних осіб, ролі кожного у вчиненні злочину; способів підготовки (підбір і підготовка технічних засобів для збору інформації, підбір співучасників й пособників, спосіб зв'язку між ними тощо); способів безпосереднього вчинення державної зради; а також на перевірку осіб щодо їх причетності до вчинення

інших кримінально-протиправних дій, що значною мірою залежатимуть від повноти отриманої інформації від ЗМІ про обставини вчиненого злочину.

Також тут варто розглядати різноплановість і обсяг інформації про вчинення зрадницьких дій, що вимагає від слідчого високого рівня не лише пошукових, а й аналітичних здібностей. У цьому контексті дієвими заходами в діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн є застосування аналітичних підходів. У країнах Європи та США поширеною є модель Intelligence-led Policing (поліцейська діяльність, керована аналітикою). Філософія ІЛР моделі полягає в аналізі відомостей, здобутих шляхом специфічної поліцейської діяльності у сфері збирання інформації, тобто оперативної інформації, який називають кримінальним аналізом [155, с.26]. В Україні першими визнали необхідність виділення кримінального аналізу в окремий напрямок представники Державної прикордонної служби України, який врегульовано Інструкцією про організацію та ведення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України, затвердженої наказом ДПСУ № 28 від 15 січня 2008 р. [308]. Слід підкреслити, що значення кримінального аналізу в протидії злочинності правоохоронними органами будь-якої держави полягає в тому, що кримінальний аналіз: 1) дає змогу за наявності фрагментарної інформації, відтворити дії злочинців; 2) набуває актуальної сфери діяльності аналітиків, з урахуванням того, що злочинці щодалі частіше використовують удосконалені методи забезпечення їх конфіденційності; 3) допомагає приймати правильні рішення в сфері боротьби з організованою злочинністю; 4) надає підтримку правоохоронним органам здійснювати слідчо-оперативну роботу шляхом узагальнення здобутої інформації про злочинну діяльність та надання рекомендації з проведення конкретних СРД або НСРД, оперативно-розшукових заходів з урахуванням особистості конкретного злочинця тощо [391, с.26]. Залежно від рівня аналітичного продукту існують три види кримінального аналізу: операційний (оперативний), тактичний і стратегічний [391, с.29]. Для дослідження злочинів та підготовки пропозицій для прийняття управлінських рішень й опрацювання концепцій у сфері боротьби зі злочинністю

використовується стратегічний кримінальний аналіз. Наразі для проведення стратегічного кримінального аналізу здійснюється збирання, інтерпретація та зіставлення даних, які стосуються як діяльності самого прикордонного відомства (його рівнів), так і умов обстановки (середовища, в якому воно функціонує). На основі цього аналізу виконується прогноз і оцінка розвитку обстановки (зміни в середовищі), майбутнього стану і можливостей прикордонного відомства (його рівнів) з протидії організованій злочинності та опрацьовуються пропозиції щодо боротьби із злочинністю [389, с.225]. Процедура проведення стратегічного кримінального аналізу в оперативних підрозділах ДПСУ, за традиційним підходом до неї, передбачає: наліз середовища (обстановки); аналіз наявних ресурсів (можливостей); формування мети та варіантів стратегії; аналіз варіантів стратегії з урахуванням обраних критеріїв прийняття управлінського рішення; вибір (формування) загальної стратегії. [308; 388, с.107].

На наш погляд, при розслідуванні державної зради доцільним є застосування оперативного кримінального аналізу, завданням якого є: 1) дослідження злочинної діяльності підозрюваного та виявлення співучасників; 2) встановлення мотивів та мети вчинення злочину; 3) встановлення зв'язків між даними, які отримано під час розслідування, що відтворюють послідовність дій підозрюваного; 3) підтвердження або спростування ймовірної рольової участі суб'єкта під час здійснення протиправної діяльності; 5) збір інформації, яка становить оперативний інтерес щодо підозрюваних осіб; 6) проведення порівняльного аналізу даних у конкретному провадженні або у декількох кримінальних провадженнях з метою структурування інформації для встановлення схожих та відмінних елементів між ними; 7) аналіз даних у конкретному провадженні з метою розділення інформації на елементи, проведення оцінки інформації, уточнення кожного аспекту, подальшої систематизації та перегляду проваджень, зокрема у декількох регіонах [391,с.60-63].

Однією із найважливіших передумов ефективної розвідувальної аналітичної діяльності є необхідність зрозуміти та визнати головну різницю між поняттями

«розвідувальна аналітика» та «аналіз інформації». Лише тільки збір, форматування, реорганізація, візуалізація та презентація інформації не є розвідувальною аналітикою, це лише аналіз інформації. Методи, за допомогою яких на основі наявних даних формується розвідувальна інформація, у розвинених поліцейських системах називаються – кримінальний розвідувальний аналіз (Criminal Intelligence Analysis (CIA)). Особливими рисами CIA є те, що він надає можливість отримувати та узагальнювати інформацію, витягати з неї зміст і готувати та поширювати точний продукт. Крім того, таких результатів можна досягти завдяки ефективному використанню аналітичних ресурсів, що у сьогоденнішньому правоохоронному середовищі, зорієнтованому на виконання своїх завдань, є однією з ключових вимог [155].

Способами вирішення цих завдань є: 1) аналіз кількісного та змістовного складу наявної інформації; 2) визначення кола потрібних для досудового розслідування документів, речових доказів та місць їх знаходження; 3) проведення найбільш оптимальних способів отримання доказів (тимчасовий доступ до речей і документів, огляд, обшук); 4) огляд комп'ютерної техніки, яка містить інформацію про особисте листування між абонентами, фотоматеріали; 5) проведення необхідних негласних (слідчих) розшукових дій; 6) встановлення і допит свідків злочину; 7) допит підозрюваного; 8) призначення судових експертиз (у разі необхідності).

Ситуація 4. Кримінальне провадження розпочато за результатами проведення слідчих (розшукових) дій по іншому кримінальному провадженню. Узагальнення судової практики свідчить, що у 7 % з них інформація про вчинення державної зради отримана у результаті розслідування іншого кримінального провадження [Додаток Б]. При анкетуванні слідчих органів досудового розслідування 19% вказали, що інформація надійшла до них у результаті розслідування іншого кримінального провадження [Додаток А].

Необхідно зауважити, що така слідча ситуація виникає, як правило, під час розслідування інших кримінальних правопорушень проти національної безпеки. Кримінальне провадження досліджуваних злочинів у більшості випадків

здійснююють за наявності ознак конкретних діянь, під час розслідування яких відбувається збирання доказів, що вказують на наявність ознак злочину, передбаченого статтею 111 КК України. Однак, досудове розслідування може бути розпочато й одразу за цією статтею на підставі подання заяви, повідомлення про вчинення зазначеного злочину або після безпосереднього виявлення ознак державної зради. Необхідно наголосити, що завдання, які підлягають вирішенню у такій слідчій ситуації залежать від особливостей процесуальної організації розслідування, зокрема: необхідність в додатковій кваліфікації дій особи, яка вчинила злочин проти національної безпеки та його розслідування у межах розпочатого кримінального провадження, а також необхідність виділення матеріалів щодо вчинення державної зради в окреме провадження.

Ця слідча ситуація характеризується, з одного боку, сприятливими умовами розслідування, оскільки існує необізнаність осіб, які причетні до злочину про факт його виявлення. З іншого боку, у слідчого є обмежений обсяг інформації про обставини вчинення злочину. У такій ситуації завданням слідчого є проведення СРД та НСРД, спрямованих на встановлення обставин, що вказують на ознаки вчинення злочину, визначення та виявлення доказів, які його підтверджують. Перш за все, це аналітичне опрацювання матеріалів наявного кримінального провадження з метою виокремлення даних, які підтверджують факт вчинення державної зради та конкретної її форми; визначення необхідності повторного проведення та забезпечення проведення відповідних СРД, наприклад, допитів із конкретизацією предмета допиту на встановлені механізми злочинної діяльності у конкретній формі вчинення державної зради; планування черговості та призначення необхідних видів судових експертиз.

Узагальнюючи, необхідно відзначити, що нами, на підставі опрацьованих матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень та анкетування практичних працівників з урахуванням комплексного підходу до розслідування злочинів цієї категорії, виокремлено найпоширеніші слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради та відповідні їм тактичні завдання розслідування. Запропоновані слідчі ситуації є типовими та залежать від форми вчинення

державної зради та характеру відомостей про виявлення ознак злочину. Вони можуть слугувати певними орієнтирами у конкретних кримінальних провадженнях, де, звичайно, можуть мати місце й певні особливості. Правильна їхня оцінка дозволить слідчому орієнтуватися у наявних фактичних даних у кримінального провадження; висунути коло слідчих версій; визначити напрямок розслідування; комплекс слідчих (розшукових) дій, їх оптимальну сукупність та послідовність.

2.3. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради

Виявлення та розслідування державної зради, як і будь-якого злочину, є упорядкованою діяльністю органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, розвідувальних органів СЗР України, розвідувальних органів МО України, а також інших державних структур, спрямованою на забезпечення ефективності розкриття злочину та досягнення поставлених перед ними завдань. Це утворює організаційний аспект розслідування, який є досить важливим у методиці розслідування злочинів [271, с.162]. До основних елементів організації розслідування належать: 1) планування розслідування та розробка узгодженого плану проведення необхідних спільних заходів; 2) налагодження взаємодії в процесі розслідування між органами досудового розслідування, оперативними підрозділами, спеціалістами, експертами, працівниками контролюючих органів; 3) забезпечення необхідними ресурсами (технічними, кадровими, нормативними тощо); 4) забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою, яке полягає у: а) чіткому розподілі обов'язків між членами слідчо-оперативної групи; б) постійному контролю за діями членів слідчо-оперативної групи, в тому числі шляхом проведення оперативних нарад з обговоренням результатів та наступних завдань розслідування; в) налагодженні систематичного обміну інформацією між учасниками слідчо-оперативної групи; 5) забезпечення проведення регулярних оперативних нарад слідчою групою; 6) налагодження систематичного обміну інформацією та звітування про результати роботи слідчої

групи і кожного слідчого; 7) забезпечення необхідних умов роботи; б) інші організаційні заходи, необхідні для ефективного розслідування [18, с. 33].

Центральне місце в організації розслідування займає такий елемент, як форми та напрями взаємодії під час розслідування злочинів. На наш погляд, одним з ключових моментів в організації розслідування державної зради займає саме налагоджена взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, із залученням Служби зовнішньої розвідки України, інших правоохоронних органів, а також органів державної влади, громадських організацій, ЗМІ та окремих громадян.

Термін «взаємодія», як правило, вживають тоді, коли йдеться про взаємоузгоджену діяльність різних органів та організацій у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями. У криміналістиці існує декілька визначень взаємодії правоохоронних органів та інших державних органів й посадових осіб у процесі розкриття та розслідування злочинів, узагальнюючи які, означену взаємодію можна розглядати як узгоджену діяльність різних ланок однієї чи декількох організованих систем, спрямовану на досягнення загальної мети з найменшими втратами сил, засобів і часу [159, с. 186]. Зокрема, В.М.Малюга, досліджуючи взаємодію між суб'єктами криміналістичної діяльності в рамках типової структури методики розслідування окремих видів (груп) злочинів, доводить, що вказана взаємодія утворена взаємодією прокурора із слідчим та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні, та взаємодією слідчого з оперативними і експертними підрозділами, з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян і громадянами. У запропонованій структурі типової моделі криміналістичної методики розслідування самостійне місце займає взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у кримінальному провадженні [241, с.8].

Здійснюючи аналіз форм та напрямів взаємодії під час розслідування державної зради, варто виокремити особливості, які притаманні саме взаємодії під час розслідування цього злочину. Як свідчать дані опитування слідчих, під час розслідування злочинів, передбачених ст. 111 КК України, взаємодія органів

досудового розслідування відбувалась: з оперативними та іншими підрозділами правоохоронних органів (91 %); з органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації, іншими громадськими організаціями (87 %). [Додаток А]

Висвітлюючи питання взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, О. В. Капліна та В. В. Вапнярчук вказують, що це регламентована кримінальним процесуальним законодавством їх спільна узгоджена діяльність, яка спрямована на вирішення завдань, що перед ними стоять. Така взаємодія істотно впливає на досудове розслідування, а тому є її загальною умовою [220, с. 279]. Аналогічне бачення стосовно взаємодії зустрічається у дослідженнях В. В. Топчія, який підкреслює, що під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінального провадження необхідно розуміти засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної та організовуваної ролі слідчого й чіткого розмежування компетенції [384, с. 49].

Розкриваючи поняття «Взаємодії слідчого з оперативними підрозділами», А.А. Патик вказує, що під час досудового розслідування злочинів взаємодія полягає в узгоджених, таких, що впливають із завдань кримінального судочинства, комплексних (процесуальних і оперативно-розшукових) дій, метою яких є розкриття, розслідування і запобігання злочинів, притягнення до відповідальності винних осіб, виключно на підставах, визначених нормами кримінального процесуального закону, що здійснюється при суворому розмежуванні компетенції, у межах наданих повноважень, шляхом найбільш ефективного сполучення дозволених їм заходів і матеріального забезпечення при збереженні таємниці досудового розслідування і джерел отримання конфіденційних відомостей [277, с. 247]. При цьому, як справедливо зазначає Г.А.Матусовський, взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами – йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів,

планування подальших заходів, спрямованих на розкриття злочинів [249, с. 55]. У контексті досліджуваної проблематики варто зауважити, що взаємодія між правоохоронними органами існує там, де наявний спільний інтерес, якому підпорядкована загальна мета – швидке, повне й неупереджене провадження досудового розслідування. Саме за таких умов відбувається найбільш активна й цілеспрямована консолідація сил та засобів державних органів та службових осіб, уповноважених вирішувати поставлені перед ними спільні завдання [26, с.57]. Тож, за цілком справедливим твердженням І. М. Гуткіна, під час взаємодії слідчого з оперативними підрозділами однією з головних ознак є самостійність цих підрозділів, не підпорядкованість один одному. [272, с. 62–63]. Загалом нами підтримується позиція, що органи досудового розслідування, прокурор, оперативні підрозділи, діють в рамках своїх повноважень та використовують різні засоби досягнення бажаного результату – слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи. Проте у процесі розкриття і розслідування злочинів зазначені суб'єкти вимушені діяти спільно, вступати в певні правовідносини, взаємодіяти між собою, виконувати покладені на них функції щодо боротьби зі злочинністю у складі єдиної правоохоронної системи України [404, с. 100-101].

Аналізуючи взаємодію за чинним законодавством України, О.В. Малюга зазначає, що різновидами взаємодії слідчого з правоохоронними органами в контексті виявлення, припинення, розслідування та попередження злочинів є: а) своєчасне інформування правоохоронними органами один одного про відомі їм факти готування чи вчинення злочинів, підслідність яких законом визначено орган досудового розслідування, якому про це повідомляється; б) детальна нормативна регламентація дій слідчого та оперативних підрозділів у виявленні та розслідуванні конкретних видів злочинів; в) створення, у разі необхідності, СОГ з числа працівників взаємодіючих органів для виконання, у межах визначених законодавством повноважень, заходів з виявлення та розслідування особливо небезпечних злочинів; г) взаємообмін інформацією, що міститься в базах даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення; спільне

визначення порядку надання та користування такою інформацією під час виявлення та розслідування злочинів; г) надання слідчому допомоги, за взаємним погодженням, працівниками СБУ, митних та інших органів як фахівців для участі у викритті злочинних груп, розслідуванні проявів організованої злочинності, проведенні криміналістичних експертиз і досліджень; д) створення спільних баз даних про осіб, які займаються чи можуть бути причетні до злочинної діяльності; е) виокремлення в слідчих та оперативних (оперативно-розшукових) підрозділах працівників, відповідальних за організацію взаємодії з аналогічними підрозділами інших правоохоронних органів тощо [241, с.130].

З урахуванням наведеного доходимо висновку, що під час взаємодії слідчого з оперативними підрозділами її мають організовувати обидві сторони, бо вона передбачає спільну, погоджену діяльність [150, с. 84–85]. Чітка і ефективна організація взаємодії під час проведення досудового розслідування безпосередньо спрямована на вирішення єдиного завдання кримінального провадження, яке визначено у статті 2 КПК України. Відтак, за справедливим визначенням В.І.Василинчука головним завданням взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами правоохоронних органів є своєчасне виявлення, якісне документування злочинів, забезпечення їх повного, всебічного та об'єктивного розслідування, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав громадян [31, с. 217].

На доктринальному рівні автори виділяють дві форми взаємодії: 1) нормативно-правову (процесуальну), яка визначається положеннями кримінального процесуального законодавства; та 2) організаційну (організаційно-тактична, непроцесуальна). Загалом нами підтримується позиція, що процесуальна взаємодія регламентується кримінальним процесуальним законом, а організаційна – відомчими нормативними актами. Форма взаємодії, як спосіб організації, включає в себе комплекс способів та прийомів взаємодії, систему зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів [375, с.25].

Першій формі притаманні конкретні різновиди взаємодії слідчого з відповідними оперативними підрозділами: а) передача слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознак злочину для вирішення питання про відкриття кримінального провадження; б) проведення слідчим процесуальних дій одночасно із здійсненням оперативними підрозділами узгоджених НСРД; в) проведення оперативно-розшукових заходів у вже в розпочатому кримінальному провадженні, в якому не встановлена особа, яка вчинила злочин; г) виконання доручень слідчого щодо проведення пошуково-розшукових дій; г) проведення працівником оперативного підрозділу СРД та НСРД за дорученням слідчого; д) здійснення заходів щодо встановлення особи, якій необхідно оголосити підозру після зупинення досудового слідства [241, с.131]. Також варто підтримати точку зору, що порушення процесуальних форм взаємодії призводить до втрати можливості використання у кримінальному процесі отриманих при співпраці даних. У той же час, порушення організаційних форм взаємодії до таких наслідків не призводить [4, с. 19].

На підставі аналізу окремих положень КПК України та даних опитування слідчих під час розслідування злочинів, передбачених ст. 111 КК України, до основних процесуальних форм взаємодії при розслідуванні державної зради відносяться: виконання оперативним підрозділом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого (99 % респондентів); передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності за фактами виявлення державної зради (78 % респондентів); участь при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій (79 % респондентів); здійснення заходів щодо розшуку підозрюваного після зупинення досудового розслідування (69 % респондентів).

Найбільш поширеною формою взаємодії є надання слідчим письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Згідно з ч. 3 ст. 40 КПК слідчий органу досудового розслідування уповноважений за письмовим дорученням доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам, які є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [221]. При розслідуванні

державної зради оперативним підрозділам доцільно надавати доручення про проведення СРД спрямованих на встановлення часу, місця, способу, механізму, мотивів та інших обставин злочину, осіб, причетних до його вчинення із зазначенням ролі кожного, можливих джерел доказів; встановлення осіб, які контактували з підозрюваним та можуть його впізнати; встановлення місцезнаходження документів, які дають змогу ідентифікувати особу підозрюваного; встановлення контактних номерів телефонів та інших засобів зв'язку, які використовував підозрюваний, а також місця його знаходження, перебування, виду діяльності, встановлення характеризуючої інформації тощо. Також можуть надаватись доручення про проведення оглядів інформації з Інтернет мережі та на підставі відкритих даних. Для того, щоб фактичні дані в подальшому могли використовуватися у кримінальному провадженні як докази, вони мають отримуватися в передбаченому процесуальним законом порядку, у протилежному випадку вони будуть визнаватися очевидно недопустимими доказами [304]. Належний порядок фіксації проведення слідчої розшукової дії є одним із критеріїв допустимості доказів. В протоколі огляду змісту веб-сторінок, окрім відомостей, що зазначені в ст. 104 КПК України, обов'язково має вказуватись інформація про доменне ім'я, а також IP-адреси з DNS- серверу. Вважаємо, що огляд Інтернет-сторінок повинен супроводжуватися застосуванням безперервного відеозапису. До протоколу огляду необхідно в якості додатка долучати роздруковану веб-сторінку та її скріншоти на електронному носії [239 с.65].

Щодо виконання доручень слідчого про НСРД, то відповідно до п. 6 ст. 246 КПК України слідчий може проводити НСРД самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам [221]. Доручення повинно бути мотивованим, містити інформацію, яка необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України. Оперативний підрозділ

не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам [176]. Під час розслідування державної зради, найчастіше виникає необхідність у проведенні таких НСРД як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, які використовують засоби електронних комунікацій для передання інформації, за абонентськими номерами щодо інформації про зміст розмов, текстових повідомлень абонента; зняття інформації з електронних інформаційних систем - сервісів обміну текстовими, голосовими та відео повідомленнями в мережі Інтернет про особисте листування між абонентами, фотоматеріали; аудіо-, відеоконтроль особи з фіксацією розмов підозрюваних осіб при зустрічах з іншими особами та записами на носіях; контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, у тому числі з використанням несправжнього (імітаційного) засобу та інші НСРД. При цьому слід зазначити, що відповідно п. 3.5. Інструкції, негласна слідча (розшукова) дія - зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України [176]. Під час розслідування державної зради найчастіше виникає необхідність у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані: 1) на отримання інформації щодо підготовки та безпосереднього вчинення державної зради (збирання та передачі представникам спецслужб іноземних держав інформації щодо розташування, діяльності та вразливих місць військових об'єктів ЗСУ, гуманітарного забезпечення, критичної інфраструктури й іншої інформації; вивідування підозрюваними про місця дислокації ЗСУ та інших військових формувань та обговорення необхідності передачі зібраної інформації «військовослужбовцям рф; інформації щодо змісту розмов, текстових повідомлень абонентів про виконання злочинних завдань на замовлення іноземної держави; встановлення зв'язку підозрюваного з представниками ворожої держави тощо; 2) на виявлення документів (у тому числі електронних), які свідчать про вчинення державної зради, зокрема, особистих записів, розмов, фото-відеозображень осіб, які причетні до вчинення злочину; 3) для встановлення

свідків, які володіють інформацією про вчинений злочини; 4) на встановлення відношення підозрюваного до вчинення інших злочинів тощо.

Стосовно такої форми процесуальної взаємодії як передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності за фактами вчинення державної зради, слід зазначити, що відповідно до ст. 7 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» у разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, КПК [318]. Крім того, відповідно до ст. 24 «Про розвідку» у разі виявлення під час проведення розвідувальних заходів ознак злочину розвідувальні органи повідомляють про це відповідний орган досудового розслідування [324]. Відповідно до положень ч. 2 ст. 99КПК, матеріали, зібрані оперативними підрозділами згідно вимог закону «Про оперативно-розшукову діяльність», є документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні у якості доказів [221]. Визначальну роль у використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності для початку та здійснення досудового розслідування відіграє визнання їх достатності, зокрема, наявності в них достовірних даних, що вказують на ознаки злочину, зокрема: час, місце, спосіб вчинення, конкретні обставини, відомості про осіб, причетних до державної зради тощо. У разі необхідності створюються слідчо-оперативна групи. Висвітлюючи питання взаємодії слідчого з іншими органами і підрозділами С. Є.Абламський, О.О.Юхно, Ю. В. Лук'яненко вказують, що на відміну від слідчих груп, про діяльність СОГ у чинному КПК України не згадується [1, с.41]. Створення СОГ визнається найефективнішою формою взаємодії слідчого з іншими органами, оскільки: дозволяє організувати роботу учасників СОГ відповідно до спільно складеного і узгодженого плану; забезпечує чітке розмежування компетенції слідчого і працівників оперативних підрозділів; оптимізує виконання працівниками оперативних підрозділів доручень слідчого; прискорює процес

взаємного обміну інформацією між слідчим і оперативним працівником; забезпечує ефективність діяльності слідчого з оперативними працівниками протягом усього періоду розслідування; дозволяє ефективно контролювати повноту та своєчасність виконання учасниками групи доручень і вказівок слідчого з виконання слідчих дій та оперативно–розшукових заходів; сприяє активному і повному використанню під час розслідування можливостей оперативних підрозділів [174, с.13-14].

Щодо участі працівників оперативних підрозділів при проведенні окремих СРД, то під час розслідування державної зради найчастіше слідчий залучає таких працівників до проведення таких СРД, як обшук, з метою забезпечення сприятливих умов для його проведення та забезпечення безпеки учасників обшуку (ст. 236 КПК України), при затриманні особи (ст. 207, 208 КПК України), а також при проведенні слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), коли потрібна допомога у відтворенні обстановки певної події та інших випадках. Зауважимо, що системне тлумачення п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 236 КПК України дає підстави для висновку про те, що виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається на слідчого чи прокурора і не може бути доручене відповідним оперативним підрозділам. Їм забороняється відшукувати речі та документи, тобто проводити обшук. Хоча судова практика свідчить, що участь працівників оперативних підрозділів, при проведенні обшуку, які не є учасниками кримінального провадження і знаходились на території домоволодіння при проведенні обшуку, не маючи передбачених КПК України підстав, та присутність там інших працівників правоохоронних органів, свідчить про порушення права на недоторканість житла, передбаченого ч. 1 ст. 30 Конституції України [42]. Внаслідок чого виявлення таким працівником речових доказів чи документів, може призвести до визнання їх недопустимими. Однак, позиція ВС щодо участі оперативних підрозділів при обшуку була вирішена у постанові від 05.02.2020 р. у справі № 149/833/15-к, зокрема Суд вказав, що можливість участі оперативних працівників поліції як учасників при обшуку, як форми надання допомоги слідчому при проведенні СРД представниками інших

підрозділів, визначається можливістю надання доручень на таку допомогу як у письмовій формі, так і усно [282]. У подальшому Верховний Суд уточнив наведену позицію, та визначив, що КПК не передбачено обов'язкового ухвалення постанови про залучення співробітників оперативних підрозділів для проведення процесуальних дій є формою взаємодії слідчих органів та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вона має організаційний характер і не потребує прийняття процесуального документа у виді письмового доручення [285]. Отже, оперативний співробітник може бути залученим до проведення обшуку як на підставі доручення слідчого, так і в порядку оперативного супроводу під час обшуку, в організаційній формі взаємодії.

Друга тактична (організаційна) форма взаємодії передбачає виконання організаційних заходів, спрямованих на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності оперативних підрозділів та слідчого. Стосовно організаційно-тактичних форм такої взаємодії під час розслідування злочинів, нами підтримується позиція щодо наступних напрямків взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів які, на наш погляд, цілком відповідають розслідуванню державної зради: а) спільне вивчення та аналіз матеріалів оперативної розробки чи перевірки; б) спільна розробка версій та узгоджене планування СРД, НСРД, оперативно-розшукових і профілактичних заходів; в) регулярний обмін інформацією про обставини конкретного кримінального провадження; г) проведення спільних службових нарад (навчань) з актуальних проблем взаємодії, а також обговорення результатів СРД з метою визначення ефективних та результативних шляхів розслідування злочину; г) організації слідчо-оперативних груп (СОГ), до яких входять слідчі та працівники оперативних підрозділів; д) спільний виїзд слідчого та працівників оперативних підрозділів на місце події, е) проведення слідчими та працівниками оперативних підрозділів тактичних операцій; е) спільні виїзди слідчих та працівників оперативних підрозділів в інші міста, райони для виконання комплексу СРД, НСРД, оперативно-розшукових та інших заходів; ж) спільні виїзди слідчих та співробітників оперативних підрозділів до зарубіжних держав під час

розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями [208, с. 389].

Під час розслідування державної зради слідчий також взаємодіє з іншими правоохоронними органами, відомствами та державними структурами. Змістовне та єдине нині визначення поняття правоохоронних органів міститься в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де у статті 2 під «правоохоронними органами» розуміється – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у ЗСУ, НАБУ, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [302].

При розслідуванні державної зради необхідність взаємодії слідчого виникає з розвідувальними органами СЗР України, розвідувальними органами Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, оперативними підрозділами Центрального управління СБУ, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, а також іншими державними структурами. При цьому, як показало анкетування практичних працівників, необхідність звернення по допомогу до інших правоохоронних відомств і державних структур, виникала з таких питань: одержання необхідної інформації (73 %); взаємний обмін інформацією (63 %); проведення спільних заходів (51 %); виконання доручень (43 %); пошук і виявлення підозрюваного, який переховується, речових доказів, документів, тощо. (37 %); спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій (23 %); спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази (25 %). [Додаток А].

Одним із основних завдань розвідувальних органів, відповідно до ст. 2 Закону України «Про розвідку» є: протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України у визначених законом сферах [324]. Стаття 5 вказаного закону визначає, що розвідувальними органами є: 1) СЗР України; 2) розвідувальний

орган МО України; 3) розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [324].

Служба зовнішньої розвідки (СЗР) України як розвідувальний орган України входить до складу сил безпеки, а як військове формування - до складу сил оборони сектору безпеки і оборони України [300]. Загальну структуру СЗР України складають: підрозділи агентурної розвідки; підрозділи технічної розвідки; оперативно-технічні підрозділи; інформаційно-аналітичні підрозділи; підрозділи власної безпеки; підрозділи відповідно до визначеної Президентом України Організаційної структури СЗР України [326]. СЗР України як спеціальний державний орган утворено на базі Департаменту розвідки, розвідувальних підрозділів регіональних органів Служби безпеки України [326]. СЗР України є розвідувальним органом України, який функціонує як окремий державний орган, не належить до системи органів виконавчої влади та здійснює свою діяльність під загальним керівництвом Президента України та демократичним цивільним контролем відповідно до Закону України «Про розвідку» [326].

На СЗР України серед інших завдань, покладаються також завдання щодо вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України. За усталеною світовою практикою функціональна структура розвідки охоплює процеси добування шляхом проведення агентурної та технічної розвідки актуальної інформації, її аналізу та підготовки аналітичних матеріалів, прогнозів і сценаріїв розвитку ситуації у сфері національної та міжнародної безпеки. Важливою системоутворюючою складовою СЗР України є технічна розвідка СЗР України, яка забезпечує отримання спеціальними методами достовірної документальної інформації на каналах міжнародних телекомунікаційних мереж [326].

Головне управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МОУ) здійснює розвідувальну діяльність у воєнній сфері, сферах оборони, військового будівництва, військово-технічній та кібербезпеки [324]. ГУР МОУ України є

головним органом управління в системі воєнної розвідки і в межах повноважень у визначеному Законом України «Про розвідку» та актами Президента України порядку координує діяльність суб'єктів воєнної розвідки та залучає інші визначені суб'єкти, а в особливий період – інші складові сил оборони до виконання покладених на розвідувальний орган завдань [412, с. 76]. Суб'єктами системи воєнної розвідки є такі складові розвідувального співтовариства: розвідувальний орган Міністерства оборони України; органи військового управління розвідки і військові частини розвідки Збройних Сил України; Сили спеціальних операцій Збройних Сил України, які в межах визначених законодавством повноважень здійснюють спеціальну розвідку [324].

Головна мета ГУР МОУ – здобуття та аналіз інформації про військовий потенціал інших країн та загрози військового характеру [144, с.87]. Розвідувальні органи ГУР МОУ: виявляють і визначають ступінь зовнішніх загроз національній безпеці України, організовують і проводять спеціальні (активні) заходи щодо таких загроз і з протидії іншій діяльності, що становить зовнішню загрозу національній безпеці України; беруть участь у протидії розвідувально-підривній діяльності проти України, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України. Головне управління розвідки Міністерства оборони України здійснює розвідувальну діяльність у воєнній сфері, сферах оборони, військового будівництва, військово-технічній та кібербезпеки [420]. Згідно з Указом Президента України інформаційні та інформаційно-аналітичні матеріали Головного управління розвідки Міністерства оборони України надаються також відповідним органам досудового розслідування [421].

Розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону є Розвідувальний орган Адміністрації Державної прикордонної служби України, який здійснює розвідувальну діяльність у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні.

Відповідно до Закону України «Про розвідку» розвідувальний орган Адміністрації Державної прикордонної служби України уповноважений: здійснювати опитування осіб, у тому числі з використанням технічних засобів реєстрації реакцій людини; здійснювати спеціальне оброблення інформації з відкритих джерел, інформаційних систем, обліків, реєстрів, баз даних; отримувати у встановленому законодавством порядку інформацію від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до їх інформаційних, довідкових систем, обліків, реєстрів, банків або баз даних тощо; залучати в установленому порядку інших суб'єктів розвідувального співтовариства до виконання розвідувальних завдань. Форми, методи і засоби реалізації розвідувальними органами своїх повноважень визначаються законодавством, у тому числі актами розвідувальних органів, що містять таємну інформацію [324].

Суб'єктами розвідувального співтовариства є також і оперативні підрозділи Центрального управління Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, відповідно до ст. 4. «Про розвідку» та можуть проводити розвідувальні заходи з метою отримання інформації в інтересах контррозвідки [324]. До складу Центрального управління СБУ входять функціональні підрозділи, зокрема департаменти:

- контррозвідки, який є основою будь-якої спецслужби. Головне її завдання – викривати та блокувати протиправні дії іноземних спецслужб. Контррозвідники припиняють шпигунську діяльність іноземних розвідок, протидіють їхнім спробам проникнути до українських органів влади і завести туди власних «агентів впливу». В останні роки контррозвідка СБУ кардинально оновилася та ефективно протидіє розвідувально-підривній діяльності ворожих спецслужб. Завдяки своєчасним контррозвідувальним заходам СБУ блокувала чимало російських агентурних мереж, «сплячої агентури» та агентів впливу. А ще контррозвідники одними з перших заходять у звільнені населені пункти для проведення

стабілізаційних заходів. Серед їхніх завдань – викриття зрадників, колаборантів і воєнних злочинців [194];

- департамент захисту національної державності СБУ, який проводить заходи щодо блокування проросійських рухів в нашій країні. Не менш важливий напрямом є викриття та притягнення до відповідальності колаборантів, у тому числі причетних до організації та проведення псевдореферендумів на тимчасово окупованій території України. Багато з них уже понесли заслужене покарання. Підрозділи захисту національної державності також викривають іноземців, що втручаються у внутрішні справи України, посягають на її територіальну цілісність, інспірують сепаратистські настрої [173];

- охорони державної таємниці та ліцензування, основні зусилля якого спрямовані на вчасне виявлення та усунення чинників, що створюють передумови до розголошення чи втрати секретних даних, локалізувати передумови для витoku секретної інформації [274];

- департамент з протидії системним загрозам управлінню державою, основні зусилля якого спрямовано на викриття і припинення злочинів, які становлять пряму загрозу національній безпеці, мають руйнівний вплив на державне управління та інші негативні наслідки для суспільства. Зокрема: припинення розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб; протидія фінансуванню сепаратистської діяльності, терористичних та екстремістських проявів, послаблення фінансового підґрунтя країни-агресора; формування доказової бази злочинів російських окупантів, зокрема в рамках міжвідомчої робочої групи. Не менш важливою є боротьба з внутрішнім ворогом. Йдеться про посадовців, котрі своїми діями шкодять безпеці держави у різних сферах, як з власної ініціативи та з корисливих мотивів, так і внаслідок розвідувально-підривної діяльності російських спецслужб [333].

Також слідчі органів досудового розслідування у протидії державної зради взаємодіють з правоохоронними органами на блокпостах, діяльність яких найбільше протидіє злочинності в період воєнного стану, запровадженого по всій території України 24 лютого 2022 року Указом президента № 64/2022 «Про

введення воєнного стану в Україні» [298], особливо, яка пов'язана зі злочинами проти: основ національної безпеки України, життя та здоров'я особи, громадської безпеки тощо. 29 грудня 2021 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1455, якою затверджено «Порядок, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» [311], яким встановлюється особливий режим, з метою недопущення несанкціонованого переміщення громадян України, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів. Для забезпечення здійснення заходів особливого режиму створена система пропускного режиму, на якому виконують завдання патрулі [32, с.38].

Аналіз практичної діяльності засвідчує, що постійною формою співпраці між слідчими та працівниками оперативних підрозділів та розвідувальних органів під час розслідування державної зради є: 1) взаємний обмін інформацією. Так, працівниками вказаних служб слідчому надається така оперативна інформація: щодо осіб, які раніше привертали увагу оперативних та розвідувальних органів і можуть бути причетні до вчинення державної зради. Така інформація може бути отримана працівником оперативних та розвідувальних підрозділів в результаті аналізу даних оперативних обліків. Закономірно, що працівники вказаних органів набагато швидше отримати таку інформацію оскільки: здійснюють контррозвідувальні заходи; використовують співробітників під прикриттям; виготовляють та використовують засоби прикриття; проводять опитування осіб, у тому числі з використанням технічних засобів реєстрації реакцій людини тощо; 2) спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій. Така форма співпраці, як правило, використовується у випадку, коли злочинці не затримані одразу після вчинення державної зради і інформація щодо них відсутня. Під час реалізації цього завдання працівники органів досудового розслідування, розвідувальних органів та оперативних підрозділів спільно формують відповідну систему завдань, які перебувають у залежності між собою, зокрема слідчий формує перелік СРД та тактичних операцій, а працівники

оперативних підрозділів: - пошукові та контррозвідувальні заходи, спрямовані на здобуття інформації щодо злочинців та фактів їх злочинної діяльності; 3) спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази. Найбільше слід враховувати поширеність фактів протидії розслідуванню, особливо з боку ворожих держав, запобігання, протистояння й нейтралізацію такого впливу має забезпечувати комплекс заходів, спрямованих на захист матеріалів і результатів доказового провадження в кримінальному процесі, з тим, щоб не допустити використання неякісних чи викривлених фактичних даних і відомостей під час формування доказів, фальсифікацій під час їх перевірки й оцінки, неналежного використання, створити умови для розуміння навіть безперспективності протиправної діяльності зацікавлених осіб у цьому напрямі, змусити тим самим припинити їх протиправний вплив на органи досудового розслідування, судові органи чи учасників процесу тощо [280, с. 111].

Таким чином, діяльність перелічених органів, тим або іншим чином, сприяє підвищенню ефективності організації досудового розслідування державної зради, що є основою ефективного виявлення та розслідування цього злочину і спрямовані на виконання завдань кримінального провадження. Означена взаємодія здійснюється в поєднанні з багатогранною та двосторонньою засадами діяльності вказаних суб'єктів. Разом з тим, як свідчить проведений у ході даного дослідження аналіз, складнощі, пов'язані з розкриттям та розслідуванням державної зради, значний обсяг роботи у кримінальних провадженнях, зумовлюють необхідність об'єднання процесуальних можливостей органів досудового розслідування і позапроцесуальної оперативної та розвідувальної роботи правоохоронних відомств. Формою такої взаємодії, що передбачає узгоджене здійснення слідчої й оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, спрямованої на швидке, своєчасне і повне розкриття злочинів, є міжвідомча слідчо-оперативна група, до складу якої можуть входити слідчі і оперативні працівники існуючих в Україні правоохоронних відомств [25, с. 114].

Варто наголосити на численних проблемах, пов'язаних з налагодженням ефективної взаємодії, що стосуються спільної роботи органів досудового

розслідування, розвідувальних органів та оперативних підрозділів різних відомств, які беруть участь у процесі розслідування державної зради. Взаємодія на цих напрямках послаблюється через відмінності внутрішньовідомчої нормативної бази, відсутність належних спільних тактичних напрацювань, наявність процесуальних помилок тощо. На думку опитаних респондентів, повноцінному здійсненню взаємодії під час діяльності з розкриття, розслідування державної зради перешкоджає: недосконалість нормативного регулювання взаємодії різних відомств (47 %); складність одержання великої за обсягом доказової інформації (26 %), невизначена кількість суб'єктів, які брали участь у злочинній діяльності (42 %); складність організації такої взаємодії (28 %); значний обсяг слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які необхідно провести за багатоепізодними кримінальними провадженнями (35 %); реалізація в рамках конкретного кримінального провадження оперативних матеріалів різних правоохоронних органів (23 %); нерозуміння завдань і можливостей взаємодії (21 %); низький рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності (12 %) [Додаток А].

Регламентация напрацьованих практикою організаційних форм взаємодії вказаних органів під час розкриття та розслідування злочинів набула свій розвиток у різних відомчих нормативно-правових актах. Під час розслідування державної зради найбільш розповсюдженими з них є міжвідомчі положення та інструкції, які затверджені наказами Офісу Генерального прокурора, Голови СБУ, Голови СЗР України, Начальника Головного управління розвідки МО України та керівниками інших правоохоронних відомств держави. Більшість з подібних нормативних актів є таємними, або для службового користування, відтак їх аналіз у рамках нашого дослідження не здійснювався.

Взаємодія відповідних суб'єктів у протидії злочинам проти національної безпеки, на нашу думку, має бути на інформаційному і практичному рівнях. Існуюча нині система кримінально-правової охорони державного суверенітету мусить безумовно охоплювати всі існуючі та можливі суттєві загрози для державного суверенітету України [224, с. 378]. Інформаційний рівень полягає в

обміні інформації при виявленні, припиненні й розслідуванні злочинів у цій сфері, у тому числі по лінії НЦБ Інтерполу в Україні.

Крім цього, слідчі органів досудового розслідування у протидії державної зради повинні ефективно взаємодіяти також з іншими державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які, відповідно до ст. 8 Закону України «Про службу безпеки», повинні сприяти виконанню покладених на неї завдань [325]. Так, з метою підтримання сталої комунікації з неурядовими, науковими та міжнародними організаціями й експертами щодо підвищення ефективності розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, актуальних проблем, пов'язаних із цією діяльністю, та шляхів їх розв'язання, а також захисту жертв воєнних злочинів, Наказом Офісу Генерального прокурора № 312 від 30 вересня 2021 року (Зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора від 01.11.2022 р. № 234) [327] утворено в Офісі Генерального прокурора міжвідомчу робочу групу з питань розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту в рамках реалізації програми. Міжвідомча робоча група, окрім іншого має забезпечити реагування на конкретні порушення прав людини у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, за визначеними напрямками та внесення пропозицій щодо протидії таким порушенням [327]. З метою оптимізації системи координації взаємодії між державними органами та іншими суб'єктами о 25 травня 2022 р. створено Міжвідомчу робочу групу з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією росії проти України, та надання допомоги постраждалим для здійснення взаємодії суб'єктів для впровадження Рамкової програми та затверджено Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Росії проти України, та надання допомоги постраждалим [334]. З метою оцінки поточної воєнно-політичної обстановки, реальних і потенційних викликів та загроз у воєнній сфері; розроблення імовірних сценаріїв виникнення та розвитку ситуацій воєнного характеру, відповідно до наказу

Міністерства оборони України від 18.03.2019 р. № 114 утворено Міжвідомчу робочу групу з питань проведення оборонного огляду [329].

Не менш важливим, ніж взаємодія з оперативними підрозділами, для слідчого є налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації, політичними партіями й громадськими організаціями, волонтерськими рухами та приватними особами. Загальновизнано, що успішному виконанню всіх завдань, поставлених перед правоохоронними органами, сприяє залучення до вирішення окремих питань представників ЗМІ, суспільних об'єднань, інших недержавних формувань [251, с.72]. Сучасний стан використання органами досудового розслідування повідомлень ЗМІ в процесі розкриття та розслідування злочинів повинен включати форми, які є результатом взаємодії між правоохоронними органами та установами ЗМІ, у тому числі правоохоронними органами інших країн, і включають сучасні інформаційні технології, які передбачають використання масової інформації в військових операціях, конфліктних ситуаціях тощо. Використання повідомлень ЗМІ правоохоронними органами в розкритті та розслідуванні злочинів включає такі напрями: формування відповідної громадської думки; розшукова діяльність; виявлення злочинів; подолання протидії розслідуванню; виявлення таємних комунікацій учасників організованих злочинних груп і членів терористичних організацій [204, с.279-280]. Різновидами цієї взаємодії є: а) передача отриманої у ході здійснення своєї діяльності засобами масової інформації, відомостей, що можуть містити ознаки злочинної діяльності; б) отримання відомостей від громадських організацій, волонтерських рухів та приватних осіб інформації про прояви злочинної діяльності; в) спільна розробка пропозицій, спрямованих на з'ясування та усунення умов, що сприяли вчиненню злочинів цього виду.

Встановлення волонтерських організацій, рухів та приватних осіб можливе шляхом витребування відомостей в органах державної влади та місцевого самоврядування, що дозволить отримати документи, які підтверджують факт державної зради та наступного проведення слідчого огляду відповідних джерел

інформації. Таким саме чином можна встановити можливих очевидців, свідків, яких у подальшому за можливості слід допитати [30].

У випадку, коли відповідна інформація фіксувалася приватними особами та на момент проведення досудового розслідування вже відсутня у відкритому доступі, потрібно орієнтувати таких приватних осіб щодо надання відповідних хронологічних протоколів документування, допитувати їх про обставини виявлення та збереження відповідної інформації. Такі протоколи волонтерів є документами, відповідно до ст. 99 КПК України та вони мають значення для оцінки допустимості та достовірності як доказу відповідної інформації, збереженою волонтером з відкритих джерел [278, с. 84-85], що може бути перевірена слідчим шляхом та оглянута безпосередньо слідчим.

Проведений аналіз широкого спектру поглядів щодо поняття взаємодії загалом, а також у правоохоронній діяльності зокрема, надає можливість висловити власне бачення щодо визначення цього терміна. Так, під взаємодією органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування державної зради необхідно розуміти узгоджену за метою, місцем, часом та послідовністю, врегульовану кримінальним процесуальним законодавством України та відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами, спільну діяльність органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, а також з суб'єктами розвідувального співтовариства, у тому числі з розвідувальними органами Служби зовнішньої розвідки України, розвідувальними органами Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, оперативними підрозділами Центрального управління СБУ, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, а також іншими державними структурами, громадськими організаціями, ЗМІ та окремими громадянами, спрямовану на поєднання наявних можливостей, сил, методів і засобів для успішного проведення комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій з метою пошуку і фіксації фактичних даних про вчинення дій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [222, с.302-309].

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

3.1. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради

Ефективність досудового розслідування державної зради здебільшого залежить від успішного та своєчасного проведення СРД, як процесуального засобу отримання інформації щодо характеру злочинної події, способу виявлення, дослідження і збирання криміналістично значущої інформації, яка з плином часу може бути втрачена. Зважаючи на це, для своєчасної реалізації завдань кримінального судочинства, тактику розслідування державної зради належить постійно забезпечувати новітніми засобами та методами проведення СРД, які спрямовані на збирання доказів у кримінальному провадженні. У даному контексті слід відзначити, що тактико-криміналістичному забезпеченню окремих СРД притаманні ознаки, в яких виявляється дія закономірностей, за якими удосконалюється криміналістична наука загалом, а саме: а) відповідність тактичних прийомів кримінальному процесуальному закону; б) зумовленість тактичних прийомів потребам практики розслідування злочинів; в) акумулювання в розроблюваних тактичних прийомах позитивного досвіду розслідування злочинів; г) використання під час розробки практичних рекомендацій досягнень різних наук [212, с. 133]. Таким чином, успіх роботи слідчого залежить від того, наскільки він тактично грамотно застосовує криміналістичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів і проведення окремих СРД [178, с. 28].

Основні напрями розслідування державної зради, конкретні методичні і тактичні рекомендації щодо проведення СРД, а також тактичних операцій як на початковому, так і на наступних етапах розслідування залежать насамперед від форми вчинення державної зради, змісту наявної інформації про подію та предмет злочину, способу вчинення злочину, статусу потенційного підозрюваного та іншої

вихідної інформації, яка перебуває у розпорядженні слідчого як на момент внесення відомостей до ЄРДР, так і в подальшому.

Підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, яка полягає у отриманні фактичних даних, на підставі яких слідчий встановлює наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, перевірки вже отриманих доказів з метою їх оцінки з позицій належності й допустимості [ч. 2. ст. 223 КПК України] [221].

Своєчасне виявлення ознак державної зради, значною мірою забезпечується обґрунтованим і своєчасним початком досудового розслідування в кримінальному провадженні, ефективним провадженням першочергових СРД, НСРД, також низки організаційних заходів. Характерною рисою розслідування державної зради, є те, що її форми вчиняються в умовах неочевидності, що в свою чергу вимагає активного проведення СРД, спрямованих на виявлення, збирання, фіксацію матеріальних джерел інформації одразу після початку досудового розслідування. Залежно від конкретних обставин, наявної слідчої ситуації, слідчий, який провадить розслідування, самостійно вирішує, які саме дії, коли і в якій послідовності слід проводити.

В цілому методика розслідування державної зради передбачає проведення на початковому етапі різноманітних СРД та інших процесуальних дій, специфікою з яких відрізняються насамперед огляд документів та комп'ютерних даних, які розміщені в електронних мережах (ст. 237 КПК України), допит свідків, потерпілих, підозрюваних (ст. ст. 225, 224 КПК України); обшук житла чи іншого домоволодіння підозрюваних (ст. 234 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України), пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228, 229 КК України), а також призначення та проведення судових експертиз (ст. ст. 242-245 КПК України).

Однак, застосування такого широкого комплексу процесуального інструментарію не завжди можливо у кримінальних провадженнях, які розпочаті за ознаками державної, особливо у формі переходу на бік ворога чи надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України, внаслідок вчинення

таких злочинів на тимчасово окупованій території України, та перебування там більшості очевидців, свідків, документів, речових доказів та осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів. Тож, за цілком справедливим твердженням А.С. Мальгіної, через окупацію частини регіонів України у слідчих органів може бути відсутня фізична можливість проведення на них СРД [240, с. 63-64].

Огляд судової практики та емпіричних джерел свідчить, що розслідування державної зради зазвичай проводяться такі слідчі (розшукові) дії: 1) огляд документів та комп'ютерних даних – 98% відповідей слідчих [Додаток А]; 86% судових рішень [Додаток Б]; 2) допит свідків, підозрюваних – 100% слідчих [Додаток А]; 100% судових рішень [Додаток Б]; 3) обшук – 84% слідчих [Додаток А]; 55% судових рішень [Додаток Б]; 4) пред'явлення для впізнання – 32% слідчих [Додаток А]; 18% судових рішень [Додаток Б]; 5) слідчий експеримент – 22% слідчих [Додаток А]; 14% судових рішень [Додаток Б]; 6) призначення судових експертиз – 88 % слідчих [Додаток А]; 65 % судових рішень [Додаток Б].

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що по даній категорії справ найчастіше проводиться огляд документів та комп'ютерних даних, зокрема інформації, яка міститься у відкритій мережі Інтернет, («Telegram»-каналах, акаунтах у соціальних сторінках осіб, причетних до злочину тощо). Відповідно до статті 237 КПК України огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) [221].

Досить поглиблені дослідження проблематики процесуальної організації і тактики проведення огляду комп'ютерних даних проведено А.В.Коваленко, які відзначає, що огляд комп'ютерних даних проводиться стороною обвинувачення з використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіовізуального виразу комп'ютерних даних із метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження.

Такий огляд є основним засобом збирання та дослідження електронних (цифрових) доказів (електронних документів) під час досудового розслідування [187, с.55] Слід погодитись із цілком справедливим твердженням А.В.Столітнього про те, що електронні докази – це інформація, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України, при цьому речові докази та документи будуть електронними доказами лише у випадку, коли їх джерелом є інформація, що зберігається (передається) в електронному вигляді [372, с.148]. Разом з тим, вивчаючи питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні, О.В. Ковальова зазначила про фактичне ототожнення цифрових доказів із електронними [190, с.147]. Схожу позицію підтримують й інші дослідники [401, с. 259; 431, с. 7; 427, с. 66]. Загалом нами підтримується позиція щодо недоцільності виокремлення цифрових доказів у самостійну категорію. Щодо визначення поняття «комп'ютерні дані», то відповідно до «Конвенції про кіберзлочинність» ними є будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [192].

Характерними властивостями цифрових джерел доказової інформації, І.О. Крицька виокремлює наступні: а) неречовий характер, що пов'язано з відсутністю міцного зв'язку з матеріальним носієм; б) неможливість безпосереднього сприйняття та подальшого дослідження цифрової інформації, тобто, вона повинна бути інтерпретована та перекодована за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; в) існування можливості дистанційного внесення змін до неї та її знищення; г) специфічний порядок збирання, перевірки й оцінки цифрових джерел доказової інформації [223, с. 304].

У зв'язку з чим погоджуємось з позицією К. О. Чаплинського, що рекомендації тактико-криміналістичного характеру проведення будь-яких СРД, у тому числі огляду, мають бути спрямовані саме на забезпечення максимально ефективної поведінки уповноважених осіб під їх проведення [403, с.23]. Під час

розслідування державної зради електронні докази в мережі Інтернет можуть міститися на веб-сайтах, електронній пошті, соціальних мережах, різноманітних форумах, у пошукових системах інформації тощо [35, с.38], тому метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Слід відмітити, що у наукових дослідженнях останнім часом значна увага приділяється OSINT – розвідці з відкритих джерел. З цього питання у наукових джерелах цілком доречно вказується на те, що аналіз відкритих інформаційних джерел забезпечує одержання цінної інформації для правоохоронної діяльності. Очевидно, інформація, що представляє оперативний інтерес для правоохоронних органів, може добуватися і шляхом контентаналізу інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж [396, с. 144]. До переваг OSINT, на відміну від інших видів розвідки, відносять доступність джерел інформації, обсяг джерел інформації, різносторонність, оперативність отримання, легкість подальшого використання і вартість отримання [418, с. 127]. Вчені також виділяють такі позитивні сторони: її використання не вимагає додаткових фінансових витрат на: придбання спеціальної техніки та програмного забезпечення, адже достатньо мати лише доступ до всесвітньої мережі Інтернет та робочу станцію ПК (смартфон, планшет); вона є у вільному доступі, а тому може бути використана суб'єктами правоохоронної; її використання (за певних умов) не порушує прав громадян [269, с.147]. До інструментів та технологій OSINT, які можуть бути використані при розслідуванні державної зради, відносяться: пошукові системи, соціальні мережі, офіційні та наукові сайти, онлайн карти, для збору інформації про підозрюваних осіб, їхню діяльність, освіту тощо. Зокрема, за допомогою пошукових систем (Google, Bing тощо) можна отримати інформацію про освіту, досвід роботи, належність до певних організацій, контактну інформацію осіб, тощо. Використання соціальних мереж (Facebook, LinkedIn тощо) дозволяє здійснити аналіз особистих профілів підозрюваних та їх зв'язків з іншими особами або організаціями, зокрема надати інформацію про його діяльність та зв'язок з представниками держави-агресора, виявлення публікацій, які свідчать про

проросійські погляди, тощо. Вивчення сторінок підозрюваних надасть можливість вивчити політичні погляди підозрюваних, їх зв'язок з представниками іноземної держави чи організації тощо. Використання архівного сервісу: web.archive.org дозволяє переглядати старі версії веб-сторінок, які могли бути змінені або видалені. Зокрема цей ресурс дає змогу проаналізувати архівні копії сторінок сайтів для вивчення інформації про підозрюваних осіб та їх діяльність; переглянути вміст сайту на вкладок його видалення або зміни; за допомогою календаря в архіві знайти інформацію про сайт, який більше не доступний. тощо. Геолокаційні інструменти: Google Maps, Google Earth дозволяють відстежити місця, пов'язані з підозрюваними, аналізувати їх маршрути, місця проживання та роботи. Зокрема Google Maps, може бути використано для перевірки адрес та розташування організацій, в якій працювали підозрювані. Використання медіа-платформ YouTube дають змогу переглянути інтерв'ю та інших відеозаписи з підозрюваними для виявлення їхніх політичних поглядів та знань. Використання онлайн газет та видань та інших онлайн ресурсів дозволяє вивчити статті, колонки та інші публікації, в яких йдеться про злочинні дії підозрюваних. Крім того, для аналізу інформації можуть використовуватись такі інструменти як: аналіз веб-сайтів для отримання додаткової інформації про їхні діяльності та можливі зв'язки між ними; зв'язки з джерелами, які надають інформацію про фінансування від представників окупаційної влади; відстеження хронології подій, що полягає у зборі про дати, пов'язані з роботою підозрюваних у відповідних органах; візуальний аналіз дозволяє вивчити фотографії, прикріплені до публікацій підозрюваних, для отримання додаткової інформації про їхню роботу та позицію в політичному середовищі тощо [19]. Отже, за допомогою інструментів та ресурсів OSINT можна отримати значну кількість доказів, які підтверджують участь підозрюваних осіб у протиправних діях. Зокрема: 1) зафіксувати та систематизувати доступні факти (дій, діяльності) підозрюваних осіб у ЗМІ, в тому числі в інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо; 2) отримати аудіо-, фото- та відеосвідчення очевидців з числа місцевих жителів на окупованій території; 3) проаналізувати ЗМІ країни-терориста щодо висвітлення стану справ

на окупованих територіях; 4) отримати оригінали/копії розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмові заяви, відомості оплати праці та ін. [29, с.15].

Встановлення та огляд ЗМІ, веб-сторінок, груп та каналів у месенджерах, а також соціальних мережах, дозволяють отримати фото та відео вчинення злочинних дій, які у сукупності з показаннями свідків сформуєть викривальну доказову базу проти підозрюваного у вчиненні державної зради.

Розглядаючи питання тактичних особливостей проведення огляду комп'ютерних даних, слід звернути увагу на підготовку до його проведення. Зокрема, підготувати необхідні технічні засоби для здійснення огляду комп'ютерної техніки та у разі необхідності копіювання комп'ютерних даних. До технічних засобів, необхідних для проведення огляду комп'ютерної техніки й огляду комп'ютерних даних, А.В. Вінаков відносить портативний комп'ютер з автономним джерелом живлення; комплекти запасних батарей; привод CD-ROM (DVD-ROM); диски з операційними системами й іншими програмними засобами, накопичувачі інформації, зокрема носій ємністю, більшою від ємності накопичувача, який підлягає огляду; блокувач жорсткого диска та/або набір дублікаторів; викрутки й інші інструменти; тощо [135, с.65]. В ході безпосереднього огляду слід звертати увагу на що такі технічні прилади як мобільні телефони, смартфони, ноутбуки обладнання тощо, можуть під'єднуватися до телекомунікаційних та інтернет-мереж, у зв'язку з чим мають оглядатися в умовах, що унеможливають підключення та віддалений доступ до них (наприклад, після переведення пристрою в режим «польоту» чи з використанням клітки Фарадея) [187, с.55]. Крім того, окремі файли можуть бути прихованими, для їх виявлення потрібно відкрити відображення прихованих файлів у налаштуваннях програми-файлового менеджера [210, с.167]. З цього приводу доречним є застосування порядок виявлення та дослідження комп'ютерних даних, що зберігаються на носіях, запропонований О. В. Манжай:

- 1) аналіз доступних (відкритих) файлів шляхом контекстуального пошуку за ключовими фразами;
- 2) пошук прихованих і зашифрованих, тимчасових,

специфічних даних; 3) спроба відновлення видалених файлів [242, с.112]. У контексті досліджуваного питання слід погодитись з думкою А.В.Коваленка, який указує на безпосередність візуального та аудіовізуального дослідження комп'ютерних даних після їх інтерпретації засобами комп'ютерної техніки. Адже комп'ютерні дані за своїм визначенням є інформацією, що була зашифрована для обробки логічними процесорами комп'ютерної техніки і, відповідно, в оригінальному вигляді не може бути сприйнята органами відчуття людини. Відтак огляд комп'ютерних даних, як засіб збирання та дослідження доказів, з урахуванням вимог абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України полягає в тому, щоб під час огляду цих даних уповноважені особи мали особисто сприйняти зміст аудіовізуального виразу комп'ютерних даних і відобразити його у протоколі СРД та додатках до нього у формі, придатній для сприйняття такого змісту іншими людьми [187, с.56].

Щодо фіксації комп'ютерних даних, то виходячи зі змісту ст. 104, абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, основною й обов'язковою формою фіксування є складання протоколу. А з урахуванням вимог п. 3 ч. 3 ст. 104 КПК України, в заключній частині протоколу обов'язково має міститись інформація про виготовлені дублікати документів, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їх ідентифікації [221]. За загальним правилом, фіксація доказів в електронній формі, відбувається двома основні способами: 1) фіксація на аналоговому матеріальному носіїві, властивості якого характеризуються безпосереднім і, як правило, відносно незмінним відображенням інформації (фото- та відеозапис); 2) фіксація на комп'ютерному носіїві, фізичні властивості якого використовуються не для безпосереднього відображення інформації, а для запису-зчитування дискретних станів електромагнітного поля опосередковано через аналогово-цифровий перетворювач [35, с.25].

Відповідно до положень ч. 4 ст. 99 КПК України копія інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим,

прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [221]. Водночас суди, маючи на меті додержання засади безпосередності дослідження доказів, отриманих шляхом огляду інтернет-ресурсів, ставлять питання про дослідження в ході судового засідання інформаційного ресурсу, з якого виготовлена копія відповідної інформації, що не завжди може бути реалізовано через її видалення (коли перехід за відповідним посиланням в інтернеті не дає результату або ж за таким посиланням розміщена вже інша інформація). Адже той спосіб фіксації, який зараз використовують, наприклад спосіб звичайного копіювання, не забезпечує необхідного рівня перевірки, аудиту тих даних, які зберігаються і потім використовуються фактично як оригінал електронного документа чи цифрових даних [320].

З метою забезпечення допустимості та достовірності доказів з відкритих джерел потрібно застосовувати рекомендації щодо архівації даних, які містяться у відкритих джерелах. Слідчі, відповідні спеціалісти повинні чітко розуміти цей алгоритм дій, що надасть змогу захистити та зберегти інформацію з плином часу, включаючи забезпечення вимог щодо: справжності, доступності, ідентичності, постійності, рендерингу (візуалізації) та зрозумілості [374]. Адже належним чином зафіксовані та заархівовані дані є оригіналом цифрової інформації, яка, найчастіше, є визначальним, основним, а часом і єдиним доказом вини особи у вчиненні того чи іншого кримінального правопорушення. Саме на ці індикатори цифрової інформації, звертається увага у Протоколі Берклі, які підлягають захисту й збереженню [426].

У вказаному протоколі охоплюються питання щодо професійних, методологічних та етичних принципів діяльності з використання цифрової інформації, правові рамки використання цифрової інформації у відкритому доступі, широкі безпекові застереження, засоби, методи та форми здійснення такої діяльності, звітування про її результати. Попри те, що Протокол Берклі зосереджений на використанні цифрової інформації з відкритих джерел для розслідування, переважно, порушень міжнародного кримінального права з прав

людини та гуманітарного права, його застосування є цілком можливим при розслідуванні інших порушень, у т.ч. державної зради [278, с.83].

Отже, для забезпечення захисту, збереження відповідної інформації з метою безпосереднього її дослідження під час подальшого судового розгляду кримінального провадження, обов'язковою умовою фіксації та збереження інформації з відкритих джерел про факт державної зради має бути складання слідчим відповідного протоколу огляду, з урахуванням особливостей, передбачених Протоколом Берклі – практичного посібнику з використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, розроблений школою права Університету Каліфорнії в Берклі разом з представниками ООН Протокол Берклі про дослідження цифрових відкритих джерел [330]. Аналізуючи практичні проблеми допустимості інформації з відкритих джерел, суддя О. Яновська досить вірно підкреслює, що цифрова копія такого документа буде прирівнюватися до оригіналу, має зберігатися у тому вигляді, в якому вона створювалася, що означає збереження оригіналу зібраного цифрового елемента у всіх форматах, в яких він був зібраний [425]. Вважаємо, що використання Протоколу Берклі має враховуватись під час проведення огляду інформації з відкритих джерел, адже в ньому містяться керівні положення щодо міжнародних стандартів для проведення інтернет-розслідувань передбачуваних порушень, керівництво про методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації з дотриманням професійних, правових та етичних принципів. Відповідно до нього з метою правильного збору та збереження отриманих даних і недопущення видалення інформації з мережі Інтернет розроблений відповідний алгоритм, який у тому числі передбачає архівізацію, опис у протоколі огляду процесу отримання та змісту інформації, графічну візуалізацію та вимоги щодо збереження на відповідному носії [426]. Тому вважаємо, що використання Протоколу Берклі, при дослідженні цифрових відкритих джерел, є досить позитивною моделлю кримінального процесуального регулювання при розслідуванні державної зради. Безумовно, докази, отримані під

час огляду Інтернет-ресурсів, мають бути перевірені та оцінені процесуальним шляхом. Особа підозрюваного, інформація щодо якого виявлена під час таких оглядів може бути перевірена шляхом пред'явлення для впізнання, пред'явлення для впізнання за фотознімками (за відсутності такої особи, що досить поширено при розслідуванні злочинів на тимчасово окупованих територіях); проведенням судової портретної експертизи за експертною спеціальністю 6.2 (ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями); проведенням судової експертизи матеріалів і засобів відео-звукзапису (фоноскопичної) експертизи та ін. [380, с.774].

Як демонструє слідча практика, при проведенні обшуку в ході розслідування аналізованого злочину слід зосередити увагу на пошуку комп'ютерної техніки, комп'ютерних даних, електронних доказів. Особливості тактики проведення обшуку при розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерних технологій, розглянуто в численних публікаціях з методики розслідування злочинів [134; 229; 331;406], тому в межах нашого дослідження вважаємо за доцільне зупинитись на розгляді окремих тактичних аспектів проведення обшуку з метою виявлення електронних доказів при розслідуванні державної зради. На підставі положень ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, зокрема електронних доказів, відшукування знаряддя кримінального правопорушення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії [221]. Крім того, пошук та вилучення доказів в електронній формі можуть здійснюватися шляхом тимчасового вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду відповідно до вимог ст. 168 КПК України [221]. На відміну від огляду, при розслідуванні державної зради, обшук провадиться за наявністю достатніх підстав вважати, що публічне заперечення громадянином

України здійснення збройної агресії проти України або публічні заклики громадянином України щодо підтримки рішень та/або дій держави-агресора та засоби, за допомогою яких вчинялася така діяльність, можуть мати значення для кримінального провадження та знаходяться певному приміщенні чи місці або в деякої особи. В результаті обшуку відбувається вилучення певних документів й предметів, що можуть мати значення письмових або речових доказів і знаходитися у володінні чи віданні конкретної особи або установи. З метою найбільш ефективного пошуку слідів комп'ютерної інформації до провадження обшуку необхідно залучати спеціаліста з інформаційно-телекомунікаційних систем.

Під час обшуку, огляду чи тимчасового доступу до засобів комп'ютерної техніки створюють абсолютно ідентичний оригіналу екземпляр інформації у формі документа як процесуального джерела доказів. Слід підкреслити, що власник, володілець або утримувач комп'ютерної системи, яку досліджують, може застосовувати різні способи захисту від копіювання. За такої умови ідентичне копіювання буде неможливим, що обґрунтовує фізичне вилучення носія електронної інформації під час обшуку або слідчого огляду для його вивчення та подолання систем захисту в процесі проведення відповідної судової експертизи [354, с.259].

Для підвищення ефективності проведення обшуку в приміщеннях, де знаходиться комп'ютерна техніка пропонуємо такий алгоритм: 1) збір інформації щодо кількості та типу засобів телекомунікацій та комп'ютерної техніки, виду електроживлення, підготовленості користувачів та технічного персоналу; 2) час проведення обшуку доцільно обрати на момент максимального робочого режиму та вжити заходів до охорони комп'ютерної техніки; 3) залучення до участі та активна участь у проведенні обшуку спеціаліста (-ів) із використанням технічних та інших засобів [390, с.142]; 4) підбір понятних, бажано, проводити із числа осіб, які володіють знаннями у галузі комп'ютерної техніки; 5) вилучення попередньо зафіксованих файлових слідів-відображень та файлових слідів-предметів (залежно від обставин провадження) доцільно проводити: а)

шляхом вилучення разом з носієм. У цьому випадку на попередньо виключеній комп'ютерній системі здійснюється від'єднання інтерфейсних та силових кабелів. Порядок від'єднання розйомів фіксується в протоколі, на розйомах допустимо робити помітки з метою подальшого підключення пристроїв таким же чином і для подальшого дослідження система в лабораторних умовах. Вилучене обладнання обережно упакувати. Транспортування його повинно здійснюватись обережно. Дуже не бажано вплив: сильних ударів, високих температур, електромагнітних та електричних колів; б) шляхом вилучення окремо від носія: по-перше, шляхом вилучення даних, попередньо зафіксованих спеціалістом (експертом) на власних носіях інформації (на переносні накопичувачі комп'ютерної інформації, та портативну комп'ютерну техніку). В даному випадку докази не вилучаються, а «...переходять на новий об'єкт його доказові властивості. Новий об'єкт, носій цих властивостей, є утвореним речовим доказом» [268, с. 30]; по-друге, шляхом вилучення самих носіїв інформації (резервних копій даних комп'ютерної системи тощо). В даному випадку носії інформації вилучаються та залучаються до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства. Але у обох випадках головки жорстких дисків упаковуються, з'ємні магнітні диски поміщаються в металеву коробку, яка оберігається від ударів, впливу підвищеної вологості та температур, прямих сонячних променів, вібрації, електромагнітного та електростатичного полів. б) в процесі обшуку необхідно вилучати: а) роздруковані на принтері і оформлені у вигляді протоколу результати роботи експертного програмного забезпечення та аудиту мережі; б) документи, які носять сліди вчиненого злочину: журнали встановлення зв'язку; листи, складені за допомогою комп'ютерної техніки тощо; в) документи зі слідами дій операційних систем та програмного забезпечення (наприклад, розпечатки системних журналів); г) документи зі слідами дій апаратури (розпечатки, отримані на принтерах та інших пристроях виводу інформації); д) документи, які описують апаратуру та програмне забезпечення (різна технічна документація); д) документи, що встановлюють правила роботи з інформаційною системою в

цілому, нормативні акти, що регламентують правила роботи та обслуговування комп'ютерних технологій [390, с.154-155].

Під час обшуку звертають увагу на апаратні об'єкти, які містять: персональні комп'ютери (настільні, портативні), периферійні пристрої, мережеві апаратні засоби (сервери, робочі станції, активне обладнання, мережеві кабелі тощо), інтегровані системи (органайзери, мобільні телефони, інші гаджети), вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів, а також електронні носії даних: мікросхеми пам'яті, магнітні і лазерні диски, магнітооптичні диски, магнітні карти, флеш-пам'ять, пластикові картки та ін. Спеціаліст з інформаційно-телекомунікаційних систем при цьому повідомляє слідчого, учасників обшуку, понятих та присутніх про копіювання (зняття так званого дампу) оперативної пам'яті, браузера з історією, логінами, паролями, копіювання файлів месенджерів та даних щодо відомих мереж, до яких здійснювалося підключення, і паролів до них. Після цього з дозволу слідчого здійснюється таке копіювання. При цьому спеціаліст повідомляє присутнім та учасникам слідчої дії про інформацію, яка підлягає копіюванню, її місцезнаходження на носії інформації, програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється таке копіювання, із зазначенням умов його ліцензування, зовнішнього носія інформації, на який здійснюється та в подальшому здійснюватиметься копіювання такої інформації, його серійних, ідентифікаційних чи інвентарних номерів [2, с.25].

Найпоширенішою СРД під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення є допит (ст. 224 КПК України). Важливим засобом отримання доказової інформації під час розслідування державної зради є допит свідків. Вивчення слідчої та судової практики у цих кримінальних провадженнях свідчить, що в якості свідків підлягають допиту переважно наступні категорії осіб:

- 1) працівники правоохоронних, судових та інших органів державної влади, які працювали разом з підозрюваним до окупації території, а також особи, які через свої робочі відносини, професійні функції були знайомі з підозрюваним – перш за все, у кримінальних провадженнях про вчинення державної зради у формі

надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України та переходу на бік ворога в період збройного конфлікту чи воєнного стану. Під час їх допиту встановлюються: обставини про точний час окупації відповідної території України; обставини про призначення підозрюваного на відповідну посаду, його робоче місце та вчинення ним конкретних дій в інтересах окупаційної влади; відомості щодо членства його в політичних партіях, громадських або релігійних організаціях; організаційно-розпорядчі функції, які здійснювались підозрюваним; про прийняття підозрюваним розпорядчих документів, які визначають, зокрема порядок реєстрації підприємців, порядок в'їзду, виїзду до окупованого міста, які були засвідчені підписом тощо; за яких обставин, свідку стало відомо, що підозрюваний співпрацює з окупаційною владою тощо.

2) Члени сім'ї чи знайомі, сусіди підозрюваного. У разі вчинення державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України шляхом збору інформації, яка може завдати шкоди обороноздатності та державній безпеці України, свідками можуть бути члени сім'ї чи знайомі, сусіди підозрюваного, водії в службі таксі. Під час допиту яких необхідно встановлювати обставини щодо: політичних та ідеологічних поглядів підозрюваного, переконань, негативного ставлення до керівництва держави Україна, ЗСУ, ототожнення себе з представниками російської федерації; його можливого місця перебування в місцях, де знаходяться об'єкти, відносно яких він збирав відомості та яким чином передавав відомості представникам іноземної держави (будівель СБУ, поліції, військкоматів, стратегічно важливих мостів (автомобільних, залізничних) та військових частин); про можливі стосунки з представникам російської федерації; джерела доходів підозрюваного та витрати тощо.

3) Військовослужбовці, які проходять службу в ЗСУ з питань наслідків, до яких може призвести розголошення відомостей про діяльність ЗСУ, місце розташування приміщень та бойової техніки, а також про особовий та керівний

склад військової частини та чи підтверджується така інформація дійсним обставинам справи. Зокрема, військовослужбовць, який на даний час проходить службу на посаді командира Військової частини НОМЕР_2 ри його допиті як свідка на досудовому розслідуванні він ознайомлювався з інформацією та схемами (кресленнями), які передавав ОСОБА_7. На 95% дана інформація відповідала дійсності, лише в частині господарського приміщення вказали що там є склад. По військовій техніці інформація частково не відповідала дійсності, однак по офіцерському складу інформація відповідала повністю. Територія Військової частини А2896 охороняється патрулем, доступ до інформації по військовій частині є обмеженим [51].

4) В якості свідків можуть бути також допитані особи з числа тих, які підшукувались підозрюваним для реалізації злочинного плану спрямованого на завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Під час допиту яких необхідно встановлювати обставини щодо: обставин знайомства; місць зустрічей та умов участі і злочинній діяльності; обіцяну винагороду, у разі погодження; деталі дій підозрюваного та його поведінку, тощо.

5) При розслідуванні державної зради у формі переходу на бік ворога, за фактами вступу цивільних осіб на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави, як свідки можуть бути допитані військовослужбовці, які разом з підозрюваним проходили службу в рф та можуть підтвердити, що підозрюваний брав участь у бойових діях у складі окупаційних військ. Наприклад, відповідно до показань свідка, який познайомився з підозрюваним в селищі Холодна Балка, куди їх привезли в процесі мобілізації та фактично був очевидцем злочину, підозрюваний у період часу з 12.03.2022 р. по 13.03.2022 р, фактично діючи у складі підрозділу зс рф, на підставі наказів військового командування у межах загального плану захоплення території України виконував бойові завдання з охорони та оборони стратегічно важливих перехресть доріг та військової техніки зс рф, яка рухалась по ним, в районі с. Білозірка Миколаївського району Миколаївської області. 13 березня 2022 року в

школу прилетів снаряд, проте підозрюваний з свідком залишились на блок пості. Через деякий час, до них під'їхав БТР з бійцям ЗСУ, яким вони здались та здали зброю. Свідок, пояснив, що зброю їм видали у м. Донецьк, а боєприпаси видали на території Херсонської області [43].

6) Службові особи судових органів, органів прокуратури та інших правоохоронних органів, військових адміністрацій, до повноважень яких відносяться питання щодо призначення на відповідну посаду – переважно у кримінальних провадженнях за фактами надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України судьями, прокурорами працівниками правоохоронних органів. Під час їх допиту, як правило, встановлюються: їх посада; обставини щодо призначення на посаду підозрюваного; з'ясування обставини щодо виконання покладених на нього повноважень, а також інші питання, що мають значення для кримінального провадження.

7) мешканці звільнених територій, внутрішньо перміщенні особи, представники засобів масової інформації, які висвітлювали перебіг подій здійсненої терористичної атаки та поінформовані про певні її обставини.

З метою отримання від свідків найбільш повної і об'єктивної інформації про подію злочину та його окремі обставини, поряд з основними питаннями, ставляться питання, спрямовані на уточнення та деталізацію тих чи інших обставин, що складають предмет допиту свідка, пред'являються фото та відеоматеріали, плани та схеми, які дозволяють перевірити правдивість його свідчень або виявити в них добросовісні помилки, проводиться повторний допит по обмеженому колу обставин [281, с.167].

Під час розслідування державної зради важливим є проведення допиту підозрюваного у вчиненні злочину. Проведення допиту підозрюваного вимагає від слідчого ретельної підготовки: вивчення матеріалів кримінального провадження; аналіз даних про особу підозрюваного (наявність освіти, соціальні зв'язки, попередній злочинний досвід, морально-інтелектуальні та ділові якості); визначення предмета допиту (обставин, що підлягають встановленню),

встановлення нормативно-правового порядку регулювання обігу державної таємниці, зокрема відносно такої форми державної зради як шпигунство; складання детального плану допиту з урахуванням не лише обставин наявних матеріалів, а й положень законодавства, що регулює відносини в сфері національної безпеки; визначення способу виклику на допит (з урахуванням воєнного стану та окупації частини території України, допит може бути проведений в порядку ст. 232 КПК України); вирішення питання щодо використання технічних засобів фіксації допиту. Конкретний перелік питань, що підлягає встановленню під час допиту підозрюваного, визначається обставинами вчиненого злочину, зокрема формою його вчинення, а також особливостями слідчої ситуації, в якій відбувається допит підозрюваного.

Що стосується допиту підозрюваного у формі надання іноземній державі, організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, під час його допиту необхідно намагатись отримати показання щодо спеціального мотиву, яким керувався підозрюваний, передумов його співпраці з ворожою державою і кінцевої злочинної мети, яку він переслідував, що спонукало його на вчинення злочину; з'ясувати яку саме інформацію він збирав, за допомогою якої апаратури та програмного забезпечення передавав її; інші обставини події, що розслідується, її причини тощо. В той же час слід враховувати, що надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України можна назвати загальним способом державної зради, різновидами якої є перехід на бік ворога та шпигунство. Тому предметом допиту підозрюваного у такому разі слід з'ясувати можливість доступу підозрюваного до державної таємниці, ким і коли надано такий доступ тощо. При допиті підозрюваних - військовослужбовців у кримінальних провадженнях про вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога. основними завданнями допиту підозрюваних осіб є встановлення обставин: з'ясування їхньої освіти (вища, професійно-технічна або повна загальна середня); його рівень фізичної тренуваності, обізнаність у воєнній справі; чи проходив він строкову військову службу; чи має військові звання офіцерського

складу з відповідною освітою та спеціальною підготовкою; чи проходив відповідний професійно-психологічний відбір та перевірку на відповідність установленим вимогам проходження військової служби; чи має професійні відзнаки; чи володіє він сучасними зразками бойової техніки і озброєння; також під час допиту необхідно з'ясувати мотив вчинення таких дій; до якої роти, батальйону, полку армії зарахований; які саме завдання виконувались; яку посаду займав; чи отримував форму зразка зс рф, автоматичну стрілецьку зброю та набої до неї, засоби індивідуального захисту, аптечку, сухі продуктові набори для військовослужбовців тощо.

Своєю чергою, неможливо передбачити наслідки проведення допиту підозрюваного. Тому слідчому необхідно враховувати конкретну ситуацію, в результаті якої виникла необхідність її проведення [10;140; 204; 364; 383;]. Виходячи з обставин затримання і характеру зібраних доказів, слідчий повинен визначити момент допиту, зміст питань, які необхідно поставити підозрюваному, їх послідовність. Для забезпечення ефективності реалізації завдань досудового розслідування допит підозрюваного у вчиненні державної зради тактично правильно проводити відразу після його затримання. Це не тільки забезпечує можливість своєчасної реалізації підозрюваним свого права на захист, а й має вагомое тактичне значення. Особа, яка підозрюється у вчиненні державної зради, знаходячись на момент затримання в певній психологічній розгубленості, ще не обрала лінію своєї поведінки, поміркувати над відповідями, які виправдовують її дії. Як правило, у кримінальних провадженнях цієї категорії злочинців затримують після вчинення ними злочину, за результатами проведення комплексу відповідних процесуальних дій.

Під час проведення першого допиту підозрюваного слідчий має максимально деталізувати постановлені питання, надати можливість підозрюваному вільно розкрити та висвітлити всі обставини вчиненого злочину [21, с.53-54]. У жодному випадку слідчому, під час проведення першого допиту недоцільно з тактичних міркувань застосувати прийом викриття брехні, оскільки це може викликати суттєві труднощі з можливістю встановлення психологічного

контакту з підозрюваним та отримання достатніх і належних доказів, які б підтверджували винуватість у вчиненні державної зради.

З огляду на проведені анкетування до тактичних прийомів проведення допиту підозрюваного у вчиненні державної зради доцільно віднести такі: пред'явлення беззаперечних доказів участі осіб у вчиненні злочину (88%); створення враження поінформованості слідчого (69%); деталізація показань (54%); логічний аналіз протиріч (49%); допущення легенди (29%); постановка доповнюючих, уточнювальних, нагадуючих, контрольних, викривальних (78%); пред'явлення відеозаписів, використання чинника раптовості (37%); проведення відеозйомки під час складних допитів (70%) та ін. [Додаток А] Одним із ефективних тактичних прийомів допиту підозрюваного для отримання правдивих показань щодо участі у вчиненні державної зради та визначення співучасників та організаторів злочину є укладення угоди, відповідно до ст. 468 КПК України, про визнання винуватості підозрюваного та забезпечення його безпеки (47%).

Практичний досвід дисертанта під час розслідування державної зради засвідчує, що непоодинокими є випадки допиту підозрюваного одразу після затримання, у такому разі якщо підозрюваний заявляє клопотання про призначення йому захисника, існує висока вірогідність того, що підозрюваний відмовиться від дачі показань, поки будуть чекати на його прибуття. У такому разі застосовується така НСРД як аудіо-, відеоконтроль особи, який проводиться у кабінеті слідчого де відбувається допит та полягає в негласній (без відома підозрюваного) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови підозрюваного або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо. Проте як свідчить судова практика такі дії є порушенням норм процесуального законодавства. Зокрема, у Постанові ККС ВС від 09.12.2020 р. Суд зазначив, «що спілкування у приміщенні управління поліції затриманої особи, яка перебуває під контролем працівників поліції, з працівниками поліції не може вважатися приватним, а проведена слідча дія за своїм змістом є допитом ОСОБА_1. На це вказує характер спілкування працівників поліції з ОСОБА_1. Зокрема, ОСОБА_1 їм повідомляє про те, як вони

з ОСОБА_2 готувались до нападу на ОСОБА_6, відслідковували режим його дня, наявність собаки, автомобіля, а також розкриває інші обставини вчинення нападу. Однак, органом досудового розслідування викривальні показання ОСОБА_1 стосовно себе отримані саме як результат проведення негласної слідчої (розшукової) дії – аудіо-, відеоконтролю особи. Таким чином, органом досудового розслідування було порушено право особи не свідчити проти себе, а також у супереч вимогам ст. 52 КПК, що за своїм змістом є допитом особи, яка підозрюється у вчиненні особливо тяжкого злочину, не було забезпечено участі захисника» [290]. Так само і спілкування в умовах слідчого ізолятора двох підозрюваних зі слідчим прокуратури і трьома оперуповноваженими співробітниками поліції, які розслідували злочини, в жодному разі не можна визнати негласною слідчою (розшуковою) дією – аудіо, відеоконтролем особи, оскільки учасники такого спілкування не мали жодних підстав вважати, що спілкування є приватним. Більше того, на це вказує прохання одного з підозрюваних надати захисника під час такого «приватного» спілкування, в чому йому було відмовлено [291].

Отже, особливістю розслідування державної зради є підвищена психологічна складність допитів осіб, які володіють криміналістично значущою інформацією, яка є необхідною для встановлення обставин вчинення державної зради у будь-якій її формі, пов'язаних як із самою подією злочину (його місцем і часом вчинення, навколишніми умовами, способом, тощо), так і такими, що вказують на особу злочинця, її мотиви і кінцеві цілі. Виявлення особливостей допитів таких осіб, залежно від їх процесуального статусу, а також правильне використання тактичних прийомів, рекомендованих криміналістичною наукою, є необхідними умовами отримання правдивих, повних і всебічних показань від допитуваних, умовою успішного результату досудового розслідування досліджуваного злочину у цілому. З урахуванням того, що загальна тактика допиту свідків і підозрюваних досить ґрунтовно та всебічно досліджена в криміналістичній літературі [16; 139; 156; 373; 386 365], нами були розглянуті лише особливості, зумовлені як специфікою аналізованого нами злочину, так і

категоріями допитуваних осіб.

Під час розслідування державної зради перед слідчими постає питання щодо витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей відповідно до п. 2 ст. 93 КПК України. Такими заходами можуть бути витребування відомостей від органів державної влади (військових частин, Департаменту з питань громадянства, паспортизації та реєстрації Державної міграційної служби, Державної прикордонної служби, управлінь МО України, державних установ виконання покарань, військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних, судових та контролюючих органів) та місцевого самоврядування. Зокрема надані документи можуть стосуватись відомостей щодо: зафіксованості нанесення ракетно-авіаційних ударів та артилерійських обстрілів на певній території та пошкодження низки об'єктів; віднесення відомостей до інформації з обмеженим доступом відповідно до «Переліку відомостей Збройних сил України, що становлять службову інформацію (ПСІ-2017)», затвердженого наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.11.2017 № 408, розголошення якої в умовах воєнного стану неуповноваженими на це особами створює загрозу для життя та здоров'я цивільних осіб і військовослужбовців, а також може бути використано державою, що здійснює збройну агресію проти України (інформація про розміщення військової техніки, зброї, озброєння, бойових припасів, а також дислокування за вказаними в переписці координатами підрозділів ЗСУ та інших військових формувань, які у відкритому доступі не розміщувалися); перебування конкретних осіб на території військових частин за визначений період з долученням документів та інших матеріалів, які підтверджують вищезазначену діяльність останніх (якими можуть бути копії з книг запису відвідувачів на КПП військової частини, копії з книг обліку порушень пропускового режиму військової частини; копії з книг обліку видачі одноразових перепусток військової частини тощо); правового статусу та місця знаходження військових частин; акти про проведення службових перевірок; проходження служби у відповідних військових частинах

(витяги із наказів про зарахування на службу; витяги із наказів про звільнення в запас у зв'язку з позбавленням військового звання в дисциплінарному порядку); щодо перебування військовополонених у виправних колоніях, таборах для тримання військовополонених чи інших місцях позбавлення волі (характеристики; копії особової справи військовополоненого, в якій містяться документи, що посвідчують особу, в тому числі військовий квиток, виданий т. зв «лнр», «днр» та фотографії підозрюваних чи свідків); проходження ними військової служби в лавах окупаційних військ; картки-повідомлення про взяття в полон; довідками щодо перетину кордону (документи, що містять дані про конкретних осіб, в тому числі їх фотографії, що у сукупності можуть підтверджувати); перебування підозрюваного на обліку у психіатра чи нарколога; щодо перебування на відповідній посаді (копії наказів про призначення, переведення, звільнення, копію заяви про звільнення, характеристики); щодо реєстрації військової техніки та її військово-функціонального призначення, належності відповідній військовій частині; щодо розташування на певній місцевості дислокації ЗСУ, військової техніки, та її стану та готовності до виконання бойових завдань; щодо працівників, які виїхали з тимчасово окупованої території України, а також працівників, що залишились на цій території; інформації про розташування під час обстрілу лінії розмежування між ЗСУ й окупаційними організаціями тощо. Відповіді на ці запити нададуть реальну можливість встановити обставини вчинення державної зради у певній формі, зокрема визначити місце вчинення злочину, наслідки й інші відомості щодо події злочину як обставини, які підлягають доказуванню, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України. Подібна інформація може бути отримана також в порядку ст.ст 159-166 КПК України, якими регламентовано порядок тимчасового доступу до речей і документів [206, с. 234-240].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що тактичні особливості провадження слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування державної зради обумовлюються характером початкової слідчої ситуації, поведінкою підозрюваного, наявністю або відсутністю протидії розслідуванню з боку

підозрюваного та інших зацікавлених осіб, стану наявної у слідчого інформації про обставини вчиненого злочину.

3.2 Загальні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради.

Ефективне розслідування державної зради, неможливе без використання негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), позаяк здебільшого відомості про особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. НСРД, відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, визначаються як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом [221]. Для ефективного розслідування державної зради, варто невідкладно проводити комплекс НСРД, використовуючи сучасні можливості зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем (візуальне спостереження); аудіо-, відеоконтроль особи, місця; контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту; використання інформації, отриманої унаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами. Під час досудового розслідування державної зради зазначені НСРД виступають чи не найбільш ефективним засобом збирання доказової інформації щодо осіб, які вчинили або готують державну зраду у формі шпигунства, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, надають можливість слідчому на основі отриманої у такий спосіб інформації здійснити оцінку дійсної небезпеки виявленої загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України та вжити своєчасних заходів щодо її запобігання.

Слід зазначити, що прийняття у 2012 році КПК України, позначилось на правовій регламентації проведення негласних заходів, зокрема, через закріплення

у положеннях КПК України порядку проведення НСРД. Саме тому наголосимо, що відповідно до чинного законодавства проведення НСРД у провадженнях щодо розслідування державної зради повинна проводитись у межах досудового розслідування. При цьому важливим є факт внесення відповідних даних до ЄРДР, що і відзначає початок досудового розслідування.

Ознаки державної зради досить часто виявляються при досудовому розслідуванні іншого кримінального правопорушення або під час проведення ОРЗ відповідними оперативними та контррозвідувальними підрозділами СБУ з перевірки інформації про причетність підозрюваних до злочину чи із забезпечення його розслідування. Враховуючи специфіку державної зради, а також той факт, що як правило вона вчиняється спільно з іншими особами, які є представниками іноземної держави чи організації протиправні, дії яких могли фіксуватися за допомогою проведення НСРД в іншому кримінальному провадженні, відповідно отримані матеріали НСРД у такому кримінальному провадженні, дозволяють встановити інших осіб, причетних до таких злочинів, протиправна діяльність яких може досліджуватися у іншому кримінальному провадженні, про свідчить практична діяльність [51; 76; 99; 111]. Передують такій роботі попереднє встановлення органами досудового розслідування кола осіб, які могли також вчинити державну зраду, та з якими взаємодіяв підозрюваний, факт протиправної поведінки якого досліджується у певному кримінальному провадженні. Після встановлення таких осіб та з'ясування який саме орган досудового розслідування здійснює досудове розслідування у такому кримінальному провадженні, слідчому слід вжити заходів до отримання відомостей щодо проведення НСРД стосовно певних осіб та можливість їх використання у іншому кримінальному провадженні. Отримати відповідну інформацію про проведення НСРД стосовно конкретних підозрюваних осіб в іншому кримінальному провадженні, можливо шляхом проведення тимчасового доступу до речей і документів до таких відомостей від слідчого, який ініціював проведення НСРД в рамках іншого кримінального провадження. При цьому слід звертати увагу, що на підставі ст. 257 КПК України, використання отриманої

інформації в іншому кримінальному провадженні можливе тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора, який здійснює процесуальне керівництво у іншому кримінальному провадженні [221]. За результатами надання слідчим суддею такого дозволу необхідним є виготовлення за участі спеціаліста копій відповідних протоколів та додатків до них у вигляді матеріальних носіїв інформації для подальшого їх використання в іншому кримінальному провадженні [163].

За результатами анкетування слідчих найчастіше у провадженнях досліджуваної категорії проводяться такі НСРД: зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (83 %); зняття інформації з електронних інформаційних систем (88 %); аудіо-, відеоконтроль особи (71 %); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (72 %); спостереження за особою, річчю або місцем (23 %), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (17 %); Контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту (12 %) [Додаток А].

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [221] та полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні й фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду). Зокрема: контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється; зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному

одержанні, перетворенні й фіксації із застосуванням технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються (ч. 1 ст. 263 КПК України) [258, с.20].

Перед прийняттям рішення про зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж тактично правильним буде встановлення особливостей його проведення, зокрема кількість абонентських номерів, які використовує особа, а також наскільки вона довіряє даному виду зв'язку. Здійснюючи зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж, можна встановити: факт передавання інформації в режимі реального часу з фіксацією змісту відомостей, що передаються, установленням їх отримувача, кінцевого обладнання тощо; дані про початок, кінець, тривалість і зміст з'єднання, що передаються в режимі реального часу; зміст електронної пошти або SMS, MMS повідомлень, (як відкритих й прочитаних абонентом, так і невідкритих й непрочитаних); зміст телефонних розмов підозрюваного або іншої особи [237, с.204].

Під час розслідування державної зради зняття інформації з електронних комунікаційних мереж може проводитись з метою зняття інформації з абонентського номера, сервісів обміну текстовими, голосовими та відео повідомлення в мережі Інтернет інтернет-месенджерів «Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Facebook Messenger», «Signal», «ICQ», «WeChat», «Line», «BiP», «IMO», «Element» та інших, що закріплені за визначеним абонентським номером; мобільного терміналу системи зв'язку, що знаходяться у володінні та користуванні підозрюваних, із застосуванням відповідних засобів відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержання, перетворення і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку. Зокрема в ході розслідування державної зради, у формі надання допомоги за фактом передачі представникам федеральної служби безпеки російської федерації інформації розвідувального характеру про військову частину ЗСУ, за результатами проведення негласної слідчої розшукової дії було встановлено телефонні розмови підозрюваного з

представником РФ та досліджено їх зміст. В ході розмови підозрюваний повідомив про намір під приводом виготовлення столярних виробів проникнути на територію військової частини, написав про необхідність поїздки та потреби в коштах, вказавши банківську карточку [51]. В іншій справі за результатами зняття інформації з абонентського номера, були встановлені факти щодо змісту розмов, текстових повідомлень підозрюваного та встановлено, що за вказаним номером через месенджер «Telegram» переписувалася з представником РФ [78]. Отже, необхідність зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж може виникнути у разі, якщо передбачається розмова (змова) між співучасниками; коли підозрюваний телефонує своїм своїми родичами, знайомими, співучасниками та повідомляє про обставини вчиненого злочину тощо [332, с.39].

Зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж з метою контролю та фіксації інформації, що передається через Інтернет та іншими мережами передачі даних, може здійснюватися за ідентифікаційними ознаками: за адресою електронної пошти у форматі «ім'я поштової скриньки @домен. домен верхнього рівня» (наприклад, info@ssu.gov.ua); адресою в мережі передачі даних з комутацією пакетів, у тому числі IPадреса для мережі Інтернет у форматі xxx.xxx.xxx.xxx (наприклад, 010.011.012.130); апаратною адресою (MAC-адреса) пристрою, приєднаного до мережного середовища [237, с.203].

Зауважимо, що відповідно до п.4 ст. 264 КПК України, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції, БЕБ України, НАБУ, ДБР та СБУ. Керівники та працівники операторів електронних комунікацій зобов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді [221].

Порядок фіксації та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою технічних засобів, визначено у ст. 265 КПК України. У разі виявлення в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, у протоколі відтворюється відповідна частина такої

інформації, а прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації. Дослідження інформації, отриманої зі застосуванням технічних засобів, за необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол [221].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем полягає в одержанні інформації, яка міститься в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування, зокрема із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі [176].

До етапів організації підготовки та проведення зняття інформації з електронних інформаційних мереж при розслідуванні державної зради, яке проводиться із застосуванням технічних засобів, відносяться: вивчення, аналіз і оцінка ситуації, яка складається в процесі досудового розслідування; складання клопотання та отримання дозволу слідчого судді; планування організаційних заходів; організація взаємодії з оперативними підрозділами; підготовка та проведення; контроль за проведенням даної НСРД; документальне оформлення отриманих результатів; аналіз та оцінка ефективності проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем [254, с. 178].

Під час розслідування державної зради у клопотанні на отримання дозволу на зняття інформації з електронних інформаційних систем слідчий, окрім загальних відомостей, також зазначав: відомості про особу (осіб), яка (які) вчинили державну зраду, місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД; обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні державної зради; обґрунтування строку проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем; обґрунтування неможливості отримання відомостей про розбій та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; відомості про ідентифікаційні

ознаки ЕІС; обґрунтування можливості отримання під час проведення даної НСРД, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для встановлення дій, спрямованих шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України та встановлення осіб, які такі дії вчинили [237, с. 205].

Зміст інформації одержаної за результатами проведення зняття відомостей із електронних інформаційних систем або їх частин, відповідно до ч. 2 ст. 265 КПК України, фіксується на відповідному носіїві особою, яка проводила зняття та зобов'язана забезпечити обробку, збереження або передання інформації

При розслідуванні державної зради проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем дозволяє встановити абонентів, які використовують відповідний номер мобільного телефону, використовувати месенджери, чати з листуванням власника мобільного пристрою, виявити повідомлення у змісті яких, містяться відомості щодо планування та організації вчинення злочину. Так, у ході розслідування державної зради шляхом надання представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в умовах воєнного стану, що виражалось у зборі з метою подальшої передачі представникам іноземної держави - російської федерації інформації про наявність пересування сил та засобів ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, відомостей про фізичних осіб, установ та організацій, які надають допомогу силам оборони України в стриманні та подоланні збройної агресії РФ за наступних обставин, за результатами проведення зняття інформації з електронної інформаційної системи, зокрема месенджера «Telegram» підозрюваного, зафіксоване листування власника мобільного пристрою з абонентом НОМЕР_4 , який збережений в контактах під назвою «ОСОБА_19 » обліковим записом НОМЕР_10 ОСОБА_17 та його співрозмовницю ОСОБА_21 . В чаті зафіксована переписка щодо умов збирання та передачі відповідної інформації з приводу дислокації військовослужбовців ЗСУ, а також безпосереднє відправлення повідомлень щодо розташування техніки

ЗСУ. Зокрема наступного змісту: ОСОБА_11: На сколько я знаю вы ОСОБА_50 передавали полезную информацию по Харькову . Нам сейчас очень необходима подобная информация. Вы сможете мне ее передавать? ОСОБА_49 : «Да могу. Только вы же понимаете что это очень тут опасно. По Харькову что интересует»[78].

Для перевірки інформації, отриманої із застосуванням технічних засобів, як при проведенні зняття інформації з електронних інформаційних систем так і з електронних комунікаційних мереж, а також здобуття нових похідних знань, може бути призначена експертиза відео-, звукозапису, експертиза телекомунікаційних систем та засобів, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Про що також свідчить слідчо-судова практика. Так у вже розглянутому прикладі, за результатами судової експертизи звуко-, відеозапису вбачається, що у розмовах на досліджуваних фонограмах, а саме: громадянину України, ОСОБА_8 , ІНФОРМАЦІЯ_2 належать слова та фрази диктора, позначені як «Ю», у протоколі за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дій - зняття інформації з електронної комунікаційної мережі від 01 липня 2022 року реєстр №70/2-2711т та зафіксованих у фонограмах з файлів [78].

Аудіо-, відеоконтроль особи полягає у спостереженні за розмовами та поведінкою членів терористичної групи в житлових або інших приміщеннях, транспортних засобах та інших місцях, яке проводиться без відома присутніх у ньому осіб, якщо є достатні підстави вважати, що дії зазначених осіб містять ознаки вчинення протиправних дій, пов'язаних з підготовкою та безпосередньою реалізацією вчинення дій, спрямованих на завдання шкоди національній безпеці України переважно у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах. Такими особами можуть виступати як безпосередні виконавці, які сприяли можливим чи дійсним зусиллям представників ворожої держави заподіяти шкоду національній безпеці України, так і особами, які забезпечують координаційну діяльність щодо виконання злочинних дій. Проведення аудіо-, відеоконтролю особи надає можливість в найбільш повному обсязі отримати важливу для досудового розслідування

інформацію щодо умов, місця та способів вчинення державної зради, вивчити особу злочинця, його родинні, дружні та злочинні зв'язки, перевірити на причетність до вчинення державної зради осіб з кола його оточення. Крім негласного спостереження, зазначена НСРД дія проводиться шляхом застосування відповідного технічного обладнання забезпечує фіксацію (аудіо- та відеозапис) одержаних відомостей – розмов, дій або певних подій, які мають значення для досудового розслідування [34, с.43]. Так, у кримінальному провадженні за фактом проведення підривної діяльності на шкоду державній безпеці України, шляхом вчинення диверсії, у виді здійснення вибуху на об'єкті, який має важливе народногосподарське значення, за результатами проведення аудіо контролю особи, встановлено, що в ході розмови між підозрюваним (ОСОБА_7) та особою на ім'я «ОСОБА_39» ОСОБА_7 вказав, що він розуміє, яку організацію представляє його співрозмовник, на запитання співрозмовника чим може бути корисним ОСОБА_7 повідомив, що він був в злочинному угрупованні, займався «ліквідацією та зачисткою», вчиняв вбивства за допомогою пістолета «ТТ», виконував завдання щодо отримання інформації по військовій частині завдяки діючим військовослужбовцям, мотиви співпраці є матеріальні та ідеологічні, родичі проживають в Російській Федерації. На запитання ОСОБА_7 відповів, що готовий співпрацювати, під диктовку написав зобов'язання про добровільну згоду на конфіденційну співпрацю з фсб рф, та зобов'язується виконувати поставлені задачі, взяв собі псевдонім «Бандит», отримав від співрозмовника завдання їхати в м. Рівне, де орендована квартира, в шафі сумка з іншою частиною коштів, також отримав 5000 грн. та під диктовку написав розписку про отримання коштів [51].

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу відповідно до ст. 268 КПК України, полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття

змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [51].

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів, що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет) дозволяє вирішити розшукове завдання щодо встановлення факту знаходження у певному місці та у певний час конкретної особи або осіб, якій належить (знаходиться у користуванні) радіоелектронний засіб (інший радіовипромінювальний пристрій), активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку [361, с.191].

Можливість встановлення місцезнаходження телефонного апарату обумовлюється спроможністю операторів стільникового зв'язку використовувати автоматизовану систему обліку наданих послуг, їх тарифікацією та визначення вартості оплати – білінг. Під яким у кримінально-процесуальному значенні розуміється інформація про номери телефонів, час з'єднання, тривалість розмов, місцезнаходження абонента в момент розмови, що дозволяє ідентифікувати абонентів, а також визначити відомості про номери пристроїв і місце розташування приймально-передавальних базових станцій [237, с.204].

Під час розслідування державної зради слідчому необхідно встановити данні, щодо: а) номеру іншого учасника розмови (співрозмовника); б) часу з'єднання; в) тривалості розмови абонентів; г) використання додаткових послуг, не пов'язаних з дзвінком (прийом та відправка повідомлень, здійснення переадресації дзвінків); д) місцезнаходження апарату зв'язку в зоні дії базової станції оператора телекомунікаційних послуг у визначений час [27, с. 44]· що значно підвищує практичну цінність проведення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в процесі розслідування державної зради, зокрема для визначення місця перебування підозрюваного, який збирав інформацію щодо пересування сил та засобів ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів, відомості про фізичних осіб, установ та організацій, які надають

допомогу силам оборони України тощо. При використанні сигналів GPS точність визначення місця розташування становить 10-15 метрів, проте висока точність вимірювання можливі тільки на відкритій місцевості: GPS-приймач повинен розпізнати як мінімум 3-4 супутники. містах з висотною забудовою така система не працює [237, с.204].

Проведення установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу сприяє використанню результатів візуального спостереження за особами або місцем, які неодноразово вчиняли дії, спрямовані на завдання шкоди національній безпеці України переважно у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і військовій сферах. Під час розслідування державної зради *спостереження за особою, річчю або місцем та аудіо-, відеоконтроль місця* спрямовуються на фіксацію інформації щодо особи підозрюваного, маршрутів його пересування, осіб з якими він контактував, транспортних засобів, якими користувався тощо Засобом одержання такої інформації є візуальне спостереження за зазначеними об'єктами у публічно доступних місцях та застосування з цією метою спеціальних технічних засобів, їх фотографування та здійснення аудіо- та/або відеозапису для спостереження [357, с.95]. Специфіка вчинення державної зради у формі надання допомоги у проведенні підривної діяльності передбачає, насамперед, його ретельну підготовку, що реалізується шляхом збирання відомостей про дислокацію військової техніки, розташування позицій ЗСУ, стратегічно важливих об'єктів інфраструктури, *відомостей, які мають важливе оборонне значення*; придбання технічних засобів для здору такої інформації, проведення чисельних зустрічей з співучасниками державної зради тощо. Відтак, за допомогою здійснення фіксації дій цих осіб, аудіо-, відеоконтролю таких місць або речей може бути одержана цінна інформація, що вказує на ознаки вчинення особами протиправних дій, пов'язаних з реалізацією дій спрямованих на завдання шкоди національній безпеці України. У даному випадку враховувати, що під час прийняття рішення про спостереження за конкретною особою в окремих випадках для досягнення мети цієї НСРД виникає потреба одночасного вирішення питання про дозвіл на

спостереження й за іншими суб'єктами (до встановлення їх особи), з якими ця конкретна особа контактуватиме під час спостереження за нею. У цьому аспекті, Вищий спеціалізований суду України звертає увагу на те, що в рамках кримінального провадження, пов'язаного з злочином, вчиненим в умовах неочевидності (злочин наявний, проте відсутні особи, які підозрюються у причетності до його вчинення), необхідно під час розгляду клопотань про надання тимчасового доступу до документів, що знаходяться в операторів і провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрутів передавання тощо (ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК), надавати тимчасовий доступ до такої інформації щодо всіх абонентів, які перебували у місці вчинення такого злочину у відповідний час, одним судовим рішенням [231]. Видами спостереження може бути: фізичне, яке полягає у візуальному способі отримання інформації з можливим використанням технічних засобів – фотоапаратів, відеокамер, що дозволяють фіксувати дії особи, знаходження речі або візуальної фіксації місця в реальному часі; електронне, яке полягає у спостереженні за особою, із застосуванням спеціальних технічних засобів, з метою контролю і запису розмов, дій і операцій особи, щодо якої проводяться негласні слідчі розшукові дії; комплексне спостереження, дозволяє фіксувати у хронологічному порядку, в реальному часі, буквально всю життєдіяльність особи, що перевіряється [147, с. 74]. Так, наприклад, у кримінальному провадженні за фактом збору та передачею інформації підозрюваним про стратегічні об'єкти Рівненської області, в тому числі про військові частини ЗСУ, рух військової техніки ЗСУ, проведенні дестабілізуючих заходів, а також вчинення інших суспільно-небезпечних дій, спрямованих насистематичне проведення підривної діяльності проти України, проведено візуальне спостереження за підозрюваним з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження від 22.11.2021 року № 2/3801, відповідно до якого 13.10.2021 року проведено спостереження за підозрюваного, в ході чого зафіксовано, як останній перебуваючи по вул.

Соборній у м. Рівне, прибув до контрольно-пропускного пункту Оперативного командування та здійснював фіксацію прилеглої території та вказаної військової частини, на власний мобільний телефон [100].

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи полягає в таємному проникненні слідчого або за його дорученням співробітника оперативного підрозділу у замкнене чи незамкнене приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, без отримання на це згоди його власника або користувача [221]. Метою цієї НСРД переважно є встановлення технічних засобів прослуховування та відеоконтролю осіб, причетних до вчинення державної зради, виявлення замовників та інших учасників дії яких спрямовані на заподіяння шкоди національній безпеці України, виявлення та фіксація певних предметів та документів, іншої слідової інформації злочину, а також огляд визначених об'єктів та виготовлення їх копій чи зразків. Так, у кримінальному провадженні щодо проведення підривної діяльності на шкоду державній безпеці України, шляхом вчинення диверсії, за місцем мешкання підозрюваного, шляхом таємного проникнення до нього, з метою виявлення і фіксації слідів вчинення особливо тяжких злочинів, речей і документів, що мають значення для досудового розслідування (імітаційний вибуховий пристрій) та встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи [51].

Контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Однією з ознак спеціального слідчого експерименту, який спрямований на створення відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки спрямованості намірів, спостереженням за поведінкою та прийняттям рішень щодо вчинення злочину, є мета його проведення, зокрема, перевірка дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішення щодо вчинення злочину, а також те, що під час його проведення допускається використовувати не лише природні (звичайні) умови, а й створювати штучну обстановку або штучні умови. Як

підкреслив Верховний Суд у Постанові від 12 травня 2021 р., обстановка повинна відповідати наступним вимогам: 1) вона повинна складатися на основі інформації про злочинну діяльність особи, наявної в слідчого або оперативного підрозділу; 2) ця обстановка повинна бути максимально наближеною до презюмованої злочинної діяльності особи, щодо якої проводиться експеримент [293].

Під час розслідування державної зради спеціальний слідчий експеримент проводиться у кримінальних провадженнях щодо осіб, які вчинили або готують державну зраду у формі шпигунства, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, з метою отримання відомостей щодо дійсності намірів вчинення злочину проти основ національної безпеки України, встановлення інших осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочину, а також перевірки наявності в діях підозрюваних ознак інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Зокрема, у кримінальному провадженні № 2202018000000027 відносно ОСОБА_7 проведено контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, шляхом проведення зустрічі з ОСОБА_7 з метою поставлення йому завдань від імені представника спецслужби ФСБ Російської Федерації для вчинення ОСОБА_7 дій, направлених на шкоду державній безпеці України у формі вчинення диверсії на території Рівненської області. При цьому було прийнято рішення про використання технічних імітаційних засобів, у додатку для спілкування «Вайбер», підписаний як «ОСОБА_25», із зазначенням даних мобільних операторів, номерів зв'язку, мобільних пристроїв та додатків, за допомогою яких буду здійснюватись спілкування, а також заздалегідь ідентифікованих засобів - грошових коштів Національної валюти України зі спеціального фонду УСБУ в Рівненській області в сумі, яку буде обумовлено з ОСОБА_7, для реалізації умислу останнього. У ході проведення вказаної слідчої дії, шляхом штучного створення умов для телефонного, електронного та особистого спілкування, з використанням програми інтерактивного спілкування «Вайбер» почала відбуватися переписка між ОСОБА_7 та особою, яка представилась співробітником Федеральної служби

безпеки Російської Федерації на ім'я « ОСОБА_25 », в якості вказаної особи виступав співробітник Служби Безпеки України. В ході переписки відбувалась організація замовлення для ОСОБА_7, який надав інформацію по банківській картці, на яку потрібно перераховувати кошти, відбувався інструктаж дій ОСОБА_7, в тому числі дій з коробкою з вибухівкою, переписка стосовно всіх дій ОСОБА_7, в тому числі щодо повернення до квартири, вихід та вжиття ним дій щодо приведення вибухівки в дію здійснення телефонних викликів на номер мобільного оператора, звітування про вчинення всіх дій для особи на ім'я ОСОБА_25 [51]. За результатами переведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту у вказаному кримінальному провадженні отримано данні, що можуть самостійно слугувати доказом або в сукупності з іншими доказами мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, що вчинили злочин. При проведенні контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту зазвичай виникає необхідність у проведенні аудіо-, відеоконтролю місця чи аудіо-, відеоконтролю особи для фіксації розмов, дій підозрюваних при виконанні ними свого злочинного наміру. Так, у кримінальному провадженні № 22017220000000106, за результатами проведення НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи, яким зафіксована розмова ОСОБА_2 та ОСОБА_1 при зустрічах, відповідно до якого ОСОБА_2 вручено флеш-накопичувач для проведення заходів з метою отримання даних щодо збирання ОСОБА_1 з метою передачі представникам іноземної держави відомостей, що становлять державну таємницю, на якому знаходяться фотознімки несправжнього (імітаційного) засобу [287].

Розглядаючи питання проведення спеціального слідчого експерименту, слід зазначити, що під час його підготовки та проведення заборонено провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який би вона не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем, на жаль, у практиці зустрічаються випадки помилкової

процесуальної та тактичної побудови цього заходу, пов'язані з провокацією злочину [221]. Так, під час проведення спеціального слідчого експерименту у кримінальних провадженнях щодо розслідування державної зради, не повинно бути будь-якого впливу на волю особи, з якою проводиться захід. У контексті цього питання слід погодитись з думкою Д.В.Головіна, який розуміє під впливом на особу не лише фізичний або психологічний примус, а й можливість переконати особу, наприклад проханням або іншим шляхом. Тому захід уважатиметься правомірним, якщо особа самостійно, без впливу з боку ініціаторів, учиняє певні дії в штучно створених умовах, наближених до реальних, за скритого від даної особи спостереження [143, с.226]. При цьому варто підкреслити, що особою, яка схиляється до вчинення злочину, є працівник правоохоронних органів або особа, що співпрацює з оперативними підрозділами чи іншим чином залучена до спеціального слідчого експерименту. Відзначимо, що, вивчаючи проблемні питання відмежування провокації злочину агентами держави від правомірних дій щодо контролю за злочинцем, висвітлив О. Дудоров, аналізуючи різні підходи до цієї тематики [160, с. 14-56]. Загалом, провокацію до вчинення державної зради у формі шпигунства чи надання допомоги у проведенні підривної діяльності, на нашу думку, доцільно розглядати як умисний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення відповідного злочину. Разом з тим, Європейський суд з прав людини відзначив і те, що використання спеціальних методів розслідування, зокрема, негласних методів, саме по собі не може порушувати право на справедливий суд, ризик підбурювання поліції, пов'язаний з такими методами, означає, що їх використання має бути чітко регламентовано законодавством [428]. До критеріїв, які використовує ЄСПЛ для з'ясування наявності поліцейської провокації: можливість перевірки обґрунтованості підбурювання. Зокрема підбурювання поліції має місце у тому випадку, коли задіяні офіцери – чи то співробітники сил безпеки, чи особи, які діють за їх вказівками, – не обмежуються розслідуванням злочинної діяльності в основному пасивним способом, а здійснюють такий вплив на суб'єкта, щоб підбурити до вчинення злочину: правопорушення, яке інакше не було б вчинене, щоб зробити можливим

встановлення злочину, тобто надати докази та порушити обвинувачення» [430]. При цьому враховуються підстави проведення негласного заходу, поведінка органів, які її здійснюють [429]. Верховний Суд звертає увагу на те, що надаючи оцінку правильності встановлення факту наявності/відсутності провокації вчинення злочину, слід встановити, чи володіли працівники правоохоронних органів перед проведенням контролю за вчиненням злочину достатнім обсягом інформації про готування особою до вчинення особливо тяжкого злочину, чи вступили вони у злочин на етапі його підготовки і чи була поведінка агента пасивною [286].

Відтак, усе наведене вище дозволяє резюмувати, що проблеми організаційно-тактичних аспектів проведення спеціального слідчого експерименту як форми такої НСРД як контроль за вчиненням державної зради у формі шпигунства чи надання допомоги у проведенні підривної діяльності є доволі актуальними для пізнання, зважаючи на реалії сьогодення, та потребує системного висвітлення. Неналежне проведення спеціального слідчого експерименту позбавляє органи держави можливості здійснити оцінку дійсної небезпеки виявленої загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України та вжити своєчасних заходів щодо її запобігання, а також притягнути винних до кримінальної відповідальності через неможливість використання отриманих результатів як доказів.

Слід погодитись із цілком справедливим твердженням Д.Б. Сергєєвої про те, що результати НСРД використовуються у доказуванні з метою: 1) отримання окремих видів доказів, обґрунтування доказами правової позиції сторонами, а також для прийняття рішення уповноваженими суб'єктами кримінального провадження; 2) провадження процесуальних дій як засобів отримання доказів; 3) організаційно-тактичного забезпечення провадження процесуальних дій [359, с.89].

Про результати НСРД, відповідно до ч. 1 ст. 252 КПК України, складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час їх проведення

цієї. При цьому у разі проведення контролю за вчиненням злочину, який завершується відкритим фіксуванням, то відповідно до 4 ст. 271 КПК України, про це складається протокол у присутності такої особи. Фіксування є важливою процесуальною дією в роботі з доказами та має на меті: по-перше, надати результатам НСРД значення судового доказу; по-друге, щоб особи, які не брали участь у її проведенні, зокрема, сторона захисту, суд, могли отримати інформацію про її проведення. Ці завдання в ході проведення НСРД можна вирішувати лише використовуючи різних науково-технічних засобів та складаючи відповідні процесуальні документи [24, с.211]. З огляду на означене варто звернути увагу на те, що відсутність у протоколі НСРД відомостей про те, за допомогою якої саме апаратури було проведено зняття інформації та на який саме носій інформації не тягне недопустимості його як доказу [296]. Відсутність у протоколі НСРД ідентифікаційних ознак і технічних характеристик засобів фіксації, які застосовувалися під час проведення, також не може вважатися істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та свідчити про наявність підстав для визнання недопустимими зафіксованих результатів цих дій [288]. Однак фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів [176].

Отже, НСРД безперечно належать до ефективних засобів збирання відомостей інформаційного призначення з різних джерел про факти вчинення державної зради, які виступають спеціальним інструментом отримання доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами вчинення досліджуваного злочину. Використання їх результатів сприяє створенню умов для забезпечення ефективності й результативності проведення наступних процесуальних дій, визначити найбільш доцільний час та місце їх проведення та забезпечити доказову базу у кримінальному провадженні.

3.3. Особливості призначення і проведення судових експертиз під час розслідування державної зради

Специфіка проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях розпочатих за фактом державної зради визначає необхідність розгляду питань, для вирішення яких виникає потреба у використанні спеціальних знань. Виявлення, збирання та дослідження слідової інформації про вчинення дій, спрямованих на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України не уявляється можливим без застосування спеціальних знань у певних галузях науки і техніки, що дозволяє значно розширити можливості слідчого у дослідженні та використанні джерел доказів та орієнтуючої інформації щодо зазначених злочинів.

Загалом нами підтримується позиція М. Г. Щербаковського що під терміном «спеціальні знання» необхідно розуміти наукові, технічні та інші, в тому числі криміналістичні, професійні знання, отримані в результаті навчання, і навички, набуті у процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, що використовуються спільно з науково-технічними засобами під час пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину з метою отримання доказової і орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальних справах [419, с. 9]. В ході збирання (формування), дослідження, оцінки та перевірки доказів, спеціальні знання обізнаних осіб використовуються, в першу чергу, з метою доказування [210, с.49].

Більшість науковців підтримують, позицію щодо розподілу форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень на процесуальні та непроцесуальні [24; 149; 226; 349]. О.А. Самойленко, спираючись на положення ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 71 та ч. 6 ст. 95 КПК України, підкреслює, що головним критерієм визначення процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є саме суб'єкти їх застосування, а саме: спеціалістом – у формах консультації і технічної допомоги

під час досудового розслідування та судового розгляду; судовим експертом – у формі залучення до проведення судової експертизи [354, с.284].

Слід погодитись із цілком справедливим твердженням А. С. Амеліної про те, що однією з основних і найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань у судочинстві є проведення судових експертиз, які здійснюються в державних і приватних експертних установах відповідними висококваліфікованими спеціалістами [5, с. 22]. Також варто підтримати точку зору В.О. Гусевої, що проведення судових експертиз є найбільш ефективною та поширеною формою використання спеціальних знань, що має найбільший відсоток використання в кримінальному провадженні [147, с. 285]. Судова експертиза в науковій літературі визначається як процесуальна дія, що полягає в дослідженні експертом, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження, речових доказів, матеріалів, інших об'єктів, осіб із метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження [212, с. 422]. Законом України «Про судову експертизу» у ст. 1 судову експертизу визначено як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [328]. Відповідно до положень ст. 101 КПК України, висновком експерта – є докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Висновок експерта, згідно положень ч. 2 ст. 84 КПК України, є окремим процесуальним джерелом доказів [221]. Варто зазначити, що висновок експерта – один із найважливіших факторів, що впливає на повноту проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях розпочатих за фактом державної зради.

Під час розслідування державної зради, призначають різні види експертиз, найпоширенішими серед яких є: експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза) (37%), судові експертизи звуко-,

відеозапису (23%), експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів (12%), лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи (10%), судова експертиза з питань державної таємниці (9%), судово психолого-психіатричні експертизи (4%), портретна експертиза (3%) [Додаток В].

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Під час розслідування державної зради виникає проблема, викликана тим, що частиною відомостей слідової картини є комп'ютерна інформація (електронні записи, електронна пошта, файли обробки інформації, файли із зображеннями), яка не залишає змін у зовнішньому матеріальному середовищі, оскільки в більшості випадків носить інформаційний характер [275, с.77]. До спеціальних знань у сфері комп'ютерної інформації та комп'ютерної техніки, Г.О. Спіцина та Н.Є.Філіпенко відносять пізнання в різних областях науки, в тому числі техніки, мистецтва і ремесла стосовно області комп'ютерної інформації та сфері високих технологій, отримані в рамках професійної чи спеціальної освіти, професійної діяльності, що включають знання теорії, навички та вміння, і використовувані учасниками судочинства з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню по конкретній справі, в порядку, передбаченому відповідним процесуальним законодавством України [366, с.31-32] Спеціалізація обізнаних осіб в галузі комп'ютерних технологій визначається через наявність поглиблених знань і досвіду роботи з певними операційними системами і програмним забезпеченням, комп'ютерними мережами та технічними пристроями. У зв'язку з цим, залучаючи обізнаних осіб призначаючи експертизу, слід враховувати предметну спеціалізацію експертів та фахівців. Комп'ютерно-технічна експертиза виникла в Україні на початку 90-х років ХХ ст., але досі експерти уточнюють спектр розв'язуваних питань, коло досліджуваних об'єктів та розробляють методики дослідження [188, с. 179]. Крім того, у теорії судових експертиз не вироблено єдиної думки навіть щодо назви такої експертизи та її різновидів. На різних стадіях формування даного роду експертиз застосовувалися різні найменування (експертиза засобів електронно-обчислювальної техніки та програмного забезпечення, програмно-технічна, інженерно-комп'ютерна, комп'ютерно-

технічна експертиза, судово-технічна експертиза інформаційно-обчислювальних систем, інформаційно-технічна, інформаційно-технологічна експертиза, судово-кібернетична експертиза) [344;377; 342]. В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженій наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р., вона визначена як експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи [177].

Предметом комп'ютерно-технічної експертизи є факти та обставини, що встановлюються на основі дослідження закономірностей розробки та експлуатації комп'ютерних засобів і систем, що забезпечують реалізацію інформаційних процесів та мають значення для органів досудового розслідування або суду, та встановлюються на основі дослідження закономірностей розробки та експлуатації комп'ютерних засобів [191].

Під час розслідування державної зради, об'єктами, комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути:

– комп'ютерні носії інформації (накопичувачі на жорстких магнітних дисках, твердотільні накопичувачі, плати пам'яті персонального комп'ютера, портативні накопичувачі пам'яті (флеш-накопичувачі), диски для лазерних систем зчитування(CD, CD-R, CD-RW, DVD, DVD-RW)), сервери, системні блоки персональних комп'ютерів, портативні комп'ютери, планшетні комп'ютери, мобільні пристрої, відеореєстратори, смарт-годинники, хмарні сховища, сторінки Інтернет ресурсів, файли користувача та службові файли програмного забезпечення, термінали самообслуговування та гральні автомати, тощо;

– програмне забезпечення (набір програм, які забезпечують взаємодію інших програм з базовими програмами та апаратними засобами, утиліти та аплети [191]. Такі носії електронної інформації можуть містити в собі доказову інформацію щодо: а) протоколів роботи в Інтернет, адрес сайтів і електронної пошти, що найбільш часто використовується, повідомлення електронної пошти; б) файли з текстовими зображеннями; в) програмне забезпечення, за допомогою якого формувалося електронне зображення документа і його реквізитів; г)

програмне забезпечення функціонування принтера, сканера чи іншого периферійного обладнання; г) файли, що містять інформацію довідкового характеру щодо способів підробки документів тощо [273, с.93]. Крім того, при вчиненні державної зради у формі шпигунства, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, одним з технічних засобів, які найбільш часто використовуються злочинцями при передачі інформації у протиправних цілях, є засоби стільникового зв'язку. У такому разі є наступні сліди: інформаційні сліди на машинних носіях оператора зв'язку (наприклад, дані первинного номера телефону, який використовується для зв'язку та зберігається у log-файлах; дати сеансу зв'язку; інформація про час зв'язку; статичні або динамічні IP-адресні журнали реєстрації провайдера в Інтернеті і відповідні телефонні номери; швидкості передачі повідомлення; вихідні журналів сеансів зв'язку, що включають тип використаних протоколів, самі протоколи та ін.) [184, с.86]; сліди на самому мобільному пристрої (IMEI-коди, SMS-повідомлення, відомості про надіслані повідомлення, телефонні з'єднання, абонентська книга телефону, телефонні номери, що використовуються) [171 с.8].

Місцем виявлення електронних слідів можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти: ресурси мережі Інтернет, профіль користувача в соціальних мережах, електронні платіжні системи (PayPal, LiqPay, iPay.ua, «Qiwі», WebMoney, Perfect Money та ін.), бази даних (абонентів операторів зв'язку, криміналістичних обліків МВС та ін.), локальні мережі різних структур, «жорсткі диски» персональних комп'ютерів (ноутбуків, планшетів та ін.), карти пам'яті, засоби стільникового зв'язку і багато іншого [184 с.11].

Комп'ютерно-технічна експертиза дозволяє сформувати цілісну побудову доказової бази шляхом вирішення більшої частини діагностичних та ідентифікаційних питань, тобто вирішує завдання, пов'язані з пошуком, виявленням, оцінкою і аналізом інформації, що міститься в комп'ютерній системі. Аналіз практики проведення досліджень в галузі комп'ютерних технологій, а також узагальнення наявних в криміналістичних літературних джерелах

відомостей свідчить, що можливості комп'ютерно-технічної експертизи наразі достатньо значні та визначаються залежно від видового поділу даної експертизи та поставлених перед нею завдань [346, с. 50-56; 345, с. 22-23; 203, с. 10].

У контексті цього питання слід погодитись з думкою Н.Карпінської та О.Крикунова, які відповідно до завдань і специфіки об'єктів дослідження в рамках такого роду експертиз, як комп'ютерно-технічна експертиза, виокремлюють окремі її експертні види:

- експертиза комп'ютерної техніки (апаратно-комп'ютерна) яка досліджувала технічні (апаратні) засоби комп'ютерної системи-матеріальні носії інформації (електричні, електронні та механічні схеми, блоки, прилади та пристрої, що містять матеріальну частину комп'ютерної системи), на основі яких встановлювалися факти та обставини, які мали значення для розкриття і розслідування злочинів даної категорії. Основними завданнями цього виду експертизи є встановлення комплектації, технічного стану та функціональних можливостей комп'ютерної системи;

- експертиза програмних продуктів (програмно-комп'ютерна) предметом якої були закономірності розробки (створення) та застосування (використання) програмного забезпечення комп'ютера (чи системи), представленого на дослідження. Мета зазначеної експертизи – вивчення функціонального призначення, характеристик, структурних особливостей, стану представленого на дослідження програмного забезпечення комп'ютера чи комп'ютерної системи;

- інформаційно-комп'ютерна експертиза, яка вирішувала ідентифікаційні та діагностичні завдання, пов'язані з комп'ютерною інформацією на комп'ютерних та магнітних носіях. Метою даної експертизи був пошук, виявлення аналіз та оцінка інформації, підготовленої користувачем чи створеної програмами для організації інформаційних процесів в комп'ютерній системі, а також відтворення і дослідження пошкодженої чи знищеної інформації [182 с.141].

- комп'ютерно-мережева експертиза, яка на відміну від попередніх ґрунтується на функціональному призначенні комп'ютерних засобів, які реалізують певну мережеву інформаційну технологію. Це дослідження

призначення мережевого обладнання та збір цифрових слідів у комп'ютерній мережі. Судова комп'ютерно-мережева експертиза вирішує практично всі основні завдання розглянутих видів комп'ютерно-технічної експертизи з тією різницею, що вони усі функціонують в певній мережевої технології. Предметом експертизи є інформація про топологію мережі Інтернет та дані, які зберігаються на комп'ютерних та магнітних носіях та мережевому обладнанні [411].

У кримінальних провадженнях при розслідуванні державної зради типовими питаннями (завданнями), які ставляться перед комп'ютерно-технічною експертизою є наступні; 1) якої моделі комп'ютер наданий на дослідження? 2) чи справний комп'ютер і його комплектуючі? 3) які технічні характеристики його системного блоку і периферійних приладів? 4) які технічні характеристики даної обчислювальної мережі? 5) які причини несправності комп'ютера і периферійних приладів? 6) які технічні характеристики інших електронних засобів прийому, накопичення і видачі інформації? (електронна записна книжка, телефонний сервер); 7) чи можливе відновлення стертих файлів, дефектних магнітних носіїв інформації; який зміст відновлених файлів? 8) чи можливо відновити в повному обсязі функціонування даної програми (текстового файлу)? к) коли проводилось останнє корегування даного файлу або інсталяція даного програмного продукту? [171, с.46-48]; 9) чи міститься на даному носії інформація стосовно певних фактів щодо вчинення конкретною особою дій, і у якому вигляді? 10) чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні дії користувача (вказати, які саме)? 11) який зміст журналу дзвінків, телефонної книги, СМС-повідомлень наданого на дослідження засобу стільникового зв'язку? 12) чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації? 13) яка технологія та хронологія створення електронного документа (вказати електронний документ та певний зміст)? 14) які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (вказати зміст, а також за можливості необхідно надати хеш-суму конкретного файлу в форматі MD5, що дозволить спів ставити файли, надані на дослідження)? 15) чи містить накопичувач інформації досліджуваного об'єкта програмне забезпечення

(зазначити назву або функціональне призначення, а також вид – встановлене чи невстановлене)? 16) чи міститься на наданих на дослідження об'єктах програмне забезпечення, призначене для віддаленого керування комп'ютером (TeamViewer, Ammyu Admin, Radmin, UltraVNC тощо)? 17) якщо так, чи містяться на наданих на дослідження об'єктах log-файли використання виявлених програм? 18) чи наявні на наданих на дослідження об'єктах програми, призначені для спілкування в Інтернеті (Skype, WhatsApp, Viber, Telegram тощо)? 19) якщо так, чи містять вони інформацію про історію повідомлень і дзвінків? 20) яка історія відвідування Інтернету за певний період? 21) чи міститься на жорстких дисках інформація про відвідування відповідних Інтернет-сайтів (зазначити, яких саме)? 22) чи містяться на наданих на дослідження об'єктах наявні та видалені файли документів формату «doc», «docx», «pdf» та електронних таблиць формату «xls», «xlsx»? 23) чи міститься на наданих на дослідження об'єктах серед наявних і видалених файлів інформація про ключові слова чи словосполучення (зазначити, які саме)? 24) якщо так, то які атрибути (дата й час створення, редагування, друкування, видалення тощо) файлів, що містять цю інформацію? 25) до яких веб-адрес Інтернету та коли здійснювали доступ з наданих на дослідження об'єктів (зазвичай зазначається перелік конкретних веб-ресурсів)? 26) чи містяться на наданих на дослідження об'єктах облікові дані (логіни та паролі) для доступу до Інтернет-ресурсів? тощо [177; 377, с27; 154 с.126].

Зазначений перелік питань не є вичерпним і може бути конкретизований та уточнений у залежності від завдань (ідентифікаційних або діагностичних), які ставляться перед експертом у конкретному кримінальному провадженні.

Судові експертизи звуко-, відеозапису при розслідуванні державної зради переважно призначається в комплексі з комп'ютерно-технічною експертизою, адже злочинці можуть одночасно використовувати мультимедійні технології, що базуються на даних у цифровому форматі відеозображення із застосуванням анімації та звукового супроводу. У комплексній комп'ютерно-технічній експертизі та експертизи відеозвукозапису є експертизі спільні (інтеграційні)

питання пов'язані зі встановленням їх оригінальності та незмінності (відсутністю монтажу) запису за допомогою комп'ютерної техніки.

Основним об'єктом дослідження є файли зі звуковими, відеозображеннями. Носіями таких файлів зазвичай є мобільні телефони, смартфони, які є різновидом терміналу стільникового зв'язку з обов'язковим компонентом у вигляді SIM-карти, яка є необхідним для функціонування такого терміналу як телекомунікаційного засобу [397 с.335]. Незважаючи на те, що дослідження такого роду об'єктів є завданням експертизи телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, з урахуванням, що засоби зв'язку з відповідним програмним забезпеченням, окрім безпосередньої функції, використовуються також для роботи з електронною поштою, перегляду текстових або мультимедійних файлів тощо), ця техніка одночасно є об'єктом комп'ютерно-технічної експертизи [398 с.455]. Таким чином, виконуючи функції цифрового органайзера або персонального комп'ютера, смартфони оснащені слотом для карти пам'яті, та їх можна підключити до комп'ютера як звичайний зовнішній накопичувач інформації з файловою системою.

Аналізуючи теоретичні та практичні проблеми методики розслідування шахрайства в мережі Інтернет, С. В. Самойлов досить повно запропонував перелік питань, щодо дослідження відео- звукозапису, які також можуть бути поставлені на вирішення також під час розслідування державної зради, зокрема; 1) чи зберігаються на представлених на дослідження накопичувачах графічні файли із зображенням (описують смисловий аспект зображення); 2) якщо зберігається, де саме, яка кількість та обсяг файлів, яка дата створення й останніх змін, у який спосіб було отримано зображення (чи створено за допомогою графічних редакторів на комп'ютерній системі (пристрої), завантажено з мережі Інтернет, відскановано, сфотографовано тощо); 3) чи зберігаються на представлених на дослідження накопичувачах відеофайли, які містять інформацію про (описують смисловий аспект відеофайлу); 4) якщо зберігається, де саме, яка кількість та обсяг файлів, яка дата створення й останніх змін, у який спосіб було створено такі файли (чи створено (змонтовано) за допомогою відеоредакторів на комп'ютерній

системі (пристрої), завантажено з мережі Інтернет, знято відеокамерою тощо) [355 с.162-164]. Також на вирішення експертизи відео-, звукозапису, можуть бути поставлені питання щодо прийняття участі певних осіб у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова і фрази ними промовлені та кількості осіб, які приймали участь у зафіксованій на фонограмі розмові.

Крім того, під час призначення експертиз засобів відео-звукозапису необхідно враховувати, що в ході її проведення може виникнути потреба в отриманні додаткової інформації про обставини, умови, спосіб та технічні засоби отримання фонограм, долучених до кримінального провадження, а також представлення на експертизу самого звукозаписного пристрою (магнітофона). Для встановлення, чи є запис оригіналом, та виявлення ознак монтажу, на дослідження необхідно надати оригінал та тракт запису, за допомогою якого його здійснено. Тракт запису – це комплекс апаратури, який було застосовано при здійсненні запису. У найпростішому випадку це диктофон чи, наприклад, апарат стільникового зв'язку (мобільний телефон). Таким чином, усна мова, зафіксована на фонограмі, виступає основним об'єктом судової експертизи засобів відео-звукозапису експертизи. При цьому вирішується комплекс завдань із застосуванням широкого спектра методів. Це встановлення дослівного змісту записаної на фонограмі текстової інформації з складанням розшифровки розмови; ідентифікація по голосу і мови кожного учасника; перевірка фонограми на предмет її цілісності та виготовлення допомогою монтажу тощо [162].

Експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів потребує окремих знань, пов'язаних із розумінням інформаційних процесів у комп'ютерних мережах, мережах зв'язку, спеціалізованих телекомунікаційних пристроях [9, с. 446]. Під час розслідування державної зради, об'єктами вказаного дослідження переважно виступають: інтернет IP вузли, веб-сторінки, вузли комутації; первинні мережі зв'язку, наземні станції супутникового зв'язку (адресації в мережі Інтернет; передачі радіосигналів; використання доменних імен у мережі Інтернет тощо). Експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів спрямована на вирішення таких завдань: оцінка ефективності програмних

та апаратних засобів (у тому числі засобів мережевого захисту); дослідження мережевих взаємодій додатків; моделювання та реалізація несанкціонованого доступу до комп'ютерної мережі; вироблення рекомендацій щодо захисту від зовнішнього проникнення в операційні системи, браузері; розробка та надання технічних рекомендацій правоохоронним органам у здійсненні негласних заходів у боротьбі зі злочинністю [179, с. 198]. Експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів дозволяє вирішити наступні діагностичні завдання: 1) тип, марку, модель телекомунікаційного засобу (системи); 2) стан придатності телекомунікаційного засобу; 3) технічні характеристики (параметри) телекомунікаційного засобу; 4) характеристики підключень до мережі телекомунікаційного засобу; 5) факт наявності доступу до телекомунікаційної системи та в який спосіб; 6) факт наявності чи відсутності передання (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб; 7) факт зміни користувачем телекомунікаційної системи (мережі) налаштування окремих пристроїв, як саме і в який час; 8) загальний характер підключень до телекомунікаційної мережі; 9) вид програмних засобів за допомогою яких здійснювалось підключення до телекомунікаційної мережі; 10) можливість використання телекомунікаційного засобу (обладнання) для визначених цілей; 11) шляхи маршрутизації даних у телекомунікаційній системі; 12) за яким алгоритмом обробляють чи оброблено інформацію телекомунікаційним засобом (системою); 13) наявність чи відсутність факту передання (отримання) інформації в телекомунікаційній системі та в який спосіб [354, с. 312].

Лінгвістична експертиза мовлення, об'єктом дослідження якої є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або в усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі). Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення. При розслідуванні державної зради, з метою виявлення в промовах підозрюваного наявності чи відсутності висловлювань, які містять негативну інформацію, негативні емоційні оцінки, що можуть свідчити про його антиукраїнські ідеологічні мотиви; закликів до певних

дій, чи є вони публічними та яка їх форма вираження, в також для виявлення лінгвістичні ознаки пропаганди, може бути призначена семантико-текстуальна експертиза. Крім того, злочинці вчиняючи даний злочин, часто шифруються, тобто використовують різні жаргони, русизми, фразеологізми, які зрозуміти дуже складно. Об'єктом якої може бути як текст (промова), так і його (її) фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо. Якщо постає завдання здійснити семантико-текстуальну експертизу усномовленневого повідомлення (промови, висловлювання), то замовник цієї експертизи разом із цифровим (чи аналоговим) записом промови має надати дослівне текстове відтворення її змісту (стенограму), зроблене власними засобами [177]. Семантико-текстуальна експертиза при розслідуванні державної зради дозволяє вирішити наступні діагностичні завдання: 1) визначити, чи висловлюють словесні (образотворчі) засоби, які використані в досліджуваних текстах, негативні емоційні оцінки і негативні установки, характеристики, принижують гідність людини або групи осіб; 2) визначити чи використані в текстах спеціальні мовні прийоми чи інші образотворчі образи, що мають негативні емоційні оцінки і негативні установки, характеристики; 3) чи міститься в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі пропозиції, обіцянки, прийняття або спонукання до надання будь-якої вигоди? 4) чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі спонукання до вчинення певних дій? Якщо так, то до яких саме дій? 5) чи містяться в тексті, повідомленні, промові лінгвістичні ознаки пропаганди? Якщо так, то пропаганди чого саме? [177].

Аналізуючи практичні проблеми досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів, Г.К. Тетерятник зауважує, що проведення семантичних досліджень усного мовлення, під час яких вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови), здебільшого проводяться за відомостями, отриманими з Інтернет-ресурсів [379, с. 310]. Наприклад, у кримінальному провадженні №22020020000000038, громадянин України створив свій особистий канал в «Telegram» та Інтернет-сторінку в соціальній мережі «Вконтакте», які використовував для надання представникам країни-агресора

(російської федерації) допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом розміщення та поширення матеріалів на вказаному Інтернет-ресурсі, які містять недостовірні відомості щодо дій ЗС України, обґрунтування необхідності зміни конституційного ладу та меж території України тощо, чим вчинив дії спрямовані на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності, економічній та інформаційній безпеці України в умовах воєнного стану. Відповідно до висновку семантико-текстуальної експертизи, у вказаних публікаціях містяться висловлювання, виражені у формі непрямого публічного заклик, у якому йдеться про зміну меж території України; про заподіяння шкоди інформаційній безпеці України; про заподіяння шкоди обороноздатності України, а також висловлювання у формі прямого публічного заклик до агресивної війни та публічного заперечення тимчасової окупації частини території України [45]. В іншому прикладі, за обвинуваченням громадянина України, який збирав та передавав інформацію про місця дислокації, чисельність, озброєння, пересування підрозділів та військової техніки Збройних Сил України й інших військових формувань України представникам зс рф та російських спецслужб на території рф, а також розповсюджуватв інформацію антиукраїнського характеру, відповідно до висновку психолого-лінгвістичної експертизи у публікаціях ОСОБА_11 у телеграм каналі, сторінці у соцмережі «Facebook», у листах, адресованих рамзану кадирову та ОСОБА_16, містяться висловлювання антиукраїнського характеру, які мають ознаки цілеспрямованого інформаційного впливу, деструктивної пропаганди на користь російської федерації [108].

Судова експертиза з питань державної таємниці призначається при розслідуванні державної зради у формі шпигунства для визначенні чи відносяться відомості, які були зібрані та передані ворожій державі, до державної таємниці. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про державну таємницю» віднесення інформації до державної таємниці здійснюється мотивованим рішенням державного експерта з питань таємниць за його власною ініціативою, за зверненням керівників відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій чи громадян. Частиною 1 ст.

518 КПК України законодавець конкретизував коло суб'єктів проведення судових експертиз з питань державної таємниці виключно посадовими особами, які виконують функції державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці [221]. Указом Президента України від 19.05.2020 р. № 190/2020 р. визначено перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць, до яких віднесено: керівника Апарату Офісу Президента України; Генерального прокурора та його перших заступників; Міністра внутрішніх справ України та його заступників; Командувача Національної гвардії України та його заступників; Міністра закордонних справ України та його заступників; Міністра оборони України, та його заступників; Головнокомандувач Збройних Сил України та командувачі відповідних управлінь ЗСУ; Голова Служби безпеки України, та його заступників; Директора БЕБ України та його заступників; Директора ДБР, Директор НАБУ та інші керівника державних органів України [321]. Визначення конкретного відомства, яке буде проводити експертизу з питань державної таємниці під час розслідування, залежить від виду таємної інформації, яка збиралась та передавалась та, яка належить до відповідних відомостей, які можуть завдати шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Відповідно до ст. 243 КПК України експерт залучається за дорученням слідчого у разі наявності підстав для проведення експертизи. При розслідуванні державної зради у формі шпигунства такою підставою є наявність інформації, що предметом посягання є державна таємниця та є необхідність доказування цього елементу складу злочину. Також необхідно враховувати положення ст. 518 КПК, що підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. При цьому якщо експертом під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану

державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються [221].

Портретна експертиза, необхідність у призначенні якої при розслідуванні державної зради може виникнути, якщо треба ідентифікувати особу, зображеної на фотокартці чи відеозаписі, і зовнішності наявної особи. Дослідження полягає в роздільному та порівняльному аналізі зовнішніх прикмет особи, які відобразились на фотографічних знімках, із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаєморозташування ознак обличчя. Це можуть бути фотознімки особи в документах (у паспорті, посвідченні водія тощо), аматорські та професійні художні знімки, представлені свідками чи вилучені при проведенні слідчих (розшукових) дій. Останнім часом на експертизу все частіше надходять зображення осіб, отримані з відеосистем контролю приміщень, територій, технічних засобів тощо. Разом з фотопортретами, що підлягають дослідженню, на експертизу надаються порівняльні зразки. Для ототожнення особи в якості порівняльних зразків найбільш придатними є фотознімки, виготовлені з додержанням правил сигналетичної (розпізнавальної) фотографії, виготовлені за допомогою як цифрових, так і аналогових фотоапаратів та відеокамер [161, с.304]. На вирішення портретної експертизи ставляться питання щодо відповідності на представлених фотознімках, відеозображеннях особи (прізвище, ім'я, по батькові), фотокарткам чи відозображенням якої надано як зразки. При цьому можуть бути задані уточнюючі питання щодо того, одна чи різні особи зображені на даних фотознімках? чи зображена на пред'явлених фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та сама особа? чи є серед осіб на груповому фотознімку певна особа, зображена на пред'явлених порівняльних фотознімках-зразках? тощо [177].

Так, №62022050030000239 від 16 червня 2022 року для ідентифікації ОСОБА_5, яка будучи працівником правоохоронного органу, надала згоду представникам російської федерації та представникам так званої «днр» на перехід на їх бік шляхом добровільного зайняття посади у структурі незаконно створеного правоохоронного органу - так званого «министерства доходов и сборов донецкой

народной республіки», була призначена судово портретна експертиза, за висновком якої зображення особи на відео у часовому проміжку з 10 по 12 сек. та на фото з особової картки ДМС України, яка надана в якості порівняльного зразка громадянки ОСОБА_5, належать одній особі [111].

Судово психолого-психіатричні експертизи в досліджуваній категорії кримінальних проваджень призначається з метою отримання відповіді на питання, чи дійсно особа, знаходячись в конкретних життєвих обставинах окупації, активних воєнних дій, усвідомлювала протиправність своїх дій та могла керувати ними. Не виключено, що кризова ситуація, з урахуванням індивідуальних особливостей психіки конкретної особи, так чи інакше може вплинути на неї, тим самим змусити людину фактично відмовитись від минулих цінностей, поглядів та під впливом хворобливого стану психіки піти на співпрацю з ворогом. Проте як свідчить судова практика, в переважній більшості винні особи усвідомлювали свої дії [82; 132].

При розслідуванні державної зради можуть бути призначені і інші види судових експертиз, серед яких: почеркознавча експертиза, завданням якої є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів. Дана судова експертиза дає змогу встановити, ким були написані записи; криміналістичні експертизи документів призначаються, як правило, у випадках, коли злочинець висловлює письмові погрози щодо реалізації своїх намірів, спрямованих на заперечення військової агресії, закликів до агресивної війни, заперечення тимчасової окупації частини території України тощо. Такі погрози можуть мати друкарський чи рукописний спосіб оформлення (листи, записки, телеграми тощо), містити в собі певні відомості стосовно особистості злочинця або ж взагалі мати по відношенню до їх відправника анонімний характер. У таких ситуаціях за допомогою почеркознавчих, авторознавчих та техніко-криміналістичних досліджень можливо встановити конкретного виконавця рукопису (автора тексту), його гендерні, вікові, соціальні й інші характеристики, отримати будь-які криміналістично значущі відомості про оточуючі умови створення даних записів, функціональний стан самого виконавця тексту в момент

його складання (стан алкогольного або наркотичного сп'яніння, фізичної втоми, нервово-емоційних навантажень чи стресу тощо), дослідити властивості матеріалів письма та спосіб його виготовлення [210, с. 54].

Підсумовуючі викладене відносно підготовки і призначення експертиз, зазначимо, що наведений перелік експертиз під час розслідування державної зради не є вичерпним. Їх вибір залежить від вже встановлених фактичних відомостей щодо розслідуваної події, конкретної слідчої ситуації та необхідності отримання доказової і орієнтуючої інформації, вирішення якої потребує спеціальних знань. Правильне використання спеціальних знань у формі судової експертизи у практиці розслідування державної зради, сприятиме повному встановленню всіх обставин злочину, з урахуванням отриманого висновку експерта з іншими доказами наявних в матеріалах кримінального провадження. Слідчий, оцінюючи висновок експерта, з долученими до нього матеріалами, щодо повноти, достовірності та відповідності встановлених даних іншим доказам, може використовувати одержані дані як при призначенні й проведенні інших експертиз і слідчих (розшукових) дій, так й як самостійні докази у кримінальному провадженні.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження комплексу теоретичних та практичних питань, що виникають при розслідуванні державної зради, розв'язано наукове завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей розслідування зазначеного злочину, що відповідає вимогам наукової новизни й має теоретичну і практичну значущість. До основних результатів, одержаних на підставі аналізу наукових джерел і правозастосовної практики, належать наступні положення:

1. Методика розслідування державної зради – це видова методика розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, структурними елементами якої є: криміналістична характеристика, складові якої характеризуються кореляційною взаємозалежністю, визначають характер й особливості досудового розслідування (предмет злочинного посягання; обстановка (час, місце та інші обставини) злочину; спосіб підготовки, вчинення і спосіб приховування злочину; слідова картина; характеристика особи злочинця); організація і тактика початкового та наступного етапів розслідування (обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації й відповідні алгоритми процесуальних дій у кожній з них; взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами; проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових), а також використання спеціальних знань, призначення експертиз).

Визначено, що криміналістична характеристика державної зради, – це система взаємозалежних даних про криміналістично вагомі ознаки злочину, що дозволяє виробити науково обґрунтовані рекомендації і прийоми виявлення, вилучення і використання відображеної інформації в процесі доказування, з метою його швидкого розкриття та розслідування шляхом побудови та перевірки слідчих версій під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

2. Підкреслено роль предмета злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики державної зради. Визначено, що при вчиненні державної зради у формі шпигунства предметом злочинного посягання

виступають відомості, що становлять державну таємницю. При вчиненні державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, предметом злочинного посягання є інформація з обмеженим доступом, шкода в оприлюдненні якої становить загрозу суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці. До інформації з обмеженим доступом належить таємна та службова інформація визначена відомчими нормативно-правовими актами Міністерства оборони України.

3. Обстановка вчинення державної зради характеризується як сукупністю суспільно-політичних і соціально-економічних умов об'єктивної дійсності, що склалися на території держави у певний часовий період, так і сукупністю обставин, які сформувалися на момент вчинення державної зради у певній її формі в конкретному місці й у визначений час та безпосередньо сприяли або перешкоджали винним особам у реалізації їх злочинних намірів. Встановлено, що на обстановку вчинення державної зради можуть впливати: 1) об'єктивні (зовнішні) чинники (запровадження воєнного стану в державі; окупація певних регіонів України та проведення агітаційної роботи на них; загострення міжрелігійних та міжнаціональних протистоянь; нарощування чисельності незаконних збройних формувань на територіях, що входять до зони бойових дій тощо); 2) чинники суб'єктивного характеру (байдуже відношення до інтересів суспільства; непогодження з політикою представників державної влади України; підтримка проросійських ідей; сповідування ідеології СРСР, підтримка країни агресора тощо).

4. Обґрунтовано, що способи вчинення злочинів, передбачених статтею 111 КК України є різноманітними і залежать від конкретної обстановки та форми вчинення державної зради. Вивчення слідчої та судової практики дозволило здійснити типізацію способів вчинення державної зради, які є самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики досліджуваного злочину. Зокрема:

- при вчиненні державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах збройного конфлікту чи в умовах воєнного стану є: перехід на бік ворога шляхом налагодження співпраці з представниками РФ, усунення перешкод для вчинення ними злочинних дій або наданні представникам іноземної держави чи організації іншої допомоги; вступ цивільних осіб на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (правоохоронних органів, каральних загонів, розвідки); перехід військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, посадових осіб державних органів влади та місцевого самоврядування на службу до військових чи інших формувань ворожої держави (органів місцевого самоврядування, поліції, судових органів, прокуратури);

- шпигунство як форма державної зради може мати прояви у вигляді: збирання відомостей, що становлять державну таємницю шляхом їх пошуку та здобуття, копіювання, фотографування, сканування отримані копії за допомогою комп'ютерної техніки документів та передачі їх представникам іноземної організації, зокрема відомостей у сфері оборони, діяльності СБУ, зовнішньої політики держави тощо; проведення опосередкованої шпигунської діяльності;

- проявами підривної діяльності проти України є: збір та передання відомостей, що містять службову інформацію; поширення матеріалів в Інтернет-ресурсах, які містять недостовірні відомості щодо дій ЗСУ, обґрунтування необхідності зміни конституційного ладу та меж території України тощо; добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних органах, створених на тимчасово окупованій території та здійснення відповідної діяльності на користь окупаційної влади; висвітлення резонансних подій у засобах масової інформації російської федерації, у тому числі у мережі Інтернет, які дискредитують українську владу; формування на території України агентурної мережі серед жителів України, підбір кандидатів для вербування з метою збору та передачі інформації представникам іноземної держави, організації або їх представникам; організація міжконфесійних, міжетнічних та інших конфліктів, розпалювання сепаратистських настроїв серед населення окремих регіонів, організація інформаційної експансії з боку інших держав, проведення провокаційних акцій метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в

регіоні та провокування ускладнення міжнародних відносин України; фінансування спеціально створеного агентурного апарату іноземної організації на території України; створення передумов для успішного проведення представниками російської федерації підривної діяльності тощо.

Визначено, що слідова картина державної зради може розглядатись як система матеріальних та ідеальних слідів, що знаходяться в закономірній залежності від інших елементів досліджуваної характеристики, яка дає змогу будувати версії про способи вчинення і приховування державної зради, а також осіб, які вчинили такий злочин. Типовими матеріальними слідами державної зради є: письмові документи (текстові повідомлення, аудіозаписи, фото- та відеозображення, довідки про телефонні розмови зі співучасниками діяльності та ін.); речові докази (комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, носії інформації тощо). Поряд з матеріальними слідами важливе значення мають також ідеальні сліди-відображення.

5. Враховуючи специфіку складу злочину передбаченого ст. 111 КК України, осіб, які вчинюють державну зраду, залежно від форми вчинення злочину, класифіковано на групи: 1) військовослужбовці Збройних Сил України, 2) працівники правоохоронних структур, 3) працівники судових органів; 4) працівники органів влади та місцевого самоврядування; 5) громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях; 6) тимчасово безробітні громадяни України. Визначено, що вчинення дій громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, обумовлений політико-ідеологічною мотивацією.

6. Виходячи з специфіки вчинення державної зради, обґрунтовано, що до обставин, які підлягають встановленню та доповнюють зміст предмету доказування, у тому числі – криміналістично-значимою інформацією, відносяться: особливості предмета злочинного посягання, підготовчі дії, безпосереднє вчинення та дії з приховання слідів злочину; характер взаємовідносин особи, що вчинила злочин з іноземною державою, організацією або їх представниками; особливості слідової картини; ряд інших фактів і подій, які прямо не зазначені у

кримінальному процесуальному законодавстві і відповідних статтях кримінального кодексу, але сприяють їх доведенню. Зокрема під час розслідування державної зради встановленню підлягають такі обставини: 1) обставини, пов'язані з подією вчинення державної зради: відомості про предмет злочинного посягання, обстановка, час, спосіб вчинення злочину; 2) обставини, які відображають форму вини, мотив і мету безпосередньої участі особи у реалізації механізму злочинної діяльності; 3) обставини, які характеризують особу підозрюваного: біографічні дані; коло повноважень, компетенцію, наявність допуску до державної таємниці тощо; інтелектуальні, психофізичні, морально-ділові якості; 4) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

7. На підставі опрацьованих матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень та анкетування практичних працівників з урахуванням комплексного підходу до розслідування державної зради, виокремлено найпоширеніші слідчі ситуації початкового етапу розслідування державної зради та відповідні їм тактичні завдання розслідування. Встановлено, що на початковому етапі розслідування, залежно від форми державної зради та вихідної інформації, типовими слідчими ситуаціями є: кримінальне провадження розпочато за результатами реалізації інформації, отриманої під час проведення ОРЗ оперативними підрозділами – 67 % [п.11 Додатка А], 32% [п.1 Додатка Б], кримінальне провадження розпочато за результатами проведення НСРД за дорученням слідчого - 24 % [п.11 Додатка А], - 12% [п.1 Додатка Б], кримінальне провадження розпочато за результатами аналізу повідомлень у засобах масової інформації - 34% [п.11 Додатка А], 9% [п.1 Додатка Б], кримінальне провадження розпочато за результатами проведення слідчих (розшукових) дій) по іншому кримінальному провадженню - 17% [п.11 Додатка А], 7% [п.1 Додатка Б]. За кожною з визначених типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування запропоновано алгоритми їх вирішення шляхом проведення необхідних слідчих розшукових та процесуальних дій, з'ясовано їх зміст й оптимальну послідовність.

8. Сформульовано визначення взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування

державної зради, як узгоджену за метою, місцем, часом та послідовністю, врегульовану кримінальним процесуальним законодавством України та відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами, спільну діяльність органів досудового розслідування з оперативними підрозділами, а також з суб'єктами розвідувального співтовариства, у тому числі з розвідувальними органами Служби зовнішньої розвідки України, розвідувальними органами Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, оперативними підрозділами Центрального управління СБУ, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, а також іншими державними структурами, громадськими організаціями, ЗМІ та окремими громадянами, спрямовану на поєднання наявних можливостей, сил, методів і засобів для успішного проведення комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій з метою пошуку і фіксації фактичних даних про вчинення дій на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

На підставі аналізу емпіричних даних під час розслідування злочинів, передбачених ст. 111 КК України, визначено, що основними процесуальними формами взаємодії при розслідуванні державної зради є: виконання оперативним підрозділом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого - 99 % [п.33 Додатка А]; передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності за фактами виявлення державної зради - 78 % [п.33 Додатка А]; участь при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій - 79 % [п.33 Додатка А]; здійснення заходів щодо розшуку підозрюваного після зупинення досудового розслідування - 69 % [п.33 Додатка А].

Непроцесуальними формами взаємодії при розслідуванні державної зради є: витребування необхідної інформації - 73 % [п.34 Додатка А]; взаємний обмін інформацією - 63 % [п.34 Додатка А]; проведення спільних заходів - 51 % [п.34 Додатка А]; пошук і виявлення підозрюваного, який переховується, речових доказів, документів, тощо - 37 % [п.34 Додатка А]; спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій - 23 % [п.34

Додатка А]; спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази - 25 % [п.34 Додатка А].

9. Визначено, що основні напрями розслідування державної зради, конкретні методичні й тактичні рекомендації щодо проведення СРД, а також тактичних операцій як на початковому, так і на наступних етапах розслідування залежать, передусім, від форми вчинення державної зради, змісту наявної інформації про подію та предмет злочину, способу вчинення злочину, статусу потенційного підозрюваного та іншої вихідної інформації, яка перебуває у розпорядженні слідчого як на момент внесення відомостей до ЄРДР, так і в подальшому. Серед процесуальних засобів доказування під час досудового розслідування державної зради, найбільшу специфіку мають: 1) огляд документів та комп'ютерних даних – 98% [п. 23 Додатка А]; 86% [п. 8 Додатка Б]; 2) допит свідків, підозрюваних – 100% с [п. 23 Додатка А]; 100% [п. 8 Додатка Б]; 3) обшук – 84% [п. 23 Додатка А]; 55% [п. 8 Додатка Б]; 4) пред'явлення для впізнання – 32% [п. 23 Додатка А]; 18% [п. 28 Додатка Б]; 5) слідчий експеримент – 22% [п. 23 Додатка А]; 14% [п. 28 Додатка Б]; 6) призначення судових експертиз – 88 % [п. 23 Додатка А]; 65 % [п. 8 Додатка Б]

Розглянуто особливості проведення огляду комп'ютерних даних, окрема увага приділена викриванню OSINT– розвідці з відкритих джерел, визначено інструменти та технології OSINT, які можуть бути використані при розслідуванні державної зради, до яких відносяться: пошукові системи, соціальні мережі, офіційні та наукові сайти, онлайн карти, для збору інформації про підозрюваних осіб, їхню діяльність, освіту тощо. З метою забезпечення допустимості та достовірності доказів з відкритих джерел, звернута увага на застосування рекомендації щодо архівації даних, які містяться у відкритих джерелах з урахуванням особливостей, передбачених Протоколом Берклі.

Визначено, що проведення обшуку характеризується пошуком комп'ютерної техніки, комп'ютерних даних, електронних доказів. Для підвищення ефективності проведення обшуку в приміщеннях, де знаходиться комп'ютерна техніка, запропоновано алгоритм його проведення.

Встановлено, що особливості тактики підготовки та проведення допиту

свідків відбувається залежно від категорії допитуваної особи: 1) працівники правоохоронних, судових та інших органів державної влади, які працювали разом з підозрюваним до окупації території, а також особи, які через свої робочі відносини, професійні функції були знайомі з підозрюваним; 2) члени сім'ї чи знайомі, сусіди підозрюваного; 3) військовослужбовці, з питань наслідків, до яких може призвести розголошення відомостей військового характеру; 4) особи з числа тих, які підшукувались підозрюваним для реалізації злочинного плану спрямованого проти основ національної безпеки; 5) військовослужбовці, які разом з підозрюваним проходили службу у складі окупаційних військ; 6) службові особи судових органів, органів прокуратури та інших правоохоронних органів, військових адміністрацій, до повноважень яких відносяться питання щодо призначення на відповідну посаду підозрюваного; 7) мешканці звільнених територій, внутрішньо перміщенні особи, представники засобів масової інформації, які висвітлювали перебіг подій здійсненої терористичної атаки та поінформовані про певні її обставини

Визначено, що предмет допиту підозрюваного, визначається формою вчинення державної зради, а також особливостями слідчої ситуації, в якій відбувається допит підозрюваного. Найбільш ефективними тактичними прийомами допиту підозрюваного пред'явлення беззаперечних доказів участі осіб у вчиненні злочину - 88% [п. 27 Додатка А]; створення враження поінформованості слідчого - 66% [п. 27 Додатка А]; деталізація показань - 53% [п. 27 Додатка А]; логічний аналіз протиріч - 46% [п. 27 Додатка А]; постановка доповнюючих, уточнювальних, нагадуючих, контрольних, викривальних - 98% [п. 27 Додатка А]; пред'явлення відеозаписів, використання чинника раптовості (34); допущення легенди - 50% [п. 27 Додатка А]; проведення відеозйомки під час складних допитів - 70% [п. 27 Додатка А]; укладення угоди, відповідно до ст. 468 КПК України, про визнання винуватості підозрюваного та забезпечення його безпеки - 30% [п. 27 Додатка А].

10. Основною метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради, насамперед, є отримання відомостей щодо дійсності намірів вчинення злочину проти основ національної безпеки України,

встановлення інших осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочину, а також перевірки наявності в діях підозрюваних ознак інших злочинів проти основ національної безпеки. За результатами проведеного емпіричного дослідження найчастіше у провадженнях досліджуваної категорії проводяться такі НСРД: зняття інформації з електронних комунікаційних мереж - 83 % [п. 28 Додатка А]; зняття інформації з електронних інформаційних систем - 88 % [п. 28 Додатка А]; аудіо-, відеоконтроль особи - 71 % [п. 28 Додатка А]; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу - 72 % [п. 28 Додатка А]; спостереження за особою, річчю або місцем - 23 % [п. 28 Додатка А], обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи - 17 % [п. 28 Додатка А]; контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту - 12 % [п. 28 Додатка А]. Розглянуто тактику їх проведення на відповідному етапі підготовки чи безпосереднього проведення; особливості фіксації ходу і результатів; оцінки отриманих результатів та визначення їх місця і ролі в системі доказової інформації у кримінальному провадженні при розслідуванні державної зради.

11. Під час розслідування державної зради, необхідним напрямом застосування спеціальних знань є проведення експертиз, серед яких найпоширенішими є: експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза) - 37% [п. 30 Додатка А], судові експертизи звуко-, відеозапису - 23% [п. 30 Додатка А], експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів - 12% [п. 30 Додатка А], лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи - 10% [п. 30 Додатка А], судова експертиза з питань державної таємниці - 9% [п. 30 Додатка А], судово психолого-психіатричні експертизи - 4 % [п. 30 Додатка А], портретна експертиза - 3% [п. 30 Додатка А]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
2. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г.Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.
3. Александров Ю.В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. Київ: Правові джерела, 2008. 948 с.
4. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2014. 320 с.
5. Амеліна А. С. Поняття та форми використання спеціальних знань. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор. Київ : Ліра-К, 2019. С. 20–23.
6. Андрєєв О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2007. 239 с.
7. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні. К. : Форум, 2004. 160 с.
8. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заповідання основної шкоди шляхом обману або зловживання довірою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. 239 с.
9. Бобрицький С.М. Методичні аспекти дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів . Теорія та практика судової експертизи криміналістики. Харків : Право, 2008. Вип. 8. С. 445-449
10. Бабецький Р. В. Інформаційне забезпечення захисту свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Проблеми застосування інформаційних

технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22 груд. 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 3-6.

11. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. К.: Вид-во НА СБ України, 2004. 168 с.

12. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія [3-є вид., перероб. та доп.]. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.

13. Бантишев О.Ф., Картавцев В.С. Розділ І Особливої частини. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. Т.1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. К.: Алерта : КНТ : Центр учбової літератури. 2009. 624 с.

14. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

15. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 235 с.

16. Бахін В.П. Тактика допиту: навчальний посібник: Київ: Правник, 1997. 64 с.

17. Берназ В. Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. Південноукраїнський правничий часопис. 2006. № 1. С. 16-18.

18. Біленчук П.Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): Монографія. К.: Атіка, 1999. 351 с.

19. Блог Романа Радейка. Корисні фішки та цифрові інструменти для юристів. URL: <https://onlinelawschool.pro/bloglaw/tpost/7f5nsu9yu1-yakosintnstrumenti-vikoristano-u-rozslu>

20. Бобрик К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 247 с.

21. Бобровник О. В. Допит підозрюваного як засіб отримання доказів у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С.53-54

22. Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3 (104). С. 46–56.

23. Бойсан, М., Лесяк, Н. Злочини проти основ національної безпеки України: поняття та особливості класифікації: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 травня 2019 року, Львів. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 114-116. (Кримінально-правові аспекти захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави). URL:<https://ena.lpnu.ua/items/01ab1e3f-667e-4fb6-bfc0-351749725e52>

24. Бондар В.С., Кривонос М.В. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016.№ 3. С. 210-223.

25. Бондар Г. Ю. Міжвідомча слідчо-оперативна група: її склад і процедура створення. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 26. С. 109 - 115

26. Борисенко М. В. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування: дис. ... доктора філософії: 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 260 с.

27. Бурак М. В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу в розслідуванні розбоїв. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції до 25-річчя ХНУВС (м. Харків, 18 квітня 2019 р.).С.43-45

28. Бут Я.О Характеристика складу злочину державна зрада. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С.537-540

29. Вайда Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 13-17.

30. Валерій Жидков. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. Аналітика від суддів та адвокатів. Серія публікацій від випускників освітніх програм УГСПЛ. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/>

31. Василичук В. І. Проблеми взаємодії підрозділів ДСБЕЗ зі слідчими при профілактиці і викритті злочинів у сфері економіки. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 2. С. 215–223.

32. Величенко Л. О., Кудерміна О. І. Окремі аспекти розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї під час дії воєнного стану в Україні. Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 листопада 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 276 с.

33. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193-199

34. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті негласних слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації для підрозділів Національної поліції України / Цуцкірідзе М.С., Мартовицька О.В., Романюк В.В., Бурлака В.В. та ін. Х.: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2022. 82 с.

35. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В.Г.Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

36. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монограф. / [Хараберюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А., Хараберюш О. І.]. К. : КНТ, 2007. 196 с.

37. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11 січня 2024 р. у справі №760/26630/23 (провадження № 1-кп/760/1505/24). URL:<https://reestr.court.gov.ua/Review/116312130>
38. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду міста Дніпропетровська від 08.12.2023 р. у справі № 199/7563/22 (провадження 1-кп/199/161/23). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115487944>
39. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду міста Дніпропетровська від 07.02.2024 р. у справі № № 199/9439/22 (провадження 1-кп/199/103/24). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116816646>
40. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 04.01.2024 р. у справі №295/9646/23 (провадження № 1-кп/295/20/24). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116109364>
41. Вирок Болградського районного суду Одеської області від 11.12.2023 р. у справі № 497/2392/22 (провадження № 1-кп/497/34/23). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115561085>
42. Вирок Бориспільського міськрайонного суду від 19.11.2019р. у справі № 359/3474/17 (провадження № 1-кп/359/76/2019). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/85719596>
43. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 03.05.2022 р. у справі № 127/7720/22 (провадження № 1-кп/127/197/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104152352>
44. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 03.06.2022 у справі № 127/9981/22 (провадження № 1-кп/127/277/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104602114>
45. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24.01.2024 р. у справі №127/15700/23 (провадження №1-кп/127/474/23). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116618973>
46. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 22.07.2022 р. у справі 461/3412/22 (провадження №1-кп/461/501/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105424755>
47. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 22.07.2022 р.у справі 461/3430/22 (провадження №1-кп/461/503/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105408409>

48. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 08.02.2024 р. у справі 461/666/24 (провадження № 1-кп/461/282/24). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116943362>
49. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 31.01.2024 р. у справі 461/7736/23 (провадження № 1-кп/461/221/24). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116761724>
50. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 22.02.2023 р. у справі 461/317/23 (провадження № 1-кп/461/309/23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109234973>
51. Вирок Гощанського районного суду Рівненської області від 31.03.2022 р. у справі № 557/60/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103825829>
52. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 06.04.2023 р. у справі № 753/19405/20 (провадження № 1-кп/753/531/23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/110113354>
53. Вирок Дзержинського міського суду Донецької області від 31.10.2023 р. у справі № 225/1864/23 (провадження № 1-кп/225/251/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114548249>
54. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 05.02.2024 р. у справі № 642/1281/23 (провадження № 1-кп/638/831/24). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116759505>
55. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 29.01.2024 р. у справі № 638/4214/22 (провадження № 1-кп/638/652/24). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116631981>
56. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 01.11.2023 р. у справі № 755/2080/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114622071>
57. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 06.12.2023 р. у справі № 229/8365/23 (провадження № 1-кп/229/1841/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115509279>
58. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 02.10.2023 р. у справі № 127/22300/22 (провадження № 1-кп/229/504/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113868482>

59. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 06.02.2024 р. у справі № 229/315/24 (провадження №1-кп/229/1061/2024). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116822946>

60. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 08.02.2024 р. у справі № 229/322/24 (провадження № 1-кп/229/1064/2024). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116873562>

61. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 13.02.2024 р. у справі № 229/8888/23 (провадження № 1-кп/229/746/2024). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116967593>

62. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 28.04.2023 р. у справі № 130/43/23 (провадження 1-кп/130/131/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/110530951>

63. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 12.02.2024 р. у справі № 331/138/23 (провадження № 1-кп/331/176/2024). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116902172>

64. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 2.12.2019 р. у справі №615/1017/18 (провадження №1-кп/639/350/19). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86016048>

65. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 25.08.2022 р. у справі № 331/2307/22 (провадження № 1-кп/331/375/2022). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105884487>

66. Вирок Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 13.03.2023 р. у справі № 331/2611/22 (провадження № 1-кп/331/216/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109492361>

67. Вирок Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 31.08.2023 р. у справі № 331/4797/22 (провадження № 1-кп/331/268/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113132714>

68. Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 14.09.2022 р. у справі № 711/4047/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106235995>

69. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30.11.2023 р. у справі № 344/18168/23 (провадження № 1-кп/344/1322/23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115292352>

70. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 15 вересня 2023 р. у справі № 344/15454/23 (провадження № 1-кп/344/1203/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113471691>

71. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13.11.2023 р. у справі № 344/5522/23 (провадження № 1-кп/344/820/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114876248>

72. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 08 .11.2023 р. у справі № 344/7762/22 (провадження № 1-кп/344/458/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114752919>

73. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 20.12. 2023 р у справі № 344/20457/23 (провадження № 1-кп/344/1411/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115772075>

74. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 04 липня 2023 р. у справі № 344/14341/22 (провадження № 1-кп/344/592/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111959524>

75. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 31.08. 2022 р. у справі № 344/18141/20 (провадження № 1-кп/344/532/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105980419>

76. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 16.01.2024 р. у справі № 946/3512/23 (провадження № 1-кп/946/219/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116305684>

77. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 19.12.2023 р. у справі № 947/13799/23 (провадження № 1-кп/947/948/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115790112>

78. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 16.01.2024 р. у справі № 635/1075/23 (провадження 1-кп/953/506/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116310643>

79. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 25.11.2022 р. у справі № 947/26981/22 (провадження № 1-кп/947/1233/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107502058>

80. Вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 30.08.2023 р. у справі №333/4740/22 (провадження № 1-кп/333/334/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114069269>

81. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 02.11.2022 р. у справі № 296/4362/22 (провадження 1-кп/296/691/22). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107095338>

82. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 02.08.2022 р. у справі № 279/1379/22 (провадження №1-кп/296/674/22). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105533952>

83. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 05.02.2024 р. у справі № 204/13750/23 (провадження № 1-кп/204/566/24). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116756913>

84. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 27.12.2019 р. у справі № 208/464/18 (провадження № 1-кп/204/353/19). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86678981>

85. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 23.10.2023 р. у справі № 161/6630/23 (провадження № 1-кп/161/778/23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114345010>

86. Вирок Мар'їнського районного суду Донецької області від 13.11.23 р. у справі № 237/5032/23 (провадження 1-кп/237/1024/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115235114>

87. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 27.05.2022 р. у справі № 303/3181/22 (провадження №1-кп/303/192/22). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104501299>

88. Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 04.12.2023р. у справі № 757/16491/22 (провадження № 1-кп/740/95/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115373287>

89. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 21.04.2023 р. у справі № 757/17775/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111808412>

90. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 16.06.2023 р. у справі № 758/13458/21 (провадження № 1-кп/758/415/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111589489>

91. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 20.12.2023 р. у справі № 758/3412/21 (провадження № 1-кп/758/345/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115766654>

92. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 22.12.2023 р. у справі № 758/3248/22. URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/115848141>
93. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 24.07.2023 р. у справі № 758/4304/23 (провадження № 1-кп/758/1140/23). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/112372771>
94. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 24.07.2023 р. у справі № 758/3845/23 (провадження № 1-кп/758/1119/23). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/112372768>
95. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 26.06.2023 р. у справі № 758/1017/23 (провадження № 1-кп/758/979/23). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/111776284>
96. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 18.12.2023 р. у справі № 522/22886/23 (провадження № 1-кп/522/3356/23). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/115705100>
97. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 07.10.2022 р. у справі № 522/13118/22 (провадження № 1-кп/522/2475/22). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/106735168>
98. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 08.09.2022 р. у справі № 522/5784/18 (провадження № 1-кп/522/1844/22). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/106188097>
99. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 02.03.2020 р. у справі № 569/3639/19. URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/87938060>
100. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 16 травня 2022 р. у справі № 569/5058/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104314740>
101. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 17.05.2023 р. у справі № 569/10723/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114047077>
102. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 07.02.2024 р. у справі № 569/16616/23 (провадження 1-кп/569/707/24). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/117001080>
103. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 10.11.2023 р. у справі № 585/29/23 (провадження 1-кп/585/219/23). URL:<https://reustr.court.gov.ua/Review/114840306>

104. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 25.10.2022 р у справі № 513/897/22 (провадження № 1-кп/513/89/22). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106945610>

105. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 12.10.2023 р. у справі № 401/1965/23 (провадження 1-кп/401/307/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114148111>

106. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 06.02.2024 р. у справі 243/727/24 (провадження 1-кп/243/483/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116789888>

107. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 06.12.2023 р. у справі №760/11146/23 (провадження № 1-кп/760/2495/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115576234>

108. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 06.02.2023 р. у справі №760/6074/22 (провадження № 1 кп-760/1221/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108861756>

109. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 18.07.2023 р. у справі №760/14584/23 (провадження № 1-кп/760/2656/23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112680458>

110. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 03.11.2022 р. у №760/6428/22 (провадження № 1 кп-760/2099/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107307530>

111. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 05.12.2023 р. у справі №607/9983/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115460077>

112. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 08.02.2024 р. у справі № 308/6945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116885504>

113. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 24.01.2024 р у справі № 308/6944/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116524052>

114. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 30.06.2022 р. у справі № 308/12659/21. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105017492>

115. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 24.01.2024 р. у справі № 308/6944/23 (провадження 1-кп/308/537/23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116524052>

116. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 02.09.2022 р. у справі №705/41/22 (провадження 1-кп/705/754/22). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106031686>

117. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 13.02.2024 р. у справі 337/4098/23 (Провадження №1-кп/337/112/2024). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116935565>

118. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 15.09.2023 р. у справі № 337/1809/23 (провадження 1-кп/337/178/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113472678>

119. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.12.2023 р. у справі № 743/654/22 (провадження №1-кп/748/56/23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115884475>

120. Вирок Шевченківського районного суду від 22.12.2022 р. у справі № 761/27733/22 (провадження №1-кп/761/3396/2022). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/108128400>

121. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 21.09.2023 р. у справі № 336/3063/23 (провадження № 1-кп/336/706/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113851965>

122. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва 21.02.2023 р. у справі № 761/5892/23 (провадження №1-кп/761/2553/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109228970>

123. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва 21.02.2023 р. у справі № 761/5892/23 (провадження №1-кп/761/2556/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109191480>

124. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 17.02.2023 р. у справі № 761/3602/23 (провадження №1-кп/761/2462/2023). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109173562>

125. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 19.08.2022 р. у справі № 761/14162/22 (провадження №1-кп/761/2783/2022). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106012331>

126. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 жовтня 2022 року у справі № 761/7975/17 (провадження №1-кп/761/260/2022). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106877239>

127. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 29.08.2023 р. у справі № 761/7543/23 (провадження №1-кп/761/2623/2023). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113256224>

128. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 06.02.2023 р. у справі № 761/456/23 (провадження №1-кп/761/2347/2023). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109002082>

129. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 05.05.2022 р. у справі № 761/7008/22 (провадження №1-кп/761/2329/2022). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/104224158>

130. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 07.04.2020 р. у справі № 185/3649/17 (провадження №1-кп/761/449/2020). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/88690989>

131. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 21.08.2019 р. у справі № 761/32943/19 (провадження №1-кп/761/2373/2019). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84413250>

132. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 04.11.2022 р. у справі № 589/3625/22 (провадження № 1-кп/589/562/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107354997>

133. Вирок Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 28.12.2023 р. у справі № 198/251/23 (провадження № 1-кп/0198/44/23). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116036573>

134. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків : метод. рек. / [В. О. Фінагєєв, С.С.Чернявський, О. Ю. Татаров та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 166 с.

135. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій : навчальний курс / А.В.Вінаков та ін. Київ, 2017. 148 с.

136. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ : Націон. акад. внутр. справ. 2015. 236 с.

137. Волкотруб С. Г., Омельчук О. М., Ярін В. М. та ін. (2004) Кримінальне право України: навч. можливо [Кримінальне право України: навч. спосіб.]. К.: Наукова думка; Прецедент [Наукова думка; Прецедент], 2004. 297 с.
138. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монограф. Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
139. Волобуєв А.Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ. 1997. 28 с.
140. Все більше ухилянтів і організаторів втечі за кордон вдається спіймати у пунктах перетину: на чому ловляться. URL: <https://tsn.ua/exclusive/vse-bilshe-uhilyantiv-i-organizatoriv-vtechi-za-kordonvdayetsya-spiymati-u-punktah-peretinu-na-chomu-lovlyatsya-2304346.html>
141. Галаган В. І., Яковенко М. О. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 256 с.
142. Голінка М. І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* Випуск 36/2023. С. 249-252. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7807937>
143. Головін Д.В. Специфіка проведення спеціального слідчого експерименту по кримінальних провадженнях, пов'язаних з учиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 9. С.224-227. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/57.pdf.226
144. Головне управління розвідки Міністерства оборони України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 502 с.
145. Гора І. В. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь.* 2012. № 9. С. 35-38.
146. Гришук В. К. Соціальна зумовленість відповідальності за злочини проти держави в умовах відновлення незалежності України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 1993. Вип. 30. С. 76-80.
147. Грібов М. Л. Візуальне спостереження як засіб розслідування розбоїв і грабежів. *Право і громадянське суспільство.* 2014. № 1. С. 69-78.

148. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис.... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021. 538с.

149. Гусєва В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України. Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25-26 січ. 2019 р.). Арад : Західний ун-т ім. Васіле Голдіш, 2019. С. 499-502.

150. Даниляк А. В. Особливості взаємодії під час розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами : монографія. Харків : Панов А. М., 2019. 232 с.

151. Державна зрада: засуджено 14 окупаційних суддів із Криму. URL:https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=350053

152. Державна зрада: підозрюється топ чиновниця окупаційного режиму на півострові. Прокуратура АРК Крим та міста Севастополя. URL:https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=349883

153. Дзюба Ю. П. Предмет злочину як ознака складу злочину: методологічні аспекти дослідження. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 1 (14). С. 273-274

154. Довженко О. Ю. Деякі питання призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 55(2). С. 124–127.

155. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою / ІЛР : навчальний посібник / Користін О.Є., Пефтієв Д.О., Пеньков С.В., Некрасов В.А.; за заг. ред. Вербенського М.Г. Київ : «Видавництво Людмила», 2019. 120 с.

156. Дорошенко Ю. К. Особливості тактики допиту підозрюваних під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Юридична наука. 2020. № 7 (109). С.202-208

157. Дударець Р. М. Розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис.... канд.. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 269 с.

158. Дударець Р. М. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2017. Вип. 3 (79). С. 217-224.

159. Дудніков А.Л. Криміналістична концепція взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. Вісник Академії правових наук України. 1997. № 1(8). С. 185–189.

160. Дудоров О.О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. № 2(14). С. 14-56.

161. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3-D сканерів та смартфонів під час огляду місця події. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 2. С. 303–305.

162. Експертиза матеріалів і засобів відео-звукзапису (фоноскопічна). Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/ekspertiza-materialiv-i-zasobiv-video-zvukozapisu-fonoskopichna/>

163. Жидков В. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. Українська Генсильська спілка з прав людини. 01.02.2023 р. URL:<https://www.helsinki.org.ua/articles/problemy-dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/>

164. Жупіна О. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками органів внутрішніх справ у сфері службової діяльності. Вісник прокуратури. 2013. №8. С. 143-151.

165. Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія?. Правничий часопис Донецького університету. 2001. №1 (6). С. 56-59.

166. Журавель В., Великанов С. Слідчі ситуації в методиці розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Вісник АПН України. 2004. № 4. С. 170-176.

167. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 12–20.

168. Загиней З. А. Надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як спосіб вчинення державної зради. Наук. часоп. Нац. академ. прокуратури України. 2016. № 3. С. 86–101. URL: <https://cutt.ly/IKLjolc>

169. Загиней-Заболотенко З.А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С.318-321. URL:http://www.lsej.org.ua/6_2022/70.pdf

170. Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту як одна з форм учинення державної зради. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 1 (77). С.53-62. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14599/1/Zaitsev_Filipenko_53-63.pdf

171. Захарко А. В., Гаркуша А. Г., Рогальська В. В., Краснобрижий І. В., Брягін О. В. Використання електронних носіїв інформації з медіа-контентом у якості джерел доказів: методичні рекомендації: Дніпро : Дніпропетров. держ. ун.-т внутр. справ, 2019. 79 с.

172. Захарко А. В., Гаркуша А. Г., Рогальська В. В., Краснобрижий І. В., Брягін О. В. Використання електронних носіїв інформації з медіа-контентом у якості джерел доказів: методичні рекомендації. Дніпро : Дніпропетров. держ. ун.-т внутр. справ, 2019. С. 46-48.

173. Захист національної державності. Офіційний веб портал Служби безпеки. URL: <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>

174. Збірник методичних рекомендацій із питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / за ред. П. В. Коляди. Київ: Друкарня МВС України, 2002. С. 13–14

175. Зрадив Україну та перейшов на службу до ворога: вирок отримав колишній прокурор із Криму. Прокуратура АРК Крим та міста Севастополя. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=350782

176. Інструкція організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>

177. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272>

178. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 224 с.

179. Коршенко В. Судова телекомунікаційна експертиза як джерело доказів під час розслідування кіберзлочинів. Jurnalul juridic național: teorie și practică. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2017. №4. С.197-199

180. Калюга К. В. Криміналістичний аналіз особи злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Право України. 2016. №12. С.132-139

181. Карпенко Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Підприємництво, господарство, право. 2016. № 9. С.144-148

182. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. Історикоправовий часопис. 2017. № 1 (9). С. 140-153.

183. Кирюха Д. Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. Проблеми кримінальноправових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті

професора П. П. Михайленка) : тези доп. наук.-теорет. конф. Київ : КНУВС, 2009. С. 159-162.

184. Климчук М. П. Сліди кримінальних правопорушень, учинених із використанням засобів стільникового зв'язку, та особливості їх виявлення. Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід. К. : НАВС, 2020. 186 с.

185. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 112 с.

186. Князєв С.В. Криміналістичне розуміння механізму вчинення злочину та його значення для розслідування кримінальних проваджень. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 311—315

187. Коваленко А.В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 4. 2023. С.53-58
URL:<https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/393>

188. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

189. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

190. Ковальова О.В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень: дис....докт.юрид.наук: 12.00.09 (081 – Право). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 476 с.

191. Комп'ютерно-технічна експертиза. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL:<http://kndise.gov.ua/комп'ютерно-технічна/>

192. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. Дата ратифікації: 07.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

193. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 253 с.

194. Контррозвідка. Офіційний веб портал Служби безпеки. URL: <https://ssu.gov.ua/kontrrozvidka>
195. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 217 с.
196. Кончук Н. С. Умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Причорноморська фундація права, 2016. С. 91-94.
197. Кончук Н. С., Лемеха Р. І., Рубцов В. В. Шпигунство як форма державної зради. Наше право. 2021. № 1. С.96-101. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/96-_Konchuk_Lemeha_Rubtsov.pdf
198. Корягіна А. М. Вплив взаємовідносин жертви та правопорушника на їх посткримінальну поведінку. Держава та регіони. Серія «Право». 2009. № 4. С. 47–50.
199. Костенко О.М. Обстановка вчинення злочину. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.4: Н.-П. / [редакол.: Ю.С. Шемнученко (голова редкол.) та ін.] К.: Укр. енцикл. 2002. 720 с. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1217/58/1/7/>
200. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Особливості криміналістичного дослідження слідів пострілу та механізму їх утворення : метод. рек. Київ : УкрДГРІ, 2013. 48 с. дурд
201. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>
202. Кравчук О. В. Поняття криміналістичної характеристики злочинів. Університетські і наукові записки. 2009. № 3 (31). С. 201–205.
203. Красюк І. П. Експертна служба МВС України сьогодні. Криміналістичний вісник [наук.-прак. зб. / ДНДЕКЦ МВС України, НАВСУ]. К., 2004. № 2(2). С. 5-10.
204. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ: МАУП, 2001. 216 с

205. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Салтевський М.В. К.: Кондор, 2005. 588 с
206. Кононенко Ю.С. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. №4 (82). С. 234 – 240.
207. Криміналістика: навч. посібник; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьВДУВС, 2010. 540 с.
208. Криміналістика : підруч. [для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти] ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с
209. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / В.О. Коновалова, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько та ін. ; за ред. За ред. В.Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
210. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
211. Криміналістика: Підручник / Кол. Авт: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф.. В.Ю. Шепітька. [4-е вид., перероб. і доп.] Харків: Право, 2008. 464 с.
212. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.
213. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
214. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2. / В.Ю. Шепітько, В.А.Журавель, В.О. Коновалова та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.
215. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г.С.Семаков. К.: МАУП, 2007. Бібліогр.: у кінц. розд. 512 с.
216. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. О.Ф. Бантишев,

О.В.Шамара. [3-е вид., перергэб. та доп.]. Луганськ, ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.

217. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О.Дудорова, Є. О. Письменного. Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. Т. 1. 780 с.

218. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгінта ін. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і доповн. Х.: Право, 2015. 680 с

219. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. №2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

220. Кримінальний процес : підручник / [О. В. Капліна, О. Г. Шило, В.М.Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.

221. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651 VI: станом на 01.01.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>.

222. Кононенко Ю.С. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради. Право та державне управління. 2023. №4. С. 302 – 309.

223. Крицька І.О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 301-305.

224. Кубальський В. Н. Засади кримінально-правової охорони державного суверенітету України. Правова держава. 2015. Вип. 26. С. 376–384.

225. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). 2022. С. 374–381

226. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 168 с.

227. Курс кримінології: Загальна частина : підруч. : у 2-х кн. / [О.М.Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джу́жи. К. : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1 / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. 352 с

228. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 247 с.

229. Лисенко В. В. Використання у доказовому процесі інформації, що міститься в електронному вигляді. Організація протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-наряді / відп. ред. Л. П. Скалозуб, В.І. Василичук, С. А. Лебідь. Київ, 2009. С. 31-35.

230. Лисенко В. Криміналістичне вчення про виявлення та розкриття злочинів. Вісник прокуратури. 2003. № 6. С. 61–69.

231. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.01.2013 р. № 223-158/0/4-13. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_neglasni_slid_dii.pdf

232. Литвин О. Загальні ознаки та характеристика предметів злочинів. Вісник Академії управління МВС. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 4 (16). С. 154-161

233. Литвинов О.М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. Форум права. 2008. № 2. С.323-327. URL:<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08lomsnz.pdf>

234. Лісова Юлія. Підстави для розмежування колабораційної діяльності та інших злочинів проти основ національної безпеки. JustTalk. URL:<https://justtalk.com.ua/post/pidstavi-dlya-rozmezhuвання-kolaboratsijnoi-diyalnosti-ta-inshih-zlochiviv-proti-osnov-natsionalnoi-bezpeki>

235. Локтіонова В.В., Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. Право і суспільство. 2012. № 1. С.249-254

236. Луценко Ю. В. Підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2012. Вип. 56. С. 429-434.

237. Луцик В.В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. №1. с. 202-205. URL: http://lsey.org.ua/4_2014/53.pdf

238. Магарін М. С. Суб'єкт господарських злочинів. Правова держава. 2005. № 8. С. 178–181.

239. Малахова О.В., До питання огляду сторонами кримінального провадження змісту інтернет-сторінок. Вісник кримінального судочинства. № 2/2017. С. 64-69. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2017_Malahova.pdf

240. Мальгіна А.С. Використання методики розслідування участі у терористичній групі чи терористичній організації під час розслідування колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 61-65

241. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів: дис... канд.. юрид. наук 12.00.09. Львів. 2016. 289 с.

242. Манжай О.В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2016. № 3 (74). С. 111-120.

243. Мартиненко К.В. Деякі проблеми виявлення та розслідування державної зради в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С.575-581. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/138.pdf

244. Мартиненко Ю. Д. Деякі аспекти кримінологічної характеристики осіб, які скоюють пограбування та розбої. Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення: зб. наук. пр. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. С. 181–188.

245. Марченко М. Ю. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який самовільно зайняв земельну ділянку та здійснив самовільне будівництво. Юридична Україна. 2011. № 11. С. 81-86.

246. Маслова О. О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України . Право і суспільство. 2015. № 6(2). С. 148-152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6\(2\)__28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6(2)__28).

247. Матвійчук В. К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. Київ: Юридична наука. 2013. Вип.9. С. 80-87.

248. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і фак. К.: А.С.К., 2001. 352 с.

249. Матусовський Г. А. Проблеми взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. Вісник Академії правових наук України. Харків, 1997. № 1(8). С. 157-159.

250. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / [О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.] ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

251. Мироненко Т. Є. Організаційно-правові аспекти управління взаємодією органів прокуратури України з громадськістю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2007. 171 с.

252. Михайлуца М. І. Кримінально-правова природа державної зради та шпигунства. Право і суспільство. 2017. № 3 частина 2. С.199-203. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_2/45.pdf

253. Мірковець О. М. Відомості про особу злочинця в структурі криміналістичної характеристики розбоїв, вчинених організованою групою. Правові новели. 2020. № 12. Т. 3. С. 103–109.

254. Мірковець О.М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні: дис.... канд.. юрид. наук: 12.00.09 (доктора філософії 081 – Право). Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України. Маріуполь, 2021.258 с.

255. Міронов С. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2014. Вип. 14. С. 120-128.

256. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. ... к.ю.н. Харків: ХНУВС, 2011. 195 с.

257. Музика А. А., Лащук В. Є. Про загальне поняття предмета злочину. Вісник асоціації кримінального права України. 2014. № 1 (2). С. 103–118

258. Мурга О. Г. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства з іпотечним майном. Наукові записки

Міжнародного гуманітарного університету : збірник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 38. С.19-22

259. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

260. Нагорна О.О., Довгалюк Ю.М., Актуальність сучасного викладу норми про державну зраду. Аналітично-порівняльне правознавство. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.63>

261. Назаренко К.Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 172 с.

262. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 868 с.

263. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 720 с.

264. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. URL: <http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/109.php>.

265. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1336с.

266. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: 9-те вид., переробл. та доповн. [Бойко А.М. та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Юридична думка. 2012. 1313 с. URL:<https://legalexpert.in.ua/komkodeks/lku/1791-111.html>

267. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / за ред. доц. М. Л. Накловича. Львів : Вид-во при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. 108 с.

268. Одержання оперативно-розшукової інформації технічними засобами : монографія / [Л. І. Громовенко, Ю. Ф. Жаріков, І. П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, Ю. Ю. Орлов]. К.: НАВСУ, 2000. 364 с.

269. Одерій О.В., Кожевніков О.А. отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 4(73). С. 142-156.

270. Олейніков Д.О. Особливості суб'єктивної сторони співучасті у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 249-253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_64

271. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С.160-167. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187222903.pdf>

272. Організація роботи підрозділів досудового розслідування : навч. посіб. [А. Г. Гаркуша, О. Ф. Кобзар, Ю. А. Кричун, Н. П. Черняк та ін.]. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 108 с.

273. Осика І. М. Поняття способу підробки документів, що використовуються при вчиненні злочинів у сфері підприємництва. Право і Безпека. 2005. Т. 4. № 6. С. 93.

274. Охорона державної таємниці. Офіційний веб портал Служби безпеки. URL: <https://ssu.gov.ua/okhorona-derzhavnoi-taiemnytsi>

275. Павлова Ю. С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 72-81.

276. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. К.: Ін Юре, 2010. 374 с.

277. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 233 с.

278. Пашковський М.І. Особливості використання OSINT при документуванні та розслідування колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 21 липня 2022 року). Одеса, 2022. С. 82-86.

279. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): науковий нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121с.

280. Підюков П., Конюшенко Я. Захист доказів і доказового провадження в кримінальному процесі України. Вісник Академії управління МВС України. 2010. № 2. С. 109–117

281. Попов В. Ю. Методика розслідування терористичного акту: дис.... докт. філософії (081 – Право). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2021. 255с.

282. Постанова ВС від 05.02.2020 р. у справі № 149/833/15-к (провадження № 51-1193км18). URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vr_vid_05_02_2020_roku_u_spravi_149_833_15_k/

283. Постанова Верховного Суду від 27.10.2021 р. у справі № 759/7443/17 (провадження № 51-1578км20). URL: <https://cutt.ly/2KLjhNu>

284. Постанова Верховного Суду Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 26.10.2023 року у справі № 757/46325/17-к (провадження № 51-624км23) URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114581895&red=100003b83d04f446d2781cdf3c92742c0f5311&d=5>

285. Постанова ВС від 16.02.2022 р. у справі № 758/5719/16-к (провадження № 51-5770км21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/103487334>

286. Постанова Другої судової палати ВС ККС від 11.02.2020 у справі № 266/3474/15-к (Провадження № 51-7086км18). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=87902035&red=100003a4f45159807ba0f813163a30a8dfb02e&d=5>.

287. Постанова Другої судової палати ВС ККС від 04.02. 2021 р. у справі № 638/1423/18 (провадження № 51-923км20). URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/7715>

288. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 10.12.2020 р. у справі № 751/602/18 (Провадження № 51-2078км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93595881&red=100003d1879e2b172369c9f69cf2a69485793b&d=5>

289. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 21.02.2019 р. у справі № 698/1151/15-к (Провадження № 51-5763км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80112373>

290. Постанова ККС ВС від 09.12.2020 р. у справі № 756/12749/18 (Провадження № 51-3483км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93505778&red=1000035117e5aa1a010a7326a9c514059a6fb3&d=5>

291. Постанова ККС ВС від 24.05.2018 р. у справі № 332/2781/15-к (Провадження № 51-2854км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74409389>

292. Постанова Третьої судової палати ВС від 25.01.2023 р. у справі № 225/1957/21 (провадження № 51-2566км21) <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/18731>

293. Постанова Третьої судової палати ВС ККС від 12.05.2021 р. у справі № 750/10362/17 (провадження № 51-5319 км 20). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96933490?fbclid=IwAR1Fk658sGylw6bGXVRuFZJXmCS1BLlfi9FHpRPGb4vtUa4T-re-vYUmzeQ>

294. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 06.12.2021 р. у справі № 756/4855/17 (провадження № 51-7121км18). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C020744>,

295. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду ВС від 21.12. 2022 р. у справі № 759/5737/17 (провадження № 51-2899км20). URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/17211>

296. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального ККС ВС від 20.05.2020 р. у справі № 585/1899/17 (Провадження № 51-5456 км 18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89395920>

297. Постанова Третьої судової палати ККС ВС від 11.03.2020 р. у справі № 583/3508/18 (Провадження № 51-6015км19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=88265271&red=1000039477e02f168e3630f8794bee8316d10e&d=5>

298. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

299. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

300. Про внесення змін до Закону України «Про Службу зовнішньої розвідки України» щодо діяльності Служби зовнішньої розвідки України Закон України від 17.07.2020 № 809-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/809-20#Text>

301. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

302. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

303. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

304. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовт. 2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>.

305. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/stru#Stru>

306. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

307. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Служби безпеки від 23.12.2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>

308. Про затвердження Інструкції про організацію та ведення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами: наказ

Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.01.2008. № 28. Київ : АДПСУ, 2008. 34с.

309. Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПСІ-2023): Наказ Міністерство оборони України від 17.10.2023 р. № 605. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0605322-23#Text>

310. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань: наказ ДБР від 29.06.2021р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373911-21#n13>

311. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан: Постанова Верховної Ради України від 29.12.2021 № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>

312. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

313. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>

314. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

315. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>

316. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

317. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

318. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

319. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандуючого Збройних сил України від 03.03.2022 р. №73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf

320. Про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел: Лист-орієнтування Офісу Генерального прокурора від 28.08.2021 № 18/1-386 вих. 515окв. 21 Керівникам обласних прокуратур. URL:https://zakononline.com.ua/documents/show/500229___686193

321. Про Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць: Указ Президента України від 19.05.2020 р. № 190/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/2020#Text>

322. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389- VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

323. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: указ Президента України від 6.11.2023 р №734/2023 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7342023-48837>

324. Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>

325. Про службу безпеки: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#n19>

326. Про службу зовнішньої розвідки Закон України від 01.12.2005 № 3160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text>

327. Про створення міжвідомчої робочої групи з питань розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту («Міжнародної ради експертів із питань розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту»). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-obgovoriv-z-kerivnikami-pravoohoronnix-organiv-slyaxi-pidvishhennya-efektivnosti-rozsliduvannya-vojennix-zlociniv>

328. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

329. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань проведення оборонного огляду: наказ Мін. оборони України від 18.03.2019 р. № 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0401-19#Text>

330. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemydokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnohoprokurora/>

331. Протидія кіберзлочинності: бібліогр. покажчик / уклад.: Н. А. Косенкова, Т. О. Сіроштан. 2-ге вид., доповн. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 48 с.

332. Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України : метод. рек. / М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 100 с.

333. Протидія системним загрозам управлінню державою. Офіційний веб портал Служби безпеки. URL: <https://ssu.gov.ua/protydiia-systemnym-zahrozam-upravlinniu-derzhavoiu>

334. Протокол засідання Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL: <https://drive.google.com/file/d/105mPDy1zg7YGXkOJyh9JoTBASZN2HoXr/view>

335. Пчеліна О.В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.

336. Пясковський В.В. Обставини, що підлягають встановленню у справах про торгівлю людьми. Право України. 2004. № 6. С. 66–69.

337. Радутний О. Є. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2002. 204 с.

338. Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року: Про визначення агресії. URL: [http://undocs.org/ru/A/RES/3314%20\(XXIX\)](http://undocs.org/ru/A/RES/3314%20(XXIX)).

339. Рибалка В.В.Методологічні проблеми наукової психології: посібник.- К.: ІООД НАПН України, 2017. 144 с.
340. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А.Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
341. Розслідування злочинів, вчинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів : метод. рек. / [О. Ф. Вакуленко, О. М. Стрільців, О. С. Тарасенко та ін.]. Київ, 2016. 56 с.
342. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін.] ; за ред. М. А. Погорецького, Д.Б.Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. 536 с.
343. Роз'яснення АМУ щодо державної зради. Асоціація міст України. 12 березня 2022 р. URL:<https://auc.org.ua/novyna/rozyasnennya-amu-shchodo-derzhavnoyi-zrady>
344. Романюк Б. В., Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Бутузов В.М.Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Паливода А. В., 2004. 144 с.
345. Романюк Б. Залучення спеціалістів до розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій. Міліція України. 2002. № 1. С. 22-23.
346. Романюк Б. Участь спеціалістів у розслідуванні злочинів, які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій (процесуальний аспект). Правова інформатика. 2003. № 1. С. 50-56.
347. Рубашенко М. А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканість» у кримінальному праві України (ст. 110 КК). Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 26. С. 223–226.кончук
348. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К. Атіка, 2002. 144 с.
349. Садчікова К. А. Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект): дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Одеса, 2017. 233 с.

350. Саїнчин О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/22719/%CE>
351. Саїнчин О.С. Побудова приватних криміналістичних характеристик умисних вбивств. Держава та регіони: Серія право. Науково-виробничий журнал. Запоріжжя, 2012. Вип. 2 (36). С. 218-223.
352. Саїнчин О.С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практики : монографія. Одеса: СПД Бровкін О.В., 2012. 408 с.
353. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 580 с
354. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія. за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса :ТЕС, 2020. 372 с. с.312 с. URL:<https://doi.org/10.32837/11300.13264>
355. Самойлов С. В. Розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет» : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 264с.
356. СБУ знешкодила агентурну мережу ФСБ, куди входили посадовці спецслужб України. Суспільні новини. 6 лютого 2024 р. URL: <https://suspilne.media/677910-sbu-zneskodila-agenturnu-merezu-fsb-kudi-vhodili-posadovci-specsluzb-ukraini/>
357. Сервецький І. В. Гносеологічні засади пізнавальної діяльності під час спостереження як негласної слідчої (розшукової) дії. Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С.93-105
358. Сервецький І.В. Поняття державної зради та її суспільна небезпека. Юридична наука. 2016. № 3(57). С.109-121
359. Сергєєва Д.Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій... у кримінальному процесуальному доказуванні. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2.С.81-91.
360. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис... канд. юрид. наук (доктора філософії) 12.00.08 (081 – Право). Науководослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2021. 205 с.

361. Сєдакова В. В. Розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом: дис.... докт філософії (081 – Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 271 с.

362. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. URL: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm

363. Скулиш Є. Д., Звонарьов О. Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посіб. К. : Наук. вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

364. Слідчі (розшукові) дії: навч. посіб. / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін. / за заг. ред. Р. І. Благути та Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

365. Сокиран М. Ф., Бобрик К. Ю. Тактика допиту підозрюваних (обвинувачуваних) при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням злочинної організації. Науковий вісник НАВС. 2011. № 1. С. 172-179.

366. Спіцина Г.О. Філіпенко Н. Є. Застосування спеціальних знань при виявленні і розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій. Пропілеї Права та Безпек. 2022. №1. С.28-37.

367. Справу доцента харківського вишу передали до суду: його обвинувачують у корегуванні вогню РФ . Суспільне. Новини. 5 лютого 2024 р. URL:<https://susilne.media/677142-spravu-docenta-harkivskogo-visu-peredali-do-sudu-jogo-obvinuvacuut-u-koreguvanni-vognu-rf/>

368. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

369. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.

370. Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. Х.: Право, 2010. 514 с.

371. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 173-180.

372. Столітній А.В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні: дис.... докт. юрид. наук: 12.00.09 (081 – Право). Національна

академія прокуратури України. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018. 648 с.

373. Строк І. А. Особливості тактики допиту потерпілого у злочинах умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання. Теорія і практика сучасної юриспруденції : Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Київ, 7-8 груд. 2018 р.). Київ : ЦПНД, 2018. С. 77–80.

374. Судді ВС обговорили з експертами питання щодо допустимості електронних доказів, отриманих із відкритих джерел. Портал Судової влади України. 07 червня 2022 р. URL:<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1282146/>

375. Тарасенко В.Є., Головін Д.В., Поліщук О.В. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами Національної поліції України в запобіганні, виявленні та розслідуванні злочинів: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2017. 104 с.

376. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія / О.В. нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [Нац. юрид. ун-т Ярослава Мудрого]. Х. : Право, 2016. 256 с.

377. Теплицький Б. Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютернотехнічної судової експертизи. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 18. 2 вер. С. 23-34

378. Теплицький Б. В., Шарай Л. Г., Ковальов К. М., Кузьмін С. А. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку : наук.-практ. посіб. Київ : Паливода А. В., 2019. 168 с.

379. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

380. Тетерятник Г.К., Виходець Ю.О. Теоретичні та праксеологічні аспекти фіксування та використання у кримінальному процесуальному доказуванні інформації з Інтернет-джерел. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 772–776. URL:http://lsej.org.ua/10_2022/194.pdf

381. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 360 с.

382. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 961-965.

383. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монограф. Одеса: Одеська національна юридична академія ; Фенікс, 2007. 260 с.

384. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 груд. 2012 р.). Київ, 2012. С. 49-53

385. У пошуках справедливості. Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, свободу від тортур, вчинених у зоні АТО: недоліки роботи слідчих органів та рекомендації правозахисників : звіт, підготовлений центром Громадських Свобод під егідою коаліції громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру в Донбасі». Київ, 2016. 74 с. URL: https://jfp.org.ua/system/reports/files/67/uk/Spravedlulist_CCL_MF_Webflow-1.pdf.

386. Удалова Л. Д. Вербальна інформація у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 324 с.

387. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Запорізької області від 7 грудня 2015 р. у справі № 331/19/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54106045>

388. Фаріон О. Б. Алгоритм проведення стратегічного кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України. Науково-практичний журнал «Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони». Київ : Видавництво Національний університет оборони України, 2012. № 3(15). С. 106-110.

389. Фаріон О. Метод стратегічного кримінального аналізу загроз прикордонній безпеці України. Військові науки. 2020. № 2 (83). С. 223-241

390. Федотов О. А. Організація і тактика викриття приховування злочинів у сфері комп'ютерних технологій: дис...канд.. 12.00.09. Київ.2011. 239 с.

391. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.

392. Фріс П.Л. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закладів. К. : Атіка, 2004. 488 с.
393. Хавронюк М. І. Глава III. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В.Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). Вид. 2-ге. переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.:Атіка, 2008. 712 с
394. Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки: науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Вид 11-те, переробл. та допов. Київ, 2019. 288 с.
395. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук: 12.00.09.Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с.
396. Хараберюш І. Ф., Мацюк В. Я., Некрасов В. А., Хараберюш О.І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій : монографія. Київ : КНТ, 2007. 196 с.
397. Харабуга Ю. С. Комп'ютерно-технічне дослідження мобільних телефонів, смартфонів та SIM-карт. Криміналістика та судова експертиза. 2014. Вип. 59. С. 335-342.
398. Харабуга Ю. С., Білий С. Б. Дослідження мобільних телефонів і смарт-карт до них у межах комп'ютерно-технічної експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2009. Вип. 9. С. 454-458
399. Харченко К.А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. ЛОГОС. ОНЛАЙН. 2020. <https://doi.org/10.36074/2663-4139.05.07>
400. Хряпінський П. В., Заохочувальні приписи у розділі і особливій частини Кримінального кодексу України. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра 2017. № 1 (1). С.144-155. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Hryapins-kij-P.V..pdf>
401. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 256–260.

402. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С.181-184. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf

403. Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. Криміналістичний вісник. 2011. № 1 (15). С. 22-29

404. Черков В. О. До питання про взаємодію прокурора, слідчого й оперативних підрозділів органів внутрішніх справ в умовах дії нового КПК України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012. № 4. С. 100-110.

405. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с

406. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с..

407. Чорний А. М. Спосіб правопорушення як елемент криміналістичної характеристики корисливих убивств. Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали Міжнар. Наук.-практ. Інтернет-конф. (Тернопіль, 9 лют. 2010 р.). Юридична лінія. Тернопіль, 2010. Ч. 3. С. 67-68.

408. Чотириста тринадцять колишніх працівників прокуратури Криму підозрюють у державній зраді – ГПУ. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/26860410.html>

409. Чуваков О.А. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. - Х.: Одісей, 2009. 496 с.

410. Чурилов Д.В. Досудове розслідування правопорушень, які вчиняються суб'єктами підвищеного злочинного впливу: дис.... канд.. юрид. наук: 12.00.09 (081 – Право). ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2021. 381 с.

411. Шапошнікова І. Основні аспекти вибору типу і проведення експертизи у справах про кіберзлочинність. URL: <https://ov-partners.com/osnovniaspektu-vuvogu-turu-i-provedennya-ekspertuzu-u-spravah-prokiberzlochnnist/?lang=ru>

412. Шевченко А. Воєнна розвідка України. У небі, на морі, на землі. Yakaboo Publishing.2023. 192 с.

413. Шевченко О. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-z-vorohom-pid-chas-okupatsii-i-aki-obstavyny-vykliuchaiut-kryminalnu-protupravnist/>

414. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп.. Х.: ООО «Одиссей», 2005. 368 с.

415. Шепитько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.

416. Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів: URL: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/26721/%D8>

417. Шинкаренко І.Р., Шинкаренко І.О., Кириченко О.В. Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій (структурно-логічні схеми): навч. посіб. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. 320 с.

418. Шурат Т. Г., Смука А. О. Деякі аспекти розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2017 р.) : у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 126-128.

419. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

420. Що ми робимо. Державний сайт Головного управління розвідки Міністерства оборони України. URL: <https://gur.gov.ua/content/directions.html>

421. Щодо формування на базі управління розвідки Головного штабу Збройних Сил України та Управління військової стратегічної розвідки Міністерства оборони України Головного управління військової розвідки Міністерства оборони України: Указ Президента України від 6 липня 1993 року № 243/93 (Для службового користування)

422. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: http://leksika.com.ua/16631204/legal/voyuyuchi_storoni

423. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 556 с.
424. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. Судова влада України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>
425. Яновська О. Докази та доказування у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_09_28_Ianovska_.pdf
426. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.
427. Buzarovska G.B., Koshevaliska O. Digital evidence in Criminal procedures – A comparative approach. *Balkan Social Science Review*. 2013. Vol. 2. P. 63–83.
428. Case of Bannikova v. Russia. Application no. 18757/06. 4 November 2010. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589>
429. Case of Constantin and Stoian v. Romania. Applications nos. 23782/06 and 46629/06. 29 September 2009. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94406>
430. Case of Ramanauskas v. Lithuania. Application no. 74420/01. 5 February 2008. URL <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>
431. Digital evidence and computer crime: forensic science, computers and the internet / by Eoghan Casey; with contributions from Susan W. Brenner ... [et al.]. 3rd ed. London: Elsevier. 837 p. URL: <https://booksite.elsevier.com/9780123742681>
432. Kononenko Yu.S. Subject Matter of a Crime for High Treason: Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 1. P. 38-41. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/European-Reforms-Bulletin_1_2021.pdf
433. Kononenko Yu.S. Criminal Liability for Treason in the Context of a Joint Force Operation. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 3. P. 33-38. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/European-Reforms-Bulletin_3_2020-1.pdf.
434. Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order. *European Reforms*

Bulletin. 2021. № 3. P. 120-123. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/European-Reforms-Bulletin_3_2021.pdf

435. Yeskov S., Zaiets O., Kononenko Yu. Strategic analysis of information in ensuring economic security of European Union countries. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2021. № 4. P. 81-87 URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Наука/Наукovij_jurnal/2021/4-61/13.pdf

436. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>.

437. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
опитування 87 слідчих органів досудового розслідування служби безпеки
України, 35 співробітників прокуратури, 46 працівників оперативних
підрозділів

№ п/п	Запитання	Відповіді	Результат	
			168 осіб	%
1	2	3	4	5
1	Місце роботи:	а) органи досудового розслідування органів безпеки; б) оперативні підрозділи органів безпеки в) прокуратура	а)87 б)46 в)35	а)52% б)27% в)21%
2	Стаж роботи	а)до 5 років б)від 5 до 10 років в)від 10 до 20 років г)більше 20 років	а)29 б)35 в)68 г)36	а)17% б)21% в)41% г)22%
3	Як часто Вами здійснювалося досудове розслідування чи оперативне супроводження за фактом вчинення державної зради:	а) жодного разу б) до п'яти разів в) до десяти разів г) більше десяти разів д) постійно	а)3 б)56 в)47 г)35 д) 27	а)2% б)33% в)28% г)21% д) 16%
4	При виявленні і розкритті державної зради, встановлення яких обставин, викликали у Вас найбільші труднощі?	а) характер події, що сталася б) встановлення кількості осіб, які брали участь у вчиненні державної зради в) відомості щодо представника іноземної держави, організації (відомості щодо осіб військових та розвідувальних органів російської федерації або підконтрольних їм структур) г) основні цілі, завдання та	а)36 б)39 в)32 г)37	а)21% б)23% в)19% г)22%

		мотиви здійснення державної зради д) механізм вчинення злочину е) засоби і знаряддя вчинення злочину ж) наслідки вчинення державної зради	д) 28 е) 24 ж) 31	д) 16% е) 14% ж) 18%
5	Предметом посягання у кримінальних провадженнях щодо державної зради є:	а) Виключно відомості, що становлять державну таємницю б) інші відомості, які містять службову інформацію (які не становлять державної таємниці, але потрібні для використання на шкоду національній безпеці нашої держави)	а)45 б)54	а)27% б)33%
6	Ким, на Вашу думку, найчастіше вчиняється державну зраду (можливі декілька варіантів відповіді):	а) Чоловіки б) Жінки	а)141 б)25	а)84 % б)15 %
7	Який, на Вашу думку, вік особи злочинця (можливі декілька варіантів відповіді):	а) 18-25 років б) 26–40 років в) 41–55 років г) старше 55 років	а)30 б)114 в)27 г)20	а)18 % б)68 % в)16 % г)12 %
8	Якою, на Вашу думку, є узагальнена характеристика особи злочинця (можливі декілька варіантів відповіді):	а) військовослужбовці Збройних Сил України, б) працівники правоохоронних структур в) працівники судових органів г) працівники органів влади та місцевого самоврядування д) тимчасово безробітні е) громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях ж) мають на утриманні дітей, зокрема неповнолітніх 36 %	а)57 б)63 в)38 г)28 д) 132 е) 107 ж) 60	а)34% б)37% в)23% г)17% д) 79% е) 64% ж) 36%
9	З якою метою найчастіше вчиняється державна зрада?	а) дестабілізації політичної ситуації в місті, країні б) зниження	а)57 б)35	а)34% б)21%

		обороздатності України в) зміна системи вищих органів державної влади г) зміна територіальної цілісності д) сприяння ворогові у заподіянні шкоди Україні е) участь у воєнних діях на боці ворога ж) інше	в)31 г)20 д) 45 е) 62	в)19% г)12% д) 27% е) 37%
10	Що, як правило, виступало основним мотивом вчинення державної зради?	а) корисливий мотив б) політичний мотив в) побутовий мотив г) ідеологічний мотив д) відсутність можливості уникнути мобілізації на окупованих територіях (вимушений прояв мотиву) е) власні переконання недовіри та неприйняття чинної влади в Україні ж) будь-який інший мотив	а)147 б)58 в)30 г)82 д) 80 е) 63	а)88 % б)35 % в)18 % г)49 % д) 48 % е) 38 %
11	Підставою для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування за фактом вчинення державної зради зазвичай є:	а) злочин виявлено в ході здійснення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, за напрямом протидії злочинам проти основ національної безпеки України б) кримінальне провадження розпочато за результатами проведення НСРД за дорученням слідчого у іншому кримінальному провадженні в) кримінальне провадження розпочато за результатами аналізу повідомлень у засобах масової інформації г) кримінальне провадження розпочато за результатами проведення слідчих (розшукових) дій) по іншому кримінальному провадженню д) інші джерела отримання повідомлення про вчинене	а)112 б)36 в)57 г)27	а)67% б)22% в)34% г)19%

		кримінальне правопорушення	д) 13	д) 8%
12	Чинники, що найбільше впливають на особливості слідчих ситуацій і хід розслідування:	а) джерело одержання первинної інформації про злочин; б) ким зібраний первинний матеріал (оперативними підрозділами Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки СБ України; оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки Міністерства оборони України); в) кількісний склад суб'єктів злочину	а)104 б)63 в)126	а)62 % б)38 % в)75 %
12	Інформація з відкритих джерел про вчинення державної зради отримується:	а) З веб-сайтів та сторінок в соціальних мережах незаконно створених органів влади; б) З відкритих телеграм каналів; засобів масової інформації, що працюють на тимчасово окупованій території України та держави-агресора, що висвітлюють створення окупаційної владою псевдо-органів влади в) З веб-сайтів, сторінок в соціальних мережах громадськості України (у тому числі окремих фізичних осіб); г) від журналістів, адвокатів, органів державної влади України та місцевого самоврядування, д) відкриті телеграм канали; е) з різноманітних засобів масової інформації, що фіксують та висвітлюють воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки України, вчинені на тимчасово окупованій території України, а також, що	а)132 б)142 в)97 г)64 д) 32 е) 26	а)78% б)84% в)57% г)38% д) 19% е) 15%

		висвітлюють події на тимчасово окупованій території України		
14	Що, на Вашу думку, складає основу доказової бази у провадженнях щодо державної зради (ст. 111 КК України)?	<p>а) результати оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій</p> <p>б) речові докази (мобільні телефони, комп'ютерна техніка тощо)</p> <p>в) показання свідків-очевидців</p> <p>г) показання підозрюваних</p> <p>д) електронні (цифрові) докази</p> <p>е) письмові докази</p> <p>ж) висновки експертів</p> <p>з) інше (вказати)</p>	<p>а)164</p> <p>б)115</p> <p>в)131</p> <p>г)144</p> <p>д) 145</p> <p>е) 89</p> <p>ж) 82</p>	<p>а)98%</p> <p>б)69%</p> <p>в)78%</p> <p>г)86%</p> <p>д) 85%</p> <p>е) 53%</p> <p>ж) 49%</p>
15	Якою є типова матеріальна слідова картина під час вчинення державної зради (можливі декілька варіантів відповіді):	<p>а) електронні (цифрові) докази (матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані)</p> <p>б) текстова інформація (текстові повідомлення в соціальних мережах, список контактів тощо)</p> <p>в) програмне забезпечення та обладнання</p> <p>г) комп'ютерна інформація, інформація із соціальних мереж (фотозображення, відео- та аудіо записи)</p> <p>д) письмові документи (текстові повідомлення, аудіозаписи, фото- та відеозображення, довідки про телефонні розмови зі співучасниками діяльності та ін.)</p> <p>е) речові докази (комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, носії інформації тощо).</p> <p>ж) звукові сліди (записані розмови, збережені відео</p>	<p>а)132</p> <p>б)105</p> <p>в)53</p> <p>г)80</p> <p>д) 89</p> <p>е) 82</p> <p>ж) 58</p>	<p>а)76%</p> <p>б)63%</p> <p>в)32%</p> <p>г)48%</p> <p>д) 53%</p> <p>е) 49%</p> <p>ж) 35%</p>

		зображення) з) засоби мобільного зв'язку и) інше (вказати)	з) 104	з) 62%
16	Слідова картина у вигляді електронних (цифрових) доказів переважно міститься у	а) відкритих мережах (Інтернет; різноманітні засоби масової інформації; соціальні мережах) б) закритих мережах в) у свідків(приватні месенджери та телеграм канали; особисте листування з використанням комп'ютерної техніки та мобільних телефонів, флеш-носії, карти-пам'яті тощо) г) у підозрюваних (приватні месенджери та телеграм канали; особисте листування з використанням комп'ютерної техніки та мобільних телефонів, флеш-носії, карти-пам'яті тощо)	а)57 б)60 в)43 г)112	а)34% б)36% в)25% г)67%
17	Місцем вчинення державної зради, як правило, є:	а) окуповані території України, які не підконтрольні державній владі з 2014 року, зокрема АРК, Донецька, Луганська області; б) окуповані території України після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. (Київська, Харківська, Херсонська, Сумська області); в) територія України у прикордонних районах з небезпечною суспільно-політичною обстановкою і сильним сепаратистським рухом (Харківська, Донецька, Луганська, Сумська, Одеська області) г) інше (вказати)	а)119 б)102 в)60	а)71% б)61% в) 36%
18	Які способи вчинення	а) Перехід на бік ворога	а)82	а)49 %

	державної зради зустрічалися у Вашій практиці?	б) Шпигунство в) Допомога в проведенні підривної діяльності	б)40 в)89	б)24% в)53 %
19	Які форми прояву злочинних дій державної зради, вчинених способом переходу на бік ворога зустрічалися найчастіше у Вашій практиці?	а) Перехід на бік ворога шляхом налагодження співпраці з представниками рф, усунення перешкод для вчинення ними злочинних дій або наданні представникам іноземної держави чи організації іншої допомоги б) Вступ цивільних осіб на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (правоохоронних органів, каральних загонів, розвідки). в) Перехід військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, посадових осіб державних органів влади та місцевого самоврядування на службу до певних військових чи інших формувань ворожої держави (органів місцевого самоврядування, поліції, судових органів, прокуратури) г) виконання громадянами України функцій представників влади РФ, а також входження їх до складу терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР» д) інше (вказати)	а)20 б)72 в)45 г)27	а)12% б)43% в)27% г)16%
20	Які форми прояву злочинних дій державної зради, вчинених способом шпигунства зустрічалися найчастіше у Вашій практиці?	а) передача іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю; б) збирання з метою передачі на замовлення іноземної держави, іноземної організації або їх представників відомостей, що становлять державну таємницю.	а)91 б)70	а)54% б)42%

		в) інше (вказати)		
21	Які способи передачі таємної інформації при вчиненні державної зради у формі шпигунства найчастіше зустрічалися у Вашій практиці?	а) Усно б) Письмово в) Безпосереднє ознайомлення з будь-якими матеріалами г) по радіо, телефону д) з використанням тайників е) кур'єрами ж) інше	а)20 б)7 в)45 г)69 д) 5 е) 8	а)12% б)4% в)27% г)41% д) 3% е) 5%
22	Які форми прояву злочинних дій державної зради, вчинених способом допомоги в проведенні підривної діяльності зустрічалися найчастіше у Вашій практиці?	а) Збір та передання відомостей, що містять службову інформацію б) поширення матеріалів в Інтернет-ресурсах, які містять недостовірні відомості щодо дій ЗС України, обґрунтування необхідності зміни конституційного ладу та меж території України тощо в) зайняття посади та здійснення відповідної діяльності в незаконних органах, створених на тимчасово окупованій території г) Надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України шляхом вчинення іншого злочинного завдання. д) висвітлення резонансних подій у засобах масової інформації російської федерації, у тому числі у мережі Інтернет, які дискредитують українську владу е) підбір та вербування кандидатів для вербування, завчасний підкуп службових осіб, зокрема тих, що допущені до інформації "особливої важливості" ж) формування на території	а)59 б)18 в)28 г)8 д) 11 е) 32	а)35% б)11% в)17% г)5% д) 7% е) 19%

		<p>України агентурної мережі серед жителів України, підбір кандидатів для вербування з метою збору та передачі інформації представникам іноземної держави, організації або їх представникам.</p> <p>з) організація міжконфесійних, міжетнічних та інших конфліктів, розпалювання сепаратистських настроїв серед населення окремих регіонів, проведення провокаційних акцій метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в регіоні та провокування ускладнення міжнародних відносин України.</p> <p>и) фінансування спеціально створеного агентурного апарату іноземної організації на території України</p> <p>к) створення передумов для успішного проведення представниками російської федерації підривної діяльності</p> <p>л) інше (вказати)</p>	<p>ж) 54</p> <p>з) 7</p> <p>и) 4</p> <p>к) 12</p>	<p>ж) 21%</p> <p>з) 4%</p> <p>и) 2%</p> <p>к) 7%</p>
23	Які процесуальні та слідчі (розшукові) дії найчастіше були проведені під час розслідування державної зради?	<p>а) огляд місця події</p> <p>б) огляд документів</p> <p>в) огляд Інтернет сторінки сайту</p> <p>г) допит свідків</p> <p>д) допит підозрюваного</p> <p>е) обшук</p> <p>ж) слідчий експеримент</p> <p>з) отримання зразків для експертизи</p> <p>и) Пред'явлення для впізнання</p> <p>к) витребування в порядку ст. 93 КПК України від громадських організацій, волонтерських рухів, засобів</p>	<p>а)20</p> <p>б)131</p> <p>в)164</p> <p>г)168</p> <p>д) 168</p> <p>е) 141</p> <p>ж) 37</p> <p>з) 8</p> <p>и) 54</p> <p>к) 144</p>	<p>а)12%</p> <p>б)78%</p> <p>в)98%</p> <p>г)100%</p> <p>д) 100%</p> <p>е)84%</p> <p>ж)22%</p> <p>з) 5%</p> <p>и) 32%</p> <p>к)86%</p>

		масової інформації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та фізичних осіб документів, відомостей, що можуть бути доказами		
24	Які види слідчого огляду найчастіше проводиться під час досудового розслідування державної зради?	а) огляд мобільного телефону б) огляд комп'ютерної техніки в) огляд комп'ютерної інформації з відкритих джерел (огляд інтернет-ресурсів: засобів масової інформації, веб-сторінок, груп та каналів у месенджерах, а також соціальних мережах) г) Огляд аудіофайлів, отриманих після проведення негласних слідчих (розшукових) дій д) огляд протоколів за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії е) огляд місця події ж) інше	а)128 б)107 в)114 г)142 д) 146 е) 20	а)76% б)64% в)68% г)85% д)87% е)12%
25	У разі проведення огляду з відкритих джерел про факт вчинення державної зради, фіксація та збереження інформації переважно здійснюється	а) у протоколі огляду інформації, відповідно до ст.237 КПК України б) у відповідному протоколі огляду з урахуванням особливостей, передбачених Протоколом Берклі	а)146 б)25	а)87% б)15%
26	Якою найчастіше є лінія поведінки затриманих після повідомлення їм про підозру:	а) дають правдиві показання, сприяють розслідуванню, надають інформацію про інших осіб, які вчинили цей злочин, що підтверджується під час її перевірки б) відмовляються давати показання і відповідати на питання в) дають показання про	а)75 б)64 в)45	а)45% б)38% в)27%

		свою участь і участь інших осіб у вчиненні злочину, що не підтверджується під час їх перевірки г) дають завідомо неправдиві показання	г)25	г)15%
27	Які тактичні прийоми допиту підозрюваного – особи зрадника, виявляються найбільш ефективними?	а) пред'явлення беззаперечних доказів участі осіб у вчиненні державної зради б) створення враження поінформованості слідчого в) деталізація показань г) логічний аналіз протиріч д) допущення легенди е) постановка доповнюючих, уточнювальних, нагадуючих, контрольних, викривальних ж) пред'явлення відеозаписів, використання чинника раптовості з) проведення відеозйомки під час складних допитів и) укладання угоди про визнання винуватості к) інше	а)147 б)116 в)91 г)131 д) 49 е) 131 ж) 62 з) 117 и) 79	а)88% б)69% в)54% г)78% д)29% е) 78% ж)37% з)70% и)47%
28	Які негласні слідчі (розшукові) дії мали найбільшу результативність при розслідуванні державної зради?	а) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; б) зняття інформації з електронних інформаційних систем; в) аудіо-, відеоконтроль особи; г) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; д) спостереження за особою, річчю або місцем, е) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи ж) Контроль за вчиненням	а)139 б)147 в)119 г)121 д) 39 е) 28 ж) 20	а)83 % б)88 % в)71 % г)72 % д)23 % е)17 % ж)12 %

		злочину у формі спеціального слідчого експерименту з) Імітування обстановки злочину. и) Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	з) 5 и) 8	з)3% и) 5%
29	Які заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються найчастіше при розслідуванні державної зради (можливі декілька варіантів відповіді):	а) запобіжні заходи б) тимчасовий доступ до речей і документів в) тимчасове вилучення майна г) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід д) арешт майна	а)168 б)164 в)124 г)168 д)126	а)100% б)98% в)74% г)100% д)75%
30	Які експертизи під час розслідування державної зради найчастіше призначаються?	а) експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза), б) судові експертизи звуко-, відеозапису, в) експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, г) лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи, д) судова експертиза з питань державної таємниці, е) судово психолого-психіатричні експертизи, ж) портретна експертиза з) Почеркознавчі експертизи и) Технічна експертиза документів	а)62 б)38 в)20 г)17 д) 15 е) 7 ж) 5 з) 13 и) 22	а)37% б)23% в)12% г)10% д) 9% е) 4 % ж)3% з)8% и) 13%
31	Які спеціалісти під час розслідування державної зради найчастіше залучаються до проведення слідчих (розшукових) дій?	а) спеціаліст з інформаційно-телекомунікаційних систем б) спеціаліст з питань таємниць у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та	а)57 б)20	а)34% б)12%

		охорони правопорядку в) спеціаліст у сфері комп'ютерної інформації та комп'ютерної техніки г) Спеціаліст з підрозділу кіберполіції д) психолог	в)75 г)65 д) 35	в)45% г)39% д)21%
32	Які форми взаємодії в ході розслідування державної зради найчастіше використовуються?	а) Поза процесуальна форма взаємодії (спілкування та обмін орієнтуючою інформацією слідства з представниками громадських організацій, волонтерських рухів, засобів масової інформації, органів державної влади, місцевого самоврядування та фізичними особами щодо відомих їм обставин) б) Процесуальна форма взаємодії (взаємодія слідчого з уповноваженими оперативними підрозділами в рамках КПК)	а)146 б)152	а)87 % б)91 %
33	Процесуальна форма взаємодії з оперативними підрозділами в ході розслідування державної зради найчастіше має прояв у?	а) участь при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій б) виконання оперативними працівниками письмових доручень слідчого в) здійснення за письмовим дорученням слідчого розшуку осіб, причетних до вчинення державної зради г) передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності за фактами виявлення державної зради д) використання слідчим оперативно-розшукової інформації, матеріалів оперативно-розшукових обліків	а)132 б)166 в)116 г)131 д) 64	а)79 % б)99 % в)69 % г)78 % д)38 %
34	Взаємодія слідчого з розвідувальними органами СЗР,	а) одержання необхідної інформації; б) взаємний обмін	а)122 б)106	а)73 % б)63 %

	Міністерства оборони України, прикордонної служби України, іншими оперативними підрозділами, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, найчастіше здійснюється у формах:	інформацією; в) проведення спільних заходів ; г) виконання доручень; д) пошук і виявлення підозрюваного, який переховується, речових доказів, документів, тощо; е) спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій; ж) спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази).	в)86 г)72 д) 62 е) 38 ж) 42	в)51 % г)43 % д)37 % е)23 % ж)25 %
35	Які чинники на Вашу думку перешкоджають повноцінному здійсненню взаємодії під час діяльності з розкриття, розслідування державної зради?	а) недосконалість нормативного регулювання взаємодії різних відомств; б) складність одержання великої за обсягом доказової інформації, в) невизначена кількість суб'єктів, які брали участь у злочинній діяльності; г) складність організації такої взаємодії; д) значний обсяг слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, які необхідно провести за багатоепізодними кримінальними провадженнями; е) реалізація в рамках конкретного кримінального провадження оперативних матеріалів різних правоохоронних органів; ж) нерозуміння завдань і можливостей взаємодії; з) низький рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності	а)79 б)43 в)70 г)47 д) 58 е) 38 ж) 35 з) 20	а)47 % б)26 % в)42 % г)28 % д)35 % е)23 % ж) 21 % з)12 %
36	Які чинники, на Вашу думку, найбільш	а) Вчинення злочину на тимчасово окупованій території	а)127	а)76%

	<p>негативно впливають на ефективність розслідування державної зради?</p>	<p>України, до якої не мають доступу працівники правоохоронних органів, що ускладнює збирання доказової та орієнтуючої інформації в умовах воєнного стану</p> <p>б) прогалини в кримінальному законодавстві</p> <p>в) прогалини у чинному КПК України</p> <p>г) відсутність належної взаємодії між членами слідчо-оперативної групи</p> <p>д) відсутність необхідного досвіду розслідування даних складів злочинів</p> <p>е) низький рівень матеріально-технічного забезпечення</p> <p>ж) відсутність сучасних методичних рекомендацій з методики розслідування злочинів</p>	<p>б)65</p> <p>в)62</p> <p>г)20</p> <p>д) 38</p> <p>е) 15</p> <p>ж) 30</p>	<p>б)39%</p> <p>в)37%</p> <p>г)12%</p> <p>д)23%</p> <p>е)9%</p> <p>ж)18%</p>
--	---	--	--	--

ДОДАТОК Б

**Результати узагальнення 120 судових рішень щодо державної зради
(ст. 111 КК України)**

№	Досліджуване запитання	Обставини кримінального провадження	Результати (%)
1	Підстава для початку досудового розслідування за фактом вчинення державної зради	<ul style="list-style-type: none"> - злочин виявлено в ході здійснення оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, за напрямом протидії злочинам проти основ національної безпеки України - кримінальне провадження розпочато за результатами проведення НСРД за дорученням слідчого у іншому кримінальному провадженні - кримінальне провадження розпочато за результатами аналізу повідомлень у засобах масової інформації - кримінальне провадження розпочато за результатами проведення слідчих (розшукових) дій по іншому кримінальному провадженню - інші джерела отримання повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення 	<p>46%</p> <p>11%</p> <p>9%</p> <p>7%</p> <p>5%</p>
2	Способи вчинення державної зради.	<ul style="list-style-type: none"> - Перехід на бік ворога - Шпигунство - Надання допомоги у підривній діяльності проти України 	<p>34%</p> <p>12%</p> <p>54%</p>
3	Структура способу вчинення державної зради	<ul style="list-style-type: none"> - планування злочину - пошук відомостей, що містять державну таємницю, таємницю військового характеру - добір осіб, які згодні за винагороду надавати відомостей, що містять державну таємницю, інформацію військового характеру - добір співучасників злочину - розподіл ролей між співучасниками 	<p>86%</p> <p>59%</p> <p>34%</p> <p>26%</p> <p>22%</p>
4	Мета вчинення державної зради.	<ul style="list-style-type: none"> - безпосереднє надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України, - дестабілізації політичної ситуації в місті, країні 	<p>34%</p> <p>23%</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - зниження обороноздатності України - зміна системи вищих органів державної влади - зміна територіальної цілісності - сприяння ворогові у заподіянні шкоди Україні - участь у воєнних діях на боці ворога 	<p>27%</p> <p>29%</p> <p>12%</p> <p>43%</p> <p>24%</p>
5	Мотив вчинення державної зради	<ul style="list-style-type: none"> - корисливий мотив - політичний мотив - побутовий мотив - ідеологічний мотив - відсутність можливості уникнути мобілізації на окупованих територіях (вимушений прояв мотиву) - власні переконання недовіри та неприйняття чинної влади в Україні 	<p>46%</p> <p>21%</p> <p>28%</p> <p>37%</p> <p>31%</p> <p>46%</p>
6	Предмет посягання	<ul style="list-style-type: none"> - Відомості, що становлять державну таємницю - Інші відомості, які не відносяться до державної таємниці, проте їх розголошення може призвести до обізнаності противника про дії сил оборони 	<p>12%</p> <p>36%</p>
7	Особа злочинця.	<ul style="list-style-type: none"> - Чоловіки. - Жінки. - Особи віком від 18-40 р. - Особи віком старше 40 р. - Мають неповну середню освіту. - Мають повну середню освіту. - Мають середню-спеціальну освіту. - Мають вищу освіту. - Працевлаштовані та мали стабільній заробіток. - Безробітні, або отримували дохід від випадкових робіт - Не судимі. - Мають судимість 	<p>76%</p> <p>24%</p> <p>59%</p> <p>41%</p> <p>23%</p> <p>33%</p> <p>35%</p> <p>11%</p> <p>32%</p> <p>43%</p> <p>54%</p> <p>23%</p>
8	Слідчі розшукові дії, які проводилися у кримінальному провадженні.	<ul style="list-style-type: none"> - огляд документів та комп'ютерних даних - допит свідків, підозрюваних - обшук - пред'явлення для впізнання - слідчий експеримент - призначення судових експертиз 	<p>86%</p> <p>100%</p> <p>55%</p> <p>18%</p> <p>14%</p> <p>65 %</p>
9	Негласні слідчі розшукові дії, які	<ul style="list-style-type: none"> - Аудіо-, відеоконтроль особи - Огляд і виїмка кореспонденції 	<p>35%</p> <p>2%</p>

	проводилися у кримінальному провадженні.	<ul style="list-style-type: none"> - Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж 27% - Зняття інформації з електронних інформаційних систем 29% - Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи 17% - Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) 18% - Спостереження за особою, річчю або місцем 24% - Аудіо-, відеоконтроль місця 5% - Спеціальний слідчий експеримент; 11% - Імітування обстановки злочину. 2% - Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження 0% 	
10	Ситуація допиту підозрюваного.	<ul style="list-style-type: none"> - Підозрюваний давав правдиві показання та визнавав свою вину в повному обсязі. 65% - Підозрюваний давав частково неправдиві показання та визнавав свою вину частково. 12% - Підозрюваний давав частково правдиві показання (інші обставини не пам'ятав) та визнавав свою вину частково. 18% - Підозрюваний давав неправдиві показання і не визначав свою вину на всіх етапах розслідування. 3% - Підозрюваний вважав свої дії законними 15% 	
11	Призначення і види судових експертиз.	<ul style="list-style-type: none"> - Судові експертизи звуко-, відеозапису 22% - Лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи 9% - Психолого-лінгвістичні експертизи 7% - Комп'ютерно-технічні експертизи 27% - Почеркознавчі експертизи 4% - Судова експертиза з питань державної таємниці 12% - Судово психолого-психіатричні експертизи 8% - Портретні експертизи 2% - Портретні експертизи 3% - Технічна експертиза документів 6% - Експертиза телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів 13% 	

ДОДАТОК В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник ректора Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

Сергій БРАТЕЛЬ

2024

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження Кононенка Юрія Сергійовича
до навчального процесу Одеського державного університету
внутрішніх справ

м. Одеса

« 20 » 03 2024

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І.;
- 2) завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К.;
- 3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації Кононенка Юрія Сергійовича на тему «Основи методики розслідування державної зради» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ під час проведення лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Кононенка Юрія Сергійовича на тему «Основи методики розслідування державної зради» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право становить комплексне дослідження теоретичних і прикладних питань, що виникають у зв'язку з розслідуванням державної зради, має цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

Використання матеріалів дисертаційного дослідження Кононенка Юрія Сергійовича на тему «Основи методики розслідування державної зради» сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Національної поліції України щодо розуміння теоретичних і

прикладних питань, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії.

Результати дисертаційного дослідження Кононенка Юрія Сергійовича на тему «Основи методики розслідування державної зради» впроваджені до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і використані при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень».

Члени комісії:

Начальник НМВ ОДУВС
кандидат технічних наук, доцент

Олександр СІФОРОВ

Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету ПФДОДР ОДУВС
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Доцент кафедри
кримінального процесу криміналістики
факультету ПФДОДР ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного університету

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження Кононенка Юрія Сергійовича
на тему «Основи методики розслідування державно зради»
у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ**

м. Одеса

« 18 » 03 2024 р.

Комісія у складі:

1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук Домброван Н.В.;

2) завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К.

3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.;

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Кононенка Юрія Сергійовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Основи методики розслідування державної зради» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також загальної наукової теми, що виконується

кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

1. Кононенко Ю.С. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. №4 (82). С. 234 – 240.
2. Кононенко Ю.С. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради. Право та державне управління. 2023. №4. С. 302 – 309.
3. Kononenko Yu.S. Criminal Liability for Treason in the Context of a Joint Force Operation. European Reforms Bulletin. 2020. № 3. P. 33-38. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/European-Reforms-Bulletin_3_2020-1.pdf.
4. Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order. European Reforms Bulletin. 2021. № 3. P. 120-123. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/European-Reforms-Bulletin_3_2021.pdf
5. Yeskov S., Zaiets O., Kononenko Yu. Strategic analysis of information in ensuring economic security of European Union countries. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2021. № 4. P. 81-87 URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2021/4-61/13.pdf
6. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/bambel-21/125960316>.
7. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/bambel-21/125960316>

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Кононенка Юрія Сергійовича на тему «Основи методики розслідування державної зради» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямовані на розробку методики розслідування державної зради.

Результати дисертаційного дослідження Кононенка Юрія Сергійовича н тему «Основи методики розслідування державної зради» впроваджено у науков діяльність ОДУВС, зокрема під час проведення наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Члени комісії:

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВАЄ

Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Доцент кафедри
кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

6. Кононенко Ю.С. Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні державної зради. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. №4 (82). С. 234 – 240.

7. Кононенко Ю.С. Форми та напрями взаємодії під час розслідування державної зради. Право та державне управління. 2023. №4. С. 302 – 309.

8. Kononenko Yu.S. Criminal Liability for Treason in the Context of a Joint Force Operation. European Reforms Bulletin. 2020. № 3. P. 33-38. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/European-Reforms-Bulletin_3_2020-1.pdf.

9. Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order. European Reforms Bulletin. 2021. № 3. P. 120-123. URL: http://aord.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/European-Reforms-Bulletin_3_2021.pdf

10. Yeskov S., Zaiets O., Kononenko Yu. Strategic analysis of information in ensuring economic security of European Union countries. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2021. № 4. P. 81-87 URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2021/4-61/13.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

3. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics,

Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>.

4. Oleksandr Zaiets, Yuri Kononenko, Sergey Yeskov (2021) Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. P. 108-113. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/bambel-21/125960316>